

I. TBMM KARAHİSAR-I SAHİP MEBUSU
İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (ÇELİKALAY)

Barış ÇİFTÇİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. Sadık SARISAMAN

Afyonkarahisar
Eylül - 2007

**I. DÖNEM TBMM ÜYELERİNDEN AFYONKARAHİSAR
MEBUSU İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (ÇELİKALAY)**

Barış ÇİFTÇİ

Yüksek Lisans Tezi

**İlköğretim Anabilim Dalı
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği**

**Danışman
Prof. Dr. Sadık SARISAMAN**

**Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

Eylül - 2007

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

İmza

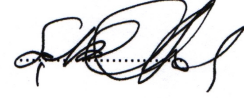
Danışman Üye : Prof.Dr.Sadık SARISAMAN

Jüri Üyeleri : Yrd.Doç.Dr.Ahmet ALTINTAŞ

: Yrd.Doç.Dr.Şaban ORTAK

İlköğretim Anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Barış ÇİFTÇİ'nin " I.TBMM'nde Karahisar-ı Sahip Mebusu İsmail Şükrü(ÇALIKALAY) Efendi" başlıklı tezini değerlendirmek üzere 07.09.2007 günü saat 15:00'de Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Doç.Dr.Mehmet KARAKAŞ
MÜDÜR

ÖZET

I. TBMM'NDE KKARAHİSAR-I SAHİP MEBUSU İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (ÇELİKALAY)

BARIŞ ÇİFTÇİ

**İlköğretim Anabilim Dalı
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**

Haziran 2007

Danışman : Prof. Dr. Sadık SARISAMAN

Bu tezin amacı Milli Mücadele döneminde cephe ve cephe gerisinde önemli faaliyetlerde bulunmuş İsmail Şükrü Efendi (Çelikalay) hakkında kapsamlı bir araştırma yapmaktır

İsmail Şükrü Efendi'nin eğitimci bir kişiliği vardır. Afyonkarahisar İki yıllık Darülmualim Mektebini kurarak faaliyete geçirmiştir. Tarımda verimi artırabilmek için tarım aletleri üzerinde çalışmalar yapmış ve bunları halka anlatarak daha verimli olarak çalışmalarını sağlamıştır.

Mecliste aktif bir mebus olmuştur. Özellikle hilafet konusunda yaptığı açıklamalar mecliste büyük yankı uyandırmış ve hakkında soruşturma açılmasına sebep olmuştur. Ancak soruşturma tamamlanmamış ve beraat etmiştir.

Meclisin ilk yıllarında birinci grup içerisinde yer alan İsmail Şükrü Efendi daha sonra birinci gruptan ayrılarak bağımsız olarak mebusluğunu sürdürmüştür. İkinci

Dönem TBMM seçimlerinde aday olmayan İsmail Şükrü Efendi 6 Nisan 1930 tarihinde emekli olmuştur. Bu arada Sebillürreşad ve Büyük Doğu gazetelerinde makaleler yazarak halkı aydınlatmaya çalışmıştır. Afyonkarahisar'daki çiftliğinde tarımla da uğraşmıştır.

ABSTRACT**I. TBMM'NDE KARAHIŞAR-I SAHİP MEBUSU
İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (ÇELİKALAY)****BARIŞ ÇİFTÇİ**

**İlköğretim Anabilim Dalı
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Afyonkarahisar Kocatepe Universty , The Institute of Social Sciences**

June 2007**Advisor : Prof. Dr. Sadık SARISAMAN**

Aim of this research is to make an comprehensive analysis about İsmail Şükrü Efendi (Çelikalay) who makes important activities on and beyond battlefield in National Struggle period.

İsmail Şükrü Efendi is an important character since he sets up Afyonkarahisar's Darülmualimats which is for two year. He has a educational identity. He has made studies on agricultural goods in order to improve him self and by the way of explaining these to the people he has provided to work of this goods more efficient.

In his parliamentary activities he has been an member of parliament who is in effect, because of his preachery mission. He has been in agreemant with Mehmet Şükrü Bey in many topics who is also a Karahisar parliamenter. Especially his statements on caliphate has made a deep repercussion in parliament and gave rise to a investigation about him. Yet this investigation has never been completed and he was acquitted.

İsmail Şükrü Efendi who has been in the first group in the first few years of parliament, then by leaving first group he has lasted his parliamentary activities as a independent. İsmail Şükrü Efendi as one who has not been candidate for second parliament, deals with agriculture. By his articles in the journals *Sebillirreşad* and *Büyük Doğu*, he has sought to illuminate people.

ÖNSÖZ

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile birlikte Anadolu toprakları işgal edilmiştir. Bu işgale boyun eğmek istemeyen Anadolu halkı milli direniş faaliyetlerini başlatmış, bölgesel olarak işgale karşı koymaya çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi ile milli mücadele faaliyetleri hız kazanmıştır. Milli Mücadele'nin Afyonkarahisar'da önemli isimlerinden biri de İsmail Şükrü Efendi'dir. Halkı vaaz ve konuşmaları ile milli mücadeleye yardım etmeleri konusunda çağrıda bulunmuştur. Kendi kurduğu gönüllü birlik olan Çelikalay ile Yunan ileri hareketini engellemeye çalışmıştır. Aynı zamanda meclisteki görevlerine devam etmiştir.

Milli Mücadelede bu derece etkili bir rol oynayan İsmail Şükrü Efendi hakkında müstakil bir çalışma yapılmamış olması büyük bir eksiklikti. Bu tezin amacı söz konusu eksikliği bir nebze olsun giderebilmektir.

Bu araştırmada TBMM Arşivinden, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden, ATASE arşivinden, Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Arşivinden ve süreli yayınlardan yararlanılmıştır. Bunun yanında o dönemde yazılan hatıralar kaynak olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmada öncelikle yardımlarını benden esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Sadık SARISAMAN ve Yrd. Doç. Dr. Şaban ORTAK hocalarıma şükran ve saygılarımı sunmayı bir borç bilirim.

Ayrıca, tez çalışmamın her alanında yanımda olan eşim Firdevs'e çok teşekkür ederim.

ÖZGEÇMİŞ

Barış ÇİFTÇİ

İlköğretim Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

EĞİTİM

Lisans: Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği

İŞ/ İSTİHDAM

2002 Ankara Bilgi Fen-Mat Dershanesinde Tarih Öğretmeni

2003 Afyonkarahisar ESD Dershanesinde Tarih Öğretmeni

2004 Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi

KİŞİSEL BİLGİLER

Doğum Yeri ve Yılı: Akşehir – 18.05.1980

Cinsiyet : Erkek

Yabancı Dil: İngilizce

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vii
ÖZGEÇMİŞ.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR CETVELİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ'NİN HAYATI

I. Doğumu ve Tahsil Hayatı.....	9
II. Memuriyet Hayatı	10
III. Aile Hayatı ve Vefatı	12

İKİNCİ BÖLÜM

TBMM'DEKİ FAALİYETLERİ

I. Milli Mücadele Hakkındaki Görüşleri.....	15
II. Basın Hakkındaki Görüşleri	18
III. Meclis Hakkındaki Görüşleri.....	19
IV. Hükümet Hakkındaki Görüşleri.....	21
V. Eğitim Hakkındaki Görüşleri	22

VI. Sosyal Hayat Hakkındaki Görüşleri	23
VII. İç İsyanlar Hakkındaki Görüşleri	23
VIII. Hukuk Hakkındaki Görüşleri	25
IX. İç İşleri Hakkındaki Görüşleri	27
X. Dış İşleri Hakkındaki Görüşleri	32
XI. Vergi Hakkındaki Görüşleri	34
XII. Tarım ve Hayvancılık Hakkındaki Görüşleri	35
XIII. Halifelik Hakkındaki Görüşleri	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE FAALİYETLERİ

I. Milli Mücadele Dönemi'nde Afyonkarahisar	42
II. Afyonkarahisar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Faaliyetleri ve İsmail Şükrü Efendi ...	44
III. Afyonkarahisar Kongresi	48
IV. Çelikalay	50
SONUÇ	56
EKLER	59
KAYNAKÇA	101

KISALTMALAR CETVELİ

TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
E. A.	: Emekli Sandığı Arşivi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DİBA	: Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi
S	: Sayı
s.	: Sayfa
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
H.	: Hicri
M.	: Miladi
Z. C.	: Zabıt Ceridesi

GİRİŞ

Osmanlı Devleti XIX. asrı büyük sarsıntılar içinde geçirmiştir. XX. Yüzyıl başlarında ise Balkan Savaşları, Trablusgarp ve Birinci Dünya Savaşı ile sekiz yıl süren uzun bir savaş döneminden çıkmıştır. Bu uzun süren savaşlar halkı olumsuz etkilemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti'nin toplumsal kurumları ile toplumsal değerleri çökmüş haldedir. Yıllarca süren savaşlar ulusu yoksul ve bitkin düşürmüştür. Başkenti işgal edilmiştir. Yöneticiler yenilginin ardından yurt dışına kaçmış ve ülke parçalanma sürecine girmiştir. Halk ise savaş döneminde iyice fakirleşmiş ve kayıplarla nüfus azalmıştır¹.

Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918'de Birinci Dünya Savaşı'nda yenildiğini kabul ettiği Mondros Mütarekesi'nin imzalanması, ülke içerisinde uygun bir barışın sağlanması yolunda ümitleri artırmıştı. Ateşkes antlaşmanın bu kadar kısa sürede hazırlanıp imzalanmasına sebep olarak, Osmanlı ordularının savaşa devam edecek güçlerinin kalmaması gösteriliyordu. Eğer savaşlara son verilmezse, İtilaf Devletleri'nin başta İstanbul olmak üzere, bütün ülkeyi işgal edecekleri endişesi vardı. Diğer taraftan antlaşma ile ortaya çıkabilecek ayaklanmaların da önüne geçileceğine inanılıyordu². Ateşkes antlaşması sırasında Amiral Caltrope, Rauf Bey'e İstanbul'un işgal edilmeyeceğini temin eden bir mektup vermiştir. Buna güvenen Hüseyin Rauf Bey bu güvenceyle 2 Kasım 1918'de İstanbul gazetelerine verdiği demeçte şunları söylüyordu; “ Sizi temin ederim ki İstanbul'umuza bir tek düşman askeri bile ayak basamayacaktır.”³.

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı ile fiili varlığını, Mondros Ateşkes Antlaşması ile hukuki varlığını kaybetme noktasına gelmiştir. İtilaf Devletleri savaş sırasında gizli antlaşmalarla toprak paylaşımını kendi aralarında yapmışlardır. Bu paylaşım projeleri işgale hukuki dayanak olarak kullanılan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından uygulamaya konulmuştur. Kabine büyük acizlik içinde olup

¹ Bernard LEWIS, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s.241.

² Orhan AVCI, **Türk Milli Mücadelesi Tarihinde Kuva-yı Milliye Devri**, ATB, Y.23, S.45, Ankara, 1998, s.81.

³ Rauf ORBAY, **Cehennem Değirmeni**, Siyasi Hatıralarım I, Emre Yayınevi, İstanbul, 1993, s.129-130.

sadece padişahın ve İngiliz Yüksek Komiseri'nin talimatlarını yerine getirmekten başka icraat gösterememektedir. Siyasi otoritenin olmayışı nedeniyle ülke bir kargaşa ortamına sürüklenmektedir⁴. Halk o kadar umutsuzdur ki, Türk aydınları dahi mücadele etmeyi göze alamayarak kolay yolu seçmiş, ya İngiliz himayesini kabul etmek ya da Amerikan mandasını kabul etme seçeneklerini tartışmaya başlamışlardır⁵.

Milli mücadelenin en zor bölümü halkın bir bütün olarak milli mücadeleye katılmasının sağlanmasıdır. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra işgale uğramayan bölgelerde, Milli Mücadele'ye karşı halkın ilgisiz kaldığı görülmüştür. Birinci Dünya Savaşı sonunda, devletin askeri ve idari bakımdan güç kaybetmesi ve kötüleşmesi, halkın açlık, sefalet ve perişanlığına neden olmuştur. Son yıllarda yapılan savaşlardan alınan yenilgiler halkın moralini oldukça çökertmiştir. Ülkenin bu duruma düşmesinde büyük payı görülen İttihat ve Terakki Partisi yöneticilerine karşı olumsuz tepkiler başlamıştır. Diğer taraftan İstanbul Hükümeti, ateşkes antlaşmasından sonra, kurtuluşu büyük bir devletin yani İngiltere'nin himayesi altına girmekte görmüş, resmi ve özel politikalarını bu yönde düzenlemiştir. Bu durum halkın bir kısmının Anadolu'da başlatılan Milli Mücadele'ye karşı ilgisiz kalmasına ve destek vermemesine sebep olmuştur⁶.

İtilaf Devletleri yüzlerce yıldır ulaşamadıkları emellerini gerçekleştirme fırsatını yakalamışlardır. Ateşkes antlaşmasına bağlı olarak Anadolu dört bir yandan işgal edilmeye başlanmıştır⁷. Mondros Mütarekesi Osmanlı Devleti'ni hukuken ortadan kaldırdığı gibi halkı da esir hale düşürmüştür⁸.

Mütarekenin imzalanmasının hemen arkasından İtilaf Devletleri ile asker sayısı hakkındaki görüşmeler başlatılmadan Türk birlikleri iç bölgelere sevk edilmeye başlanmıştır. Bu şekilde askeri kuvvetlerin parçalanması önlenmeye çalışılmıştır. Aksi

⁴ Nutuk, s.1

⁵ Kadir KASALAK, **Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi**, Ankara, 1993, s. 32-34.

⁶ Osman AKANDERE, "**Sivas Kongresinden Sonra Bazı İstanbul Gazeteleri Muhabirlerinin Mustafa Kemal Paşa'dan Aldıkları Demeçler ve Yaptıkları Mülakatlar.**", Atatürk Haftası Armağanı, (10 Kasım 2002), Ankara Genel Kurmay Basımevi, 2002, s.179.

⁷ Yuluğ Tekin KURAT, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, Turan Kitabevi, Ankara, 1986, s. 104 ; Latif DAŞDEMİR, "**Afyonkarahisar'da Müdafaa Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri**", VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 10 – 11 Ekim 2002, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, Afyonkarahisar, s.87.

⁸ Ali Fuat TÜRKGELEDİ, **Görüp İştiklerim**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984, s.150.

takdirde İtilaf Devletleri Türk kuvvetlerinin büyük kısmının terhis edilmesini sağlayacaktı. Bu da ilerde düşünülen planların yerine getirilememesi anlamına geliyordu. Sevkıyat işlemi yapılırken nakledilen askerler belli noktalarda toplanarak birlikler her açıdan güçlendirilmeye çalışılmıştır⁹.

Milli Mücadele öncesinde memleketin genel durumunu Atatürk Nutuk'ta şöyle dile getirmektedir:

"...1919 senesi Mayısının 19. günü Samsun'a çıktım. Vaziyet ve manzara-i umumiye:

Osmanlı Devleti'nin dahil bulunduğu grup, Harb-i Umumide mağlup olmuş, Osmanlı Ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır bir mütarekename imzalanmış. Büyük Harbin uzun seneleri zarfında, millet, yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi Harb-i Umumiye sevk edenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memlekette firar etmişler. Saltanat ve Hilafet mevkiini işgal eden Vahdettin, mütereddi, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği deni tedbirler araştırmakta. Damat Ferid Paşa'nın riyasetindeki kabine; aciz, haysiyetsiz, cebin, yalnız padişahın iradesine tabi ve onunla beraber şahıslarını vikaye edebilecek herhangi bir vaziyete razı.

İtilaf Devletleri, birer vesile ile İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana ili Fransızlar; Urfa, Maraş, Ayıntap İngilizler tarafından işgal edilmiş. Her tarafta ecnebi zabıt ve memurları ve hususi adamları faaliyette. Özel ajanlar faaliyette. Nihayet, mebde-i kelam kabul ettiğimiz tarihten dört gün evvel, 15 Mayıs 1919'da, İtilaf Devletleri'nin muvafakatiyle Yunan Ordusu'da İzmir'e ihraç ediliyor. Bundan başka, memleketin her tarafında anasır-ı Hıristiyanıye hafı, celi, hususi emel ve maksatlarının temin-i istihsaline, Devletin bir an evvel çökmesine sarf-ı mesai ediyorlar..."¹⁰

Paris Barış Konferansı'nda Yunanlıların toprak isteklerinin incelenmesi için, 5 Şubat 1919 da kurulan bir komisyon görevlendirilmişti. Çalışmalarını Mart sonunda

⁹ Yuluğ Tekin KURAT, a.g.e., s. 106.

¹⁰ Mustafa Kemal ATATÜRK, **Nutuk**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 1.

bitiren komisyon, Yunan isteklerini karşılayan bir yaklaşım gösterdi. Bu konferansta üç büyükler; İngiltere, Fransa ve ABD başkanları 6 Mayıs 1919'da gizli bir oturumla aldıkları kararda Venizelos'u İzmir'i işgal etmeye çağırdılar. Bunun için ayrıntılı bir işgal planı hazırlandı. Plana göre 12 Mayıs'ta İtalyanlara ve işgalden 12 saat önce de Türklere haber verilecekti. Zira İtalyanların İzmir'in Yunanistan'a verilmesine tepki gösterecekleri sanılıyordu. Ancak İtalyanlar işgal planını önceden öğrenmiş olacak ki 11 Mayıs'ta Fethiye, Bodrum ve Marmaris'i işgal etmişlerdir¹¹.

İstiklal Harbi Gazetesi 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgal edildiğini yazıyordu. Gazetenin son dakika olarak verdiği haberde gece yarısına yarım saat kala Amiral Caltrope'un İzmir Valisine gönderdiği notada yarın sabah İzmir'in işgal edileceği bildiriliyordu. Notaya göre;

“Mondros Müttarekesi'nin 7. maddesine dayanarak, İtilaf Devletleri adına, İzmir'in Yunan askeri birlikleri tarafından işgal edileceğini, alınan bu kararı Bab-ı Aliye de bildirdiklerini ve çıkarma kuvvetlerinin 15 Mayıs 1919 günü saat 08:00'da İzmir'e çıkarma yapacaklarını, Yunan deniz silahlı kuvvetlerinin 07:00'den itibaren iskeleleri işgal edeceklerini, can sıkıcı olaylarla karşı karşıya kalmamak için Osmanlı askerlerinin buldukları mahallerde kalması gerekmektedir. İngiliz deniz piyade müfrezesi tarafından işgal edilecek olan telgraftanede sansür uygulanacak ancak resmi haberleşmelere izin verileceği bildirilmiştir”¹².

Yunan askerleri İzmir'i işgal ederken, Harbiye Nazırı Cevat Paşa burada bulunan 14.Kolordu Komutanlığına gönderdiği telgrafla, askeri birliklerin yerlerini terk etmemeleri ve herhangi bir silahlı direnişte bulunmamaları konusunda uyarılıyorlardı¹³.

15 Mayıs akşama yakın telgraf merkezleri Yunan birliklerinin denetimine girerken buradaki görevli memurlar son telgraflarını çektiler: Bu telgrafta “İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Şehirde katliam başlamıştır. Hamiyetli olan, Allah'ını seven vatan ordusuna yardım etsin.” deniliyordu. Aynı gün bir yandan

¹¹ Salahi R. SONYEL, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s.51 – 52; Durmuş YALÇIN ve diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s.153.

¹² İstiklal Harbi Gazetesi, 15 Mayıs 1919, İzmir

¹³ Kazım ÖZALP, **Milli Mücadele (1919-1922)**, Ankara, 1972, C.II, Belgeler, Belge No: 2-6.

İzmir'den telgraflar çekilerek işgal bütün Anadolu'ya duyurulmaya çalışılmış, diğer yandan ise Yunan mezaliminden kaçmak isteyen halkta iç kesimlere doğru göç etmeye başlamıştı. Bir kısmı da İzmir dışarısında bir savunma hattı oluşturmak için iç bölgelerde toplanmaya başlamıştı¹⁴.

Yunanlılar daha başlangıçta geçici bir işgal için değil daimi bir ilhak için geldiklerini belli etmişlerdi. Amaçları Megola İdealarını gerçekleştirip Büyük Bizans'ı kurmaktı. Yunan birlikleri işgale başladıktan kısa bir süre sonra uzun yıllar boyunca savaşmış, ekonomik açıdan çok kötü bir durumda olan bir halktan hiç beklemedikleri bir tepki ile karşılaştılar. 28 Mayıs tarihinde gönüllü birlikler şehri kurtarmak için ilk defa karşı harekete geçtiler. Bu olayla Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye hareketi başlamış oluyordu¹⁵.

İşgal sonrası direniş gruplarının dışında bütün Anadolu'da protesto mitingleri başlamıştır. Ayaş, Develi, Bolu, Bergama, Bolvadin, Niğde, Soma gibi Anadolu'nun da birçok bölgesinde mitingler düzenleniyordu. 19 Mayıs Fatih, 20 Mayıs Üsküdar, 22 Mayıs Kadıköy, 23 Mayıs Sultanahmet mitingleri yapıldı. İşgali bir türlü içine sindiremeyen halk, özellikle Yunanlıların İzmir'e çıkmasıyla ve mahalli cemiyetlerin de etkisiyle harekete geçmiş ve işgallere karşı tepkilerini ortaya koymaya başlamışlardı.¹⁶

Mondros Mütarekesinin hemen ardından İtilaf Devletleri güvenliklerini tehlikede gördükleri bahanesiyle stratejik noktaları işgal ederek bu bölgeleri kontrol altında tutmaya çalışıyorlardı. Bu stratejik noktalardan biri de Afyonkarahisar'dı. Şehir Mondros Mütarekesi'nin hemen ardından İngilizler , 16 Nisan 1919'da 200 kişilik bir kuvvetle Fransızlar ve 21 Mayıs 1919'da da 2 subay ve 262 erden oluşan bir kuvvetle İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir¹⁷.

¹⁴ Türkmen PARLAK, **İşgalden Kurtuluşa- Yunan Ege'ye Nasıl Geldi?**, C.I, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir, 1982, s.181.

¹⁵ Bernard LEWIS, a.g.e., s.242.

¹⁶ **Türk İstiklal Harbi C.II, Ks.II**, s. 81; İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyeti Merkeziyesi ve İbrahim Bey**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 85; Utkan KOCATÜRK, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1988,s.30.

¹⁷ Zeki SARIHAN, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 198-205; Zelkif POLAT, **Milli Mücadele Yıllarında Afyonkarahisar**, Anadolu'nun Kilidi Afyon, Afyon Valiliği Yayınları, Afyonkarahisar, 2004, s. 114.

İngilizler karargâhlarını Afyon Lisesi binasında, Fransızlar istasyon binasında ve Sanayi Mektebi'nde, İtalyanlar da askerlik dairesinde ve Darümuallimin'de kurmuşlardır¹⁸. Bu işgal güçleri halka herhangi bir kötü muamelede bulunmamıştı. Ancak işgal güçlerinden İngilizlerin cephaneliği devralmak istemeleri Afyonkarahisar'daki huzur ortamını bozmuş ve bunun üzerine halk galeyana gelmiştir¹⁹.

Afyonkarahisar önemli yolların kesişiminde ve demiryollarının en işlek noktalarından biri olmasından dolayı İtilaf devletleri için hiçbir devletin tekeline bırakılamayacak kadar önemliydi. Böyle önemli bir konumda olmasına rağmen Afyonkarahisar 19. yüzyıl başlarında arka arkaya meydana gelen kuraklık ve yüzyılın sonlarındaki çekirge afeti halkı büyük bir sıkıntı içine sokmuştu. 20. yüzyılın başlarındaki Trablusgarp, Balkan ve Dünya Savaşları sonucunda şehrin iktisadi yapısı oldukça bozulmuştur²⁰.

Afyonkarahisar halkı Anadolu'nun hangi ad altında olursa olsun işgalini içine sindirememiş kadını erkeği ile bu işgal hareketini kabul etmemek için mücadeleye başlamış ve bu nedenle protesto mitingleri düzenlemenin dışında, İtilaf Devletlerine protesto telgrafları da yollamayı kendilerine bir görev olarak görmüşlerdir²¹. İzmir'in işgalinin ertesi günü belediye dairesinin önünde sabahın erken saatlerinde toplanan Afyon eşrafının önemli isimlerinden Akosmanzade Hacı Hüseyin, Çobanzade Avukat İsmail, Turunçzade Yusuf, Edhemzade Hacı Hüseyin, Hoca Nebil ve Müftü Hüseyin Efendiler bir meclis oluşturdular. Yunanlıların İç Anadolu'ya doğru ilerleyebileceği ihtimaline karşı alınacak tedbirleri kararlaştırdılar ve halkı örgütleyerek bir miting düzenlediler.

Mondros Ateşkes Antlaşması sonucu tehcire tabi tutulmuş olan Afyonkarahisar Ermenilerinin büyük bölümü, çıkarılan yasayla tekrar geri dönmüşlerdir. İtilaf Devletleri'nin şehri işgali onları cesaretlendirdi ve şehirde gasp olayına başlamışlardır.

¹⁸Turan AKKOYUN, **Ömer Fevzi Atabek ve Afyon Vilayeti Tarihçesi**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, 1997, s. 332; Mustafa OĞUZ, **Afyon'un İşgal Günleri**, Sebat Gazetesi, nr. 1008, Afyonkarahisar, 11 Kasım 1960.

¹⁹ Utkan KOCATÜRK, a.g.e., s. 82; Ahmet ALTINTAŞ, **Milli Mücadele Döneminde Afyon ve Havalisi**, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990.

²⁰ Latif DAŞDEMİR, a.g.m., s.158.

²¹ Latif DAŞDEMİR, a.g.m., s.152.

Özellikle Afyonkarahisar Mutasarrıfı Anastas'ın desteğiyle halkın elindeki malları yağmalamışlardır. Ermenilerin, mutasarrıfın ve işgal askerlerinin yaptıkları olaylar karşısında halk çözüm arayışını hızlandırmıştır²².

İşgalin hemen arkasından çalışmalarına başlayan halkın önde gelenleri bu olayların ardından Bayatlı Arif Bey'in başkanlığında, Salih Kesri, Hoca İsmail Şükrü, Hasan Çerçel, 23. Fırka Kumandanı Ömer Lütfü Bey, Hoca Nebil Efendi, Telgraf Memurları Hadi ve Ali Beyler Afyonkarahisar'da Kuva-yı Milliye teşkilatını kurmuşlardır. İlk olarak İngiliz askerlerinin Osmanlı Devleti'nden kalma silah ve cephaneyi alma teşebbüslerine karşı halkı örgütlemiş ve gece baskınıyla cephanelikteki mühimmatı 23. Fırka'nın bulunduğu Erkmen Tepesine sevk etmişlerdir.

Afyonkarahisar Kuva-yı Milliye teşkilatı diğer yandan da basın yoluyla mücadelesini sürdürmeye çalışmıştır. İkaz Gazetesi Afyonkarahisar'daki Müdafa-i Hukuk Cemiyetinin yayın organı olarak faaliyet göstermiştir. Halkı bilinçlendirme konusunda çalışmalar yapılmış, birkaç kez yayını durdurulmuş olmasına rağmen, halkı milli mücadele ve kurtuluş konusunda aydınlatmaya devam etmiştir.

Afyonkarahisar ulaşım imkânları nedeniyle önemli bir merkezdi. Burası askeri birliklerin lojistik ve iâşe ihtiyaçlarını karşılayabilmek için uygun bir yerdi. Bu özelliğinden dolayı 20 Ekim 1920 tarihinden itibaren Batı Cephesi Karargâhı Afyonkarahisar'da kurulmuştur²³. Redd-i İlhak Cemiyeti ve Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin çalışmaları sonucu Afyonkarahisar haberleşme merkezlerinden biri olmuştur. Batıdan gelen haberler Afyonkarahisar'da bulunan 23. Fırka Kumandanlığına buradan da Konya'da ki 12. Kolordu Kumandanlığına iletilerek haberleşme sistemi kurulmuştur²⁴.

23 Mart 1921'de Yunan taarruzu ile başlayan II. İnönü Muharebesi'nde düşman kuvvetleri mağlup olmasına rağmen Dumlupınar bölgesindeki Türk kuvvetlerini geri iterek 28 Mart 1921'de Afyonkarahisar'ı işgal etmişler ve Bolvadin – Çay hattına kadar ilerlemişlerdir. Bu Afyonkarahisar'ın Yunanlılar tarafından ilk işgalidir ve işgal on gün

²² Salih KESRİ, **Acı Günlerimizden**, Taşpınar Dergisi, Cilt:3, 1935, s. 132.

²³ **Türk İstiklal Harbi, İdari Faaliyetleri** (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923), C. VII, Ankara, 1975, s. 212.

²⁴ Latif DAŞDEMİR, a.g.m., s.87.

sürmüş olup, Yunanlılar şehri 7 Nisan'da boşaltmışlardır. 13 Temmuz 1921 tarihinde başlayan ikinci işgal ise Büyük Taarruz'a kadar sürmüştür²⁵.

Afyonkarahisar Kuva-i Milliye açısından son derece önemli ve stratejik bir noktadadır²⁶. Afyonkarahisar Müdafa-i Hukuk Cemiyeti, Afyon Kongresi'ni toplayarak önemli bir adım atmıştır. Bu kongre doğuda yapılan kongrelerle batıda yapılan kongrelerin birleşmesini sağlamıştır. İki bölge arasında çıkabilecek görüş ayrılıklarını ortadan kaldırmıştır. Kongrenin kararlarıyla birlikte bütün direniş örgütleri TBMM'nin denetimi altına girmiştir²⁷.

²⁵ Selahattin TANSEL, **Mondros'tan Musanya'ya Kadar**, C.IV., Ankara, 1974, s. 80; Zekif POLAT, a.g.m., s. 115.

²⁶ Türk İstiklal Harbi, C. VII., s.65.

²⁷ **Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal Ve Yerel Kongreler Ve Kongre Kentleri Bibliyografyası**, C. 4., Yerel Kongreler, TBMM Yayınları, s.76.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ'NİN HAYATI

I. Doğumu ve Tahsil Hayatı

İsmail Şükrü Efendi, 1876 (1292) tarihinde Karahisar'ın Hacı Mahmut Mahallesinde 2 numaralı evde dünyaya gelmiştir. Babası Dava Vekili Tabanoğullarından İzzet Efendi, annesi Fatma Hanım'dı. 14 Mart 1916 tarihli Şeriyeye Sicilindeki mahkeme kayıtlarındaki aile seceresinde İzzet Efendi'nin babasının adının İsmail olduğu öğrenilmektedir²⁸.

İsmail Şükrü Efendi, öğrenimine önce Sıbyan Mektebi'nde başladı ve daha sonra Karahisar-ı Sahip Rüştüye Mektebine devam etti. Rüştüyeden Arapça, Farsça, Hendese, Hesap, Tarih, Coğrafya, Hat, İnşa ve Akaid derslerini görerek 1888 yılının 29 Temmuz'unda pekiyi dereceyle diploma alarak mektepten mezun oldu²⁹.

Rüştüyeyi tamamladıktan sonra Karahisar'da Askeri mülazım olarak görev yapan Hasan Şükrü Efendi'den özel olarak cebir ve kozmografya derslerini aldı. Kendini geliştirmek için Karahisar Müftüsü Musamcızade Ali Fevzi Efendi'den de Ulum-ı Aliye dersi almıştır. Özel olarak aldığı derslerle birlikte 1900 yılında 18 dalda icazet almıştır³⁰.

Bunun dışında tarım alanında kendini geliştirmek ve halka daha yararlı olabilmek için Liva Ziraat-i Fen Eski Memuru Tahsin Bey'den Fenn-i Ziraat dersi almıştır. Tarım alanında çıkan yayınları takip ederek kendini geliştirmiş ve bu bilgileri kendi çiftliğinde uygulamıştır. Çiftliğinde silindir, orak, çapa, tohum ekmek için mibzer, merkezkaç kuvvetiyle (santrafuj) çalışarak halis tereyağı imal eden makineleri kullanmıştır. Bu ziraat âletlerinin daha kolay kullanılabilenlerini geliştirmeye çalışmış

²⁸ Afyonkarahisar Şeriyeye Sicili, nr.647, s.182, Belge 181.

²⁹ Recep ÇELİK, "Bütün Yönleriyle İsmail Şükrü (Çelikalay) Efendi", VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, 10 – 11 Ekim 2002, Afyonkarahisar, s. 139.

³⁰ Recep ÇELİK, a.g.m., s.140.

ve bu makineleri bölgedeki halka anlatarak daha verimli tarım çalışmaları yapmalarına olanak sağlamaya çalışmıştır³¹.

İsmail Şükrü Efendi'nin TBMM'ye verdiği Tercüme-i Hal Kâğıdı'nda Sultan Hamid'in İstibdadından nefret ettiği ve II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine İttihat ve Terakki Cemiyetine üye olarak kaydolduğu ve İttihat Terakki Cemiyeti'nin liva ve vilayet kongrelerinde bulunduğunu belirtilmiştir³².

Kardeşi Ahmet Çelikalay da İsmail Şükrü Efendi gibi Musamcızade Hoca Ali Efendi medresesinde eğitim almış ve pek çok okulda müderrislik yapmış ve daha sonra Sandıklı Müftülüğü görevine getirilmiştir. Ahmet Çelikalay Milli Mücadele döneminde İsmail Şükrü Efendi zannedilerek Yunanlılar tarafından esir alınıp Atina'ya götürülmüş ve burada 22 ay esir olarak yaşadktan sonra memleketine tekrar dönmüştür³³.

II. Memuriyet Hayatı

İsmail Şükrü Efendi, 1909 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra kuruluşunda büyük görev üstlendiği Karahisar Darülmualimin'de ilk görevine başlamıştır³⁴. Darülmualimin'in kurucu müdürüdür. İsmail Şükrü Efendi yaklaşık olarak bir yıl kadar okulun kuruluş çalışmalarıyla meşgul olmuştur. İki yıllık Darülmualimin-i İptidai, Kale Mahallesi'nde Genelioğlu Hacı Ömer Efendi'nin evinde 14 Kasım 1910 (1 Teşrin-i Sani 1326) tarihinde faaliyete geçmiştir³⁵. Okul, 13 yıl hizmet vermiş ve 1923 senesinde kapatılmıştır. Okulun Karahisar-ı Sahip Darülmualimin -i İptidai 1328 (M.1910) tarihli mührü vardır.

Okulun açıldığı gün asaleten 300 kuruş maaşla Darülmualimin'in kuruluşunda görev yapmış ve aynı zamanda okulun muallimliğine tayin olunmuştur. Daha sonra 14

³¹ Recep ÇELİK, a.g.m., s.140.

³² İsmail Şükrü Çelikalay'ın TBMM Tercüme-i Hal Kağıdı Ekte sunulmuştur.

³³ Mehmet SARI, **Afyonkarahisarlı Alimler, Şairler ve Yazarlar**, Afyonkarahisar Kütüğü, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon, 2001, s.6.

³⁴ Recep ÇELİK, a.g.m.,s. 140.

³⁵ Yusuf İLGAR, **Afyonkarahisar'da Eğitim Öğretim**, Afyonkarahisar Kütüğü, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon, 2001, s. 232.

Ekim 1911 (1 Teşrîn-i Evvel 1327) tarihinde ise Darümuallim'e vekaleten müdür olarak görevlendirilmiş ve kendisine 500 kuruş maaş verilmiştir³⁶.

Bu görevde yaklaşık iki ay bulunduktan sonra 14 Aralık 1911 (1 Kânûn-ı Evvel 1327)'de Islâh-ı Medâris İkinci Sene Hesap Muallimliği'ne, daha sonra 14 Mart 1914 (1 Mart 1330)'de ise 280 kuruş maaşla Islâh-ı Medâris Müdürlüğü'ne görevlendirilmiştir. Müdürlük görevinin yanı sıra 13 Kasım 1914 (31 Teşrîn-i Evvel 1330) tarihinde Islâh-ı Medâris İnşâ ve Kitabet dersleri de verilerek maaşı 280 kuruştan 380 kuruşa yükseltilmiştir ve 14 Nisan 1915 (1 Nisan 1331) gününe kadar bu görevlerini sürdürmüştür. 5 Ekim 1915 (22 Eylül 1331) tarihinde ise Karahisar-ı Sahip Medresesi Birinci Sınıf Müderrisliği'ne görevlendirilmiş ve kendisine 300 kuruş maaş bağlanmıştır. Bunun yanında Şükrü Efendi'ye birinci sınıf Fıkıh, Ziraat ve Resim ve Hatt muallimlikleri görevi de verilmiştir³⁷.

Bütün bunlara ek olarak İsmail Şükrü Efendi'nin TBMM'deki dosyasında belirtildiğine göre fizik, edebiyat ve cebir derslerini de vermiştir³⁸. 1 Eylül 1917 (1 Eylül 1333)'de ise derslerine üç saat daha ilavesiyle maaşı 800 kuruşa çıkarılmıştır³⁹. Kendi çabalarıyla kurduğu özel Darümuallimin çalışmalarından ve eğitim alanında yaptığı çalışmalardan dolayı İsmail Şükrü Efendiye hüsn-i hizmet mazbatası verilmiştir⁴⁰.

Kesin bir belgeye rastlanılmamakta birlikte Muharrem Bayar'ın bir makalesinde belirttiğine göre İsmail Şükrü Efendi, Nisan 1918 tarihinde Afyonkarahisar'ın il olması ile birlikte Milli Eğitim Müdürlüğüne getirilmiştir⁴¹.

Hoca İsmail Şükrü Efendi, Birinci Dünya Savaşı'nın son bulduğu ve İtilaf Devletleri ile Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığı sırada merkez vaizliği görevinde bulunuyordu. Yurdun içinde bulunduğu durumu görerek halkın işgale karşı birlik olması için ev ev dolaşıp halkı bilinçlendirmeye çalışıyordu. İlk meclisin

³⁶ Recep ÇELİK, a.g.m.,s. 140.

³⁷ Recep ÇELİK, a.g.m.,s. 140.

³⁸ İsmail Şükrü Çelikalay T.B.M.M. Tercüme-i Hal Kağıdı ekte sunulmuştur.

³⁹ Recep ÇELİK, a.g.m.,s. 140.

⁴⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi, nr. 3810.

⁴¹ Muharrem BAYAR, "Afyonkarahisar vilayetinde Milli Eğitim Tarihi", 3.Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 22-24 Ekim 1993, s. 25; Recep ÇELİK, a.g.m., 143.

açılmasıyla birlikte Karahisar-ı Sahip Mebusu olarak meclis çalışmalarına katılmıştır. Hatiplik yönü kuvvetli olduğu için mecliste en çok konuşan milletvekillerinden biri olmuştur. Mebusluk yaptığı sırada Yunanlıların Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemeleri üzerine Meclisten izin alarak Ankara'dan topladığı gönüllülerle birlikte Afyon'a gelerek burada bir alay oluşturmuştur. Kurduğu bu gönüllü birlik daha sonra Çelikalay adını almış, ve bu isim soyadı kanunuyla birlikte İsmail Şükrü Efendi'ye soyadı olarak verilmiştir. 1923 yılından sonra devlet memurluğu görevinde bulunmamıştır. Ancak çiftçilik yapmış, gazetelerde yazılar yazmıştır. Afyonkarahisar Darülhilafe Muallimi ve Milletvekili İsmail Şükrü Efendi (Çelikalay) 18 yıl devlet hizmetinde bulunduktan sonra 06 Nisan 1930 tarihinde emekli olmuştur⁴².

İsmail Şükrü Efendi'ye onsekiz yıllık memuriyet hayatından emekli olduktan sonra 244,88 lira emekli maaşı bağlanmıştır⁴³. Ölünceye kadar emekli maaşını almıştır. 25 Aralık 1950 yılında ölümü üzerine eşi Emine Çelikalay kocasının aldığı maaşın yarısını almaya hak kazanmıştır. Kızı Düriye Usbaşaran kocası öldükten sonra 09 Mayıs 1967 de babasının emekli maaşına başvurmuştur. Kanun gereğince maaşın %30'u kızına maaş olarak bağlanmıştır⁴⁴.

III. Aile Hayatı ve Vefatı

İsmail Şükrü Efendi iki evlilik yapmıştır. İlk eşi Nimet Hanım'dır. Nimet Hanım 1885'de Afyonkarahisar'da doğmuş ve 20.06.1931 tarihinde vefat etmiştir. İsmail Şükrü Efendi'nin ilk eşi Nimet Hanım'dan 1909 (1325) doğumlu Şadiye⁴⁵ ve 1913 (1329) doğumlu Düriye⁴⁶ olmak üzere iki kız çocuğu dünyaya gelmiştir. İsmail Şükrü Hoca'nın TBMM'deki otobiyografisinde 4 çocuğu olduğunu belirtmiştir⁴⁷. Ancak, nüfus

⁴² Emekli Sandığı Arşivi, Dosya No: 85994.

⁴³ İsmail Şükrü Efendi'nin Emekli Sandığı Arşivinde ki dosyasına göre net maaşı 94,32 lira, tazminat zammı; 15 lira, %40 zam 43,73 lira, ve 5434 sayılı kanuna uygun olarak %60 zam 91,83 lira ile birlikte 244,88 lira emekli maaşı bağlanmıştır.

⁴⁴ E. A., Dosya No: 85994.

⁴⁵ Şadiye Çelikalay 01/05/1931 tarihinde Ahmet Sarısoy ile evlenmiştir. Bu evlilikten Cemil(1933-2004), Sevim(1934-..) ve Suat(1948-....) Sarısoy olmak üzere 3 çocukları dünyaya gelmiştir.

⁴⁶ Düriye Çelikalay 13/08/1930 tarihinde Ahmet Uzbaşaran ile evlenmiştir. Şukure (1932-1934), Şekür (1936-....), Mehmet Şakir (1948-....), Şekufe (1941-....) Uzbaşaran adlı çocuklar dünyaya gelmiştir.

⁴⁷ İsmail Şükrü Çelikalay TBMM Tercümeihal Kağıdı.

kayıtlarında 2 çocuğu görülmektedir⁴⁸. Bunun sebebinin Afyonkarahisar'da cumhuriyet döneminde ilk nüfus kaydının 1925 yılında yapıldığı ve bu dönem içerisinde bu çocukların vefat ettiği veya evlenmiş olarak başka bir haneye gitmiş olabilecekleri nüfus müdürlüğü yetkilileri tarafından belirtilmiştir. İlk önce öldükten sonra ikinci eşi olan 1881 doğumlu Emine Hanım'la evlenmiştir. Emine Hanım'la 1950 yılında vefat edinceye kadar evli kalmışlardır. Emine Hanım ise 13.01.1970 tarihinde vefat etmiştir⁴⁹.

İsmail Şükrü Efendi kendisini çok iyi yetiştirmiş, değişik hocalardan dersler alarak eğitim konusunda kendisini geliştirmiştir. Bunlara ek olarak ziraat alanında dersler alarak bu konuda yaptığı çalışmalarla daha verimli ürün elde etmek için değişik aletler yapmış ve bunları halka tanıtarak onların da bu konudan yararlanmasını istemiştir⁵⁰.

Hoca İsmail Şükrü Efendi Arapça ve Farsça'yı çok güzel bir şekilde okuyup yazan aynı zamanda Türk, Arap ve Fars dilleri edebiyatına da vâkıf birisi idi. Kendisi orta boylu, elâ gözlü ve buğday tenli bir simaya sahipti. Vaaz ve sohbetlerindeki güzel hitabeti halkın kendisine büyük ölçüde teveccühünü sağlamıştır. Alçak gönüllü, kibir ve gösterişten uzak, sade bir hayat sürmüştür.

Nüfus kayıtlarına göre Dürriye Uzbaşaran ve Şadiye Sarısoy adlarında iki kızı olan Hoca İsmail Şükrü Efendi'nin meclisteki otobiyografisinde 4 kız çocuğu olduğu belirtilmiştir⁵¹.

Milli mücadele döneminde büyük gayretler göstererek Yunan ordusunun ileri hareketini durdurmaya çalışmış ve düzenli ordu kuruluncaya kadar meclise zaman kazandırmıştır. Vatanın kurtulması için elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Meclisteki çalışmalarından sonra kendisini gazetelerde makale yazmaya yoğunlaştırmıştır.

İsmail Şükrü Efendi 25 Aralık 1950 tarihinde Afyon'da vefat etmiştir. Kocatepe Asrî Mezarlığı'na defnedilmiştir.

⁴⁸ E.A., Dosya No: 85994.

⁴⁹ E.A., Dosya No: 85994.

⁵⁰ Recep ÇELİK, a.g.m., s.140.

⁵¹ İsmail Şükrü Çelikalay T.B.M.M. Tercüme-i Hal Kağıdı.

İKİNCİ BÖLÜM

TBMM'DEKİ FAALİYETLERİ

İsmail Şükrü Efendi işgallerin başlaması ile birlikte Afyonkarahisar halkını milli mücadeleye yardım ve destek konusunda bilinçlendirmek için ev ev gezerek çalışmalarda bulunmuştur. Bu sırada BMM açılması ile Afyonkarahisar'dan mebus olarak görevlendirilmiş ve 23 Nisan'da görevine başlamıştır.

Vaiz olmasından dolayı meclisin en çok konuşan vekillerinden birisi olmuştur. Meclis kürsüsünde 65 kez söz almıştır. Cephede bulunduğu dönemler dışında meclis faaliyetlerine ara vermeyen bir vekil olarak görev yapmıştır.

Birinci meclis döneminde 4 adet tahrir ve Harp Kazançları Vergisi'nin 52. maddesinde yapılmasını istediği değişiklik konusunda bir kanun teklifi vermiştir. Mecliste tartışılan konular sırasında 6 adet soru önergesi yöneltmiştir.

İktisat vekili'nin verdiği teklife karşılık 11. maddesi ve iki adet Bolvadinli Ata Efendi'nin neden serbest bırakıldığı hakkında olmak üzere 3 adet istizah tahriri bulunmaktadır.

Bunların dışında diğer konularda birçok kez söz almış ve fikirlerini beyan etmiştir. Hitabetinin güçlü olması nedeniyle etkili konuşmalar yapmıştır. Özellikle hilafet konusunda çok büyük tartışmalara sebep olacak sözler söylemiştir.

Meclis içerisindeki komisyonlarda da görev alan İsmail Şükrü Efendi Şeriyye ve Evkaf ve Adalet Komisyonlarında görev yapmıştır.

I. Milli Mücadele Hakkındaki Görüşleri

İsmail Şükrü Efendi TBMM'ne karşı yapılan ayaklanmaları bertaraf etmek amacıyla çıkarılan Hıyanet-i Vataniye Kanuna⁵² taraftar olmuştur. Fakat o, kanunun “meclisin meşruiyetine sözle karşı çıkanları vatan haini olarak değerlendirilmesini” isteyen maddesini doğru bulmamıştır. İsmail Şükrü Efendi'ye göre bu yaklaşım fikir hürriyetini ve meşrutiyet mantığını ortadan kaldırmaktadır. Ancak fiilen fesat ve karmaşa çıkarılanlar vatan haini olarak kabul edilebilirler⁵³.

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hakkındaki on bir maddelik istizah takririnin görüşülmesi sırasında da söz alan İsmail Şükrü Efendi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin ne kadar büyük zorluklar içerisinde kurulduğunu hatırlatarak, Dahiliye Vekili Fethi Bey'in bu cemiyetleri diğer cemiyetlerle bir tutmasını ve onlar için hazırlanan maddelerle bağdaştırması konusunda itirazları olduğunu belirtmiştir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin milli bir hareket sonucu ortaya çıktığını ve milletvekillerini meclise gönderen cemiyetler olduğunu, ayrıca bu cemiyetler nizamnamesinin İttihat ve Terakki Cemiyetinin kendisinden başka cemiyet açılmaması için hazırladığı bir nizamname olduğunu belirtmiştir. İsmail Şükrü Efendi bu kanun dahilinde mahkemenin verdiği kararı göz ardı ederek yapılan tutuklamalara karşı olduğunu belirtmiştir⁵⁴.

İsmail Şükrü Efendi Yunan mezalimi konusunda Avrupa ülkelerine çekilen protesto mektubunun sonunda yer alan bazı cümlelere karşı olduğunu belirtmiştir. Ona göre bu cümlelerin Avrupa ülkelerine gönderilen protesto mektubunda yer almasının sakıncalı olacağını çünkü propaganda maiyetinde anlaşılabileceğini açıklamaya çalışmıştır. Bunun üzerine Yunus Nadi Bey'de bu yazının sadece emperyalist devletlere karşı olduğunu ve kapitalistlere karşı bir yanlılık içermediğini ifade etmiştir. Ayrıca ülkemizde katliam yapan bu devletlere emperyalist demenin bizim hakkımız olduğunu

⁵² Hıyanet-i Vataniye Kanunu 29 Nisan 1920 tarihinde çıkarıldı. Bu kanuna göre meclisin meşruiyetine sözle, yazıyla veya fiilen karşı çıkmak vatan hainliği kabul edilmiştir.

⁵³ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 1, Celse:2, s.117.

⁵⁴ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 20, Celse:2, s.291.

savunmuştur. Son olarak İsmail Şükrü Efendi bu görüşe katılmamakla birlikte bu sözleri burada gereksiz bulduğunu ifade etmiştir⁵⁵.

Müecceliyeti Askeriye Vergisi Kanununun değişikliği sırasında söz alan İsmail Şükrü Efendi, Eskişehir ve Afyonkarahisar illerinin harp bölgesi olduğunu ve bu bölgelerin vergiden muaf tutulması gerektiği görüşünü savunmuştur. Ancak bazı milletvekilleri bu konunun ayrı bir konu olduğunu burada tartışılmasının yanlış olduğunu belirtmeleri üzerine değişikliğini istemekle birlikte başka bir açıklama yapmayacağını belirtmiştir⁵⁶.

İsmail Şükrü Efendi Garp Cephesinde bilfiil askeri hareket sahası olan yerlerin aşarı hakkında 16 Temmuz 1921 tarihli kanunun yürürlüğünün uzatılması konusunda yapılan görüşmelerde de söz almıştır. O konunun sadece harp bölgelerini değil bütün bölgeleri kapsamı gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre o bölgede bulunan halk zaten ekonomik açıdan çok fazla zarar görmüştür. İsmail Şükrü Efendi o bölgede yaşayan sermayeleri mahvolan, malları telef olan insanlardan hala vergi almaya çalışmanın mantıksızlık işi olduğunu belirtmiştir. Kendisinin bu konuda bir kanun teklifi sunduğunu ancak altı aydır hala meclis gündemine gelmediğinden şikâyet etmiştir.

Vergi kanuna göre; tarlalar köylülere dağıtılacak, kaldırılan mahsulden belli oranda erzak halktan alınarak ordunun hizmetine sunulacaktır, eğer bu sırada herhangi bir düşman işgali sırasında zarar görülürse devlet bunu karşılayacaktır. Ancak bunun imkansız bir şey olduğunu ifade eder çünkü devlet henüz kendi imkanlarını oluşturamamışken zarar gören halkın zararını nasıl karşılayacağını sormaktadır. Eğer o insanların ellerindeki ürünleri de giderse yapacak başka şeyleri kalmayacağını belirtmiştir⁵⁷.

İsmail Şükrü Efendi'ye göre; Harp Kazançları vergisinin işgale uğramış bölgelerdeki halka çok ağır bir yükümlülük getirmektedir. Savaş dolayısıyla insanların bütün servetlerini kaybettiklerini ve ellerinde sadece yiyecek paralarının kaldığını

⁵⁵ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 20, Celse: 4, s. 562.

⁵⁶ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 21, Celse: 2, s.447-448.

⁵⁷ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 22, Celse: 1, s.76.

savunan İsmail Şükrü Efendi eğer meclis tarafından alınırsa halkın yapacak bir şeylerinin kalmayacağını belirtmiştir.

Harp Kazançları Vergisi kanuna ek olarak İsmail Şükrü Efendi beşinci bir madde eklenerek; Kütahya, Eskişehir, Karahisar ve Bilecik bölgelerinden bu verginin alınmamasını teklif etmiştir. Meclisteki milletvekilleri bu teklifi kabul ettiklerini ifade etmişlerdir⁵⁸.

İstilazedelere tavizen verilecek tohumluk hakkında ki görüşmeler sırasında Mazhar Müfit Bey'in yaptığı açıklamada ayrılan para beş yüz bin liradır, bu para tohumluk ve çift parası olarak kullanılacaktır. İsmail Şükrü Efendi kendisinin ziraatçı olduğunu ifade ederek bölgede dört yüz köy ve buna bağlı olarak çiftçi bulunduğunu ve çiftçiler başına bir liradan biraz fazla para düştüğünü ve yüz bin kadar çiftsiz rençber olduğunu ifade etmiştir. Bunlara tohumluk ve hayvan bedeli olarak onar lira ayrıldığını hesaplayarak bütçeden on milyon lira ayrılması gerektiğini bunun şu an için çok zor olduğunu belirtmiştir. Ona göre en muhtaç olan çiftçilere bu yardım yapılmalıdır.

İsmail Şükrü Efendi ayrılan bu beş yüz bin liranın ne kadarı çift, ne kadarı hayvan, ne kadarı tohumluk parasının olacağını meclisin karar vermesinin daha doğru olacağını belirtmiştir. Bunun da hiçbir çiftçinin yarasını tam olarak sarmayacağını düşündüğünü ve şu teklifi önermiştir: Bütçeden ayrılan beş yüz bin liranın üç yüzünün tohumluk olarak ayrılması gerektiğini, kalan iki yüz bin lira ile traktör alınması gerektiğini ve bu kalan parayla iki yüz adet traktör alınabileceğini ve her köye bu traktörler verildiği takdirde o köyün kendine yeteceğini hatta diğer köylere yardıma gidebileceklerini ifade ederek bir yıl içinde büyük bir arazinin ekimini yapabileceklerini ileri sürmüştür.

İsmail Şükrü Efendi bu şekilde bir dağıtım yapıldığı takdirde, çiftçinin makine ile yapılacak ziraatın ne demek olduğunu anlayabileceğini ve daha iyi ürün elde edebileceği görüşünü savunmaktadır⁵⁹.

⁵⁸ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 22, Celse: 1, s. 292.

⁵⁹ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 24, Celse: 1, s. 190, 481-491.

Kurtarılan bölgelerde bulunan mallar üzerindeki su-i istimal hakkında İsmail Şükrü Efendi; işgalden kurtulan bölgelerin çoğunda hırsızlık, yağmacılık, çapulculuk olayları yaşandığını ve bunların bir an evvel önüne geçilmesi için çalışmalar yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu konunun Maliye Encümeni ve Dahiliye Encümenleri tarafından bilinip bilinmediğini sorarak bunlar için ne gibi önlemler alındığını öğrenmek istediğini ifade eder⁶⁰.

II. Basın Hakkındaki Görüşleri

İcra Vekillerine ve resmi dairelere gönderilen belgelerin sansür dışında tutulmasının görüşülmesinde söz alan İsmail Şükrü Efendi, hükümetin basın yayın organlarına uyguladığı sansürün kaldırılmasının doğru olmadığını, hatta bu konuda daha sıkı önlemler alınması gerektiğini ifade etmiştir⁶¹.

İstanbul'da gelen şüpheli kişilerin bir garnizonda muhafaza edilmesi konusunda yapılan görüşmelerde söz alan İsmail Şükrü Efendi, İstanbul'da Alman parası ile gazete çıkaran ve makalelerinde Siyonistliği öven yazılar yazan bir gazetecinin Anadolu'ya geldiğini ve Anadolu gazetelerinin de bu şahsı alkışladığını belirtmiştir. Milletvekillerinin bu şahsın kim olduğunu açıklamalarını istemesi üzerine her halükarda bunu ispat edebileceğini açıklamıştır. Ancak önemli olan bu şahısların Anadolu'dan tekrar gönderilmesi değil bunların Anadolu'da tutularak kontrol altına alınmasını istemiştir. Çünkü tekrar İstanbul'a dönecek olurlarsa İngiliz parası ile yeniden Milli Mücadele aleyhine yazı yazacaklarını bunun için de bunları hapsederek kontrol altına almanın daha doğru olacağı düşüncesindedir⁶².

⁶⁰ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 3, Celse: 1, s.77.

⁶¹ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C.2, Celse: 1, s. 151-166.

⁶² T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C.10, Celse 2, s. 130 -131.

III. Meclis Hakkındaki Görüşleri

İsmail Şükrü Efendi'ye göre TBMM'nin görevlerinden birisi de halkın aydınlatılması ve irşad edilmesidir. Nitekim o, TBMM'nde "Umur-u İrşadiye Encümeni" oluşturulmasına taraftar olmuştur. Ancak o, bu konuda bir bakanlık kurulmasını doğru bulmamaktadır. Ona göre; İlmiye Encümeni'ne irşad görevi verilerek ya da bu encümende isim değişikliği yapılarak mesele çözümlenebilir. İsmail Şükrü Efendi Bab-ı Meşihat Dairesi içerisinde kurulmuş olan Dar-ül Hikmet-ül İslamiye şubesinin irşat için yeterli olabileceğini ancak bu şubeye gerekli maddi desteğin sağlanması gerektiği görüşünü savunmuştur⁶³.

Ancak icra vekilleri ve milletvekillerinin mektuplarının incelenmesi ve sansür uygulanması konusunda tereddütleri olduğunu ifade etmiştir. Çünkü vekiller halkı temsil etmektedir. Mecliste konuşulan konuların burada kalması gerektiğini ve sansür uygulamasına karşı çıkmadığını belirterek eğer bu işlem uygulanacaksa bütün milletvekillerine uygulanmasını talep etmiştir. Gerekirse bu konunun tartışmaya açılmasını istemektedir⁶⁴.

İsmail Şükrü Efendi, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Avrupa'ya azimeti konusunda mecliste bir yanlış anlaşılma olduğunu bunun da Muvazene-i Maliye'nin yetkilerine saldırıldığını ancak böyle bir şeyin söz konusu olmadığını belirtir. Ona göre Heyet-i Umumiye konunun tartışılmasını gerekli görmezse encüme havale etmeyebilir. Bu konunun Muvazene-i Maliye'nin haklarına tecavüz edildiğinin anlaşılmasında gerektiğini bunun için bu konunun daha fazla tartışılmasının gereksiz olduğunu söylemektedir⁶⁵.

Kurtarılan yerlerde firar ve gaybubet eden ahalinin taşınır ve taşınmaz mallarının idaresi hakkındaki kanun tasarısı sırasında İsmail Şükrü Efendi ile reis arasında tartışmalar yaşanmıştır. İsmail Şükrü Efendi'ye göre kanunun Şer'iyeye Encümenine gönderilmesi gerekirdi. Ancak bu sırada salonda büyük gürültüler

⁶³T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 1, Celse: 2, s. 96.

⁶⁴ I. TBMM üyeleri arasında çeşitli kesimler temsil ediliyordu. Meclis içerisinde saltanat yanlısı, halife taraftarı ve karşıtı mebuslar vardı. Bu yüzden mecliste bazı vekiller hükümet tarafından sansüre uğrayabiliyordu.

⁶⁵ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C.2, Celse:2, s. 673-674.

yaşanmıştır. Reis kanununun maddelerine geçilmesini istemesine rağmen İsmail Şükrü Efendi itirazlarını sürdürmüştür. Kanun üç encüme birden gönderilmiş ve Muvazene-i Maliye devlet malları kapsamına girmediği için, yetki alanın dışında olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Şükrü Efendi bu kanunun Şer'îye Encümenine gönderilmesini ve orada incelenmesini daha sonra tekrar görüşülmeye geçilmesini istemiştir.

Oturum başkanı bu kanunun üç encüme birden gönderildiğini ve kanunun meclis oturumunda oylamaya sunulması gerektiğini belirtir. Buna karşılık İsmail Şükrü Efendi kanunun doğrudan Şer'îye Encümenine gönderilmesi gerektiği konusunda ısrarlarını sürdürmüştür.

Bu sırada Süleyman Sırrı Efendi, Teşkilat-ı Esasiye Kanununda açıklık olduğunu belirtmiştir ve oturum başkanı birinci maddenin tartışılmasına geçilmesini istemiştir⁶⁶.

Şer'îye ve Evkaf Vekaleti'nin bütçesi tartışıldığı bir sırada söz alarak kürsüye gelen Şükrü Efendi, Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan bir makalenin mecliste olmayan manzaradan çok vahim bir şekilde bahsetmesini ve bu yazının halkın en çok okuduğu günde yayınlanmasını protesto etmiştir. Bu makaleyi yazan kişiye ceza verilmedikçe bu konunun tartışılmamasını isteyen İsmail Şükrü Efendi özellikle de bu kişinin meclisin resmi olarak gördüğü bir gazetede yazmasının daha önemli bir mesele olduğunu belirtmiştir⁶⁷.

Memurin Muhakemat Tetkik Encümeni'nin istifanamesi hakkındaki görüşlerini ifade ederek usule göre istifa eden bir vekilin yerine diğeri seçilinceye kadar vekil-i sabıkın görevlendirilmesini isteyen İsmail Şükrü Efendi bir encümenin istifa etmesi ile yerine bir heyet ve encümen seçilip görevlendirilinceye kadar görevlerini sürdürmeleri gerektiğini vurgulamıştır⁶⁸.

Yenigün Gazetesi'nde yayınlanan makalenin TBMM'yi aşağılayıcı sözler içerdiğini ve bunun önlenmesini istemiştir. İsmail Şükrü Efendi'ye göre basında sansür

⁶⁶ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C.19, Celse:1, s. 225, 306-307.

⁶⁷ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 2, Celse: 2, s. 387-416.

⁶⁸ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 24, Celse: 1, s.476.

konusunda yaptığı açıklamada, eğer meclisi aşağılayıcı bir yazı ise bu yazıyı yazan kişinin hakkında soruşturma başlatılması konusunda ısrar ettiğini belirtmiştir. Aksi halde bu yazıların önünün alınamayacağını ve herkesin meclis hakkında ileri geri yanlış yazılar kaleme alabileceği düşüncesini savunmuştur⁶⁹.

IV. Hükümet Hakkındaki Görüşleri

İcra Vekillerinin seçim şekline dair kanun maddesine göre “İcra Vekilleri Büyük Millet Meclisi’nin içerisinde seçilmektedir.” denilmektedir. Ancak Şükrü Efendi bu konu ile ilgili daha önce kabul edilmiş bir esası belirterek icra ve teşri işlemlerinin heyetin toplanması ile olacağını belirtmiştir. Ona göre burada bir ayrılık söz konusudur. Bu maddede bir çelişki olduğunu İsmail Şükrü Efendi bu çelişkiyi oradan kaldırmak için de maddenin şu şekilde düzeltilebileceğini öne sürmüştür: “İcra Vekilleri BMM’nin ekseriyeti mutlakaıyla seçilir.

Mebusların büyük çoğunluğunun mecliste olmadığını ifade eden İsmail Şükrü Efendi bu maddenin bir sonraki güne ertelenmesi ve çoğunluk olduğu takdirde görüşülmesini teklif etmiştir⁷⁰.

İsmail Şükrü Efendi çoğunluk sağlanamadığı için kabul edilemeyeceğini bazı arkadaşların dördüncü kez intihab edilebileceğini belirtmeleri üzerine “bizim o kadar zamanımız yoktur” ifadesini kullanarak bir an önce sonuca bağlanması gerektiğini belirtmiştir.

Bir kişi mecliste aday gösterilir üç kere yeterli oy çoğunluğunu alamazsa İsmail Şükrü Efendi’ye göre iki şık gündeme gelebilir: Birincisi; başka bir kişinin aday olarak gösterilmesi. İkincisi; aday gösterilmeksizin meclisin bu makama bir kişiyi ataması gerektiğini belirtmiştir.

İsmail Şükrü Efendi meclisin çıkardığı bir kanun olduğunu belirterek, bu kanunların eksik yönlerinin olabileceğini. ancak eksiklikler giderilene kadar bu

⁶⁹ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C.26, Celse: 2, s.211-214.

⁷⁰ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C.1, Celse: 2, s.170, 180-181.

kanunlara uyulması gerektiğini aksi halde kendi güvenilirliğini zedelemiş olacağını söylemiştir. Hüseyin Avni Bey'in teklif ettiği üç seçimde çoğunluk sağlayamazsa meclisin doğrudan doğruya Nafia Vekaletine bir aday seçimine gidilmesine kesinlikle karşı olduğunu ve bu konu hakkında bir takrir hazırladığını ve bunun kabul edilmesini istemiştir⁷¹.

V. Eğitim Hakkındaki Görüşleri

İsmail Şükrü Efendi İcra Heyeti'nin eğitim ile ilgili görüşlerine katıldığını ve takdire şayan olduğunu belirtmiştir. Ancak küçük bir noktanın dikkatlerden kaçtığını ve bunun da göze çarptığını söylemiştir. İsmail Şükrü Efendi'ye göre medreselerde pozitif ilimler ile dini ilimler birlikte verildiğini ve zamanla medreselerde bozulmalar olduğunu, bu bozulmaların düzeltilmesi için çalışmaların yapıldığını belirtmiştir. Ona göre eğitim başka, medrese farklı bir şeydir. Bu sırada meclis içerisinde bazı mebuslar İsmail Şükrü Efendi'nin fikirlerine katılmadıklarını yüksek sesle belirtmişlerdir. Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Bey bu konu hakkında İsmail Şükrü Efendi'ye cevap vermek istediğini belirterek medreseleri resmi eğitim kurumları içerisinde kabul ettiklerini belirtmiştir. İsmail Şükrü Efendi de hükümetin eğitim konusunda yaptığı çalışmalarda başarılar dilemiştir⁷².

Kanun teklifine göre; ilmiye öğrencileri öğrenim sürelerini tamamlayınca kadar yedi dereceye ayrılmasını istemektedir. Şer'iyeye Vekaleti Celilesi bu öğrencilere öğrenim hayatları boyunca maaş bağlanmasını teklif etmişlerdir. İsmail Şükrü Efendiye göre öğrencilere bu maaş verileceğine bu maaş toplamları öğrencilerin öğrenim gördükleri okullara iâşe olarak verilmesi ve bu okulların ihtiyaçlarını karşılaması daha doğru olacaktır.

İkinci teklifte ise öğrencilerin askeriyede olduğu gibi rütbe biçiminde nişan takmaları, böylece kimin ne derecede olduğu anlaşılabilmesi savunulmuştur. Şer'iyeye Vekaleti ayrıca ilmiye öğrencileri emniyet memurları takibinden kurtarılması konusunu

⁷¹ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 20, Celse: 1, s.156-157.

⁷² T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 1, Celse 1, s.244.

ileri sürmüştür. Bunun üzerine İsmail Şükrü Efendi bu konunun tartışılmaması gerektiğini, eğer emniyet tarafından takip edilmezse kontrol edilemeyeceğini belirtmiştir⁷³.

VI. Sosyal Hayat Hakkındaki Görüşleri

Açık yerlerde kanun oynatanların muvakkat küreğe konulmasına dair teklif münasebeti hakkında ki görüşmeler sırasında, İsmail Şükrü Efendi bu konunun aklen, mantıken ve adeten yanlış bir şey olduğunu ve bunun önüne geçilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu şekilde davranmanın dinen de yasak olduğunu vurgulamıştır. Anadolu'nun köylerinde bu konunun yaygınlaştığını ve ileride büyük sorunlar yaratacağı için bir an önce engellenmesini istemiştir.

Açık yerlerde kadın oynatılması meselesinin önüne geçilmesi için ceza uygulanması konusunu öneren İsmail Şükrü Efendi kanunlarımızda bu suç ile ilgili bir madde olmadığı için bir an önce konuşulup bu yasanın çıkarılmasından yana olduğunu açıklamıştır. Ona göre bu suçu işlediği kesin olarak kanıtlanan kişilerin cezalandırılması gerekmektedir⁷⁴.

Maaşların seyyanen verilemesine dair Saruhan Mebusu Reşat Bey'in verdiği takdir münasebetiyle yapılan görüşmede işgale uğrayan bölgelerdeki memurların maaşlarını kısmen almaları için emir verildiğini halbuki diğer memurlar maaşlarını tam alırken işgale uğrayan memurların hem göç sefaletine maruz kaldıklarını hem de maaşlarını altı aydır alamadıklarını belirtmiştir⁷⁵.

VII. İç İsyanlar Hakkındaki Görüşleri

İsmail Şükrü Efendi Konya isyanının bastırılmasına katıldığı için bu konuda ki bazı bilgileri meclistekilere aktarmıştır. Konya İsyanı'nda halkın bir kısmı maalesef

⁷³ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 21, Celse:1, s.146.

⁷⁴ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C.1, Celse: 3, s.298.

⁷⁵ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C.18, Celse: 1, s.118.

isyan etmiştir ve bu isyan edenler cezalandırılmıştır. Ona göre Konya İsyanı bastırılmıştır ancak bu isyanın sorumlularının ve nedenlerinin araştırılmalıdır. İsyanın sebeplerinin arasında Konya'daki mülki teşkilatların tutumlarının etkili olduğuna değinen İsmail Şükrü Efendi Konya'daki devlet kurumlarının yeniden düzenlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Konya ayaklanmasında yapılan idamların kesinlikle haklı olduğunu belirten İsmail Şükrü Efendi isyanın bastırıldığını ancak bu durumun ayaklanmanın tekrar çıkmayacağı anlamına gelmediğini ifade eder.

Şükrü Efendi'ye göre bu konuda şu tedbirler alınmalıdır:

- Öncelikle Konya'nın mevcut mülki teşkilatı değiştirilidir. Konya üç ayrı sancağa ayrılmalı birincisi nefsi Konya, buranın kaza sayısı çoğaltılmalı, nahiyelere yetkiler verilmelidir. Şükrü Efendi'ye göre isyanın en çok yayıldığı yerler merkezden uzak yerlerdir. Dahiliye Nezareti'nin isyan bastırıldı açıklamalarına inanmadığını belirten İsmail Şükrü Efendi çünkü asileri Çiğil'de 800 asker toplayarak eğitim yapmakta olduklarını haber vermektedir. Çiğil'deki bu asiler kaldırılmadıkça isyan sona ermez, ancak asileri idam etmek çözüm değildir. Onun düşüncesine göre isyan edenler tespit edilip Erzurum'a, Van'a sürgün edilmelidirler.

- Diğer önerisi ise; Konya'nın ve Karaman'ın ayrı birer sancak haline dönüştürülmeli ve Hadım Nahiyesi ise bir kaza haline getirilmelidir. Kazalara idare memurları atanmalıdır. Bu konuda masraftan kaçınılmamalıdır. Ayrıca Akşehir'inde kaza olmalıdır. Akşehir'in bazı nahiyelerini çok büyük olduğu bu bölgelerde dört jandarmayla asayişin sağlanamadığını ve bunun için sancak olmaları gerektiğini belirten İsmail Şükrü Efendi Ilgın kazasının da Akşehir'e bağlanması gerektiğini vurgulamıştır.

Böylece Konya Livası'nı Konya, Karaman, Akşehir olmak üzere üçe ayrılmış olacaktır. İsmail Şükrü Efendi ancak bu şekilde isyanların önüne geçilebileceğini ve merkezi otoritenin sağlanabileceğini düşünmektedir.

İsmail Şükrü Efendi Konya'da çok fazla kalmadığını ancak kaldığı bu dönemde bile çok sıkıntılar yaşadığını belirtmiştir. Onu en çok üzen konu ise hiç beklemedikleri köylerin bile isyana katılması olmuştur. İsmail Şükrü Efendi isyanda

şiddet kullanarak çözüme ulaşmanın sadece geçici bir çözüm olduğunu belirterek eğer merkezi otorite güçlendirilmezse bu isyanların tekrar çıkacağını ifade etmiştir⁷⁶.

Şükrü Bey Konya İsyanı hakkındaki bilgilerini bir kez daha milletvekillerine açıklamıştır. Ona göre Konya’da meydana gelen isyan sonucunda sert önlemler alınmalı ancak bu önlemler olaylara görünüşte bir çözüm getireceği için uzun süreli etkili olmayacaktır.

İsmail Şükrü Efendi milletvekillerine bu konu ile ilgili aralarında bir fikir ayrılığı olmadığını belirtmiştir. Diğer isyanlarda olduğu gibi asilerin halkı kandırdığını anlatan İsmail Şükrü Efendi en önemli noktanın şeriat olduğunu ve halkın bu konuda çok hassas olduğunu ifade etmiştir. Asilerin halka şeriatı getireceklerini söyleyerek onlardan destek aldıklarını ve halkın bunların gerçek yüzlerini göremediklerini bunun için bu asilerin halkı kandırmalarının önüne geçilmesi gerektiğini belirtmiştir⁷⁷.

VIII. Hukuk Hakkındaki Görüşleri

Hıyaneti Vataniyeden mahkum Sökeli İpokrat hakkındaki Adliye Komisyonu mazbatasını münasebetiyle ilgili İsmail Şükrü Efendi, müzakerenin usulü hakkında maruzatı olduğunu belirtmiştir. Bu maruzatı şahidin ifadesinin okunması hakkındadır. O şahidin ifadesinin de okunmasının oylamaya sunulmasını önermektedir.

Sökeli İpokrat adındaki şahsın “Yunanlılara, İngilizler bin uçak alıyor” sözünün Hıyanet-i Vataniye olabileceği gibi bir konuşma sırasında saflıkla söylenmiş bir söz olabileceğini de belirtmeye çalışmıştır. Ancak mahkeme buna nasıl karar verdiyse ona göre hareket edeceğini, mahkemenin kararına itiraz haklarının olmadığını savunmuştur⁷⁸.

Köylünün Harb-i Umumi içindeki senelere ait aşar borçlarının tecili hakkındaki görüşmelerde İsmail Şükrü Efendi, meselenin hazine ile halk arasında olduğunu ve

⁷⁶ T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, C. 1, Celse: 2, s.199 – 201.

⁷⁷ T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi., C.1, s.205- 206.

⁷⁸ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 11, Celse : 1, s.154-159.

bunun bir hukuk meselesi olduğu, meselenin sonuçlanması için tahsilatın halledilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre nakit olarak tahsil edileceği gün ya aynen alınması lazımdır ya da bedelini vermek lazımdır. İsmail Şükrü Efendi'ye göre kanun maddesine lüzum yoktur fıkhıta bu konu açıklandığını belirtmiştir⁷⁹.

İdama mahkum edilmiş olan Küre'nin Dereskü karyesinden Demirci Osmanoğlu Mehmed Ali hakkındaki Adalet Komisyonu mazbatasındaki tartışmalarında İsmail Şükrü Efendi meclisin hukuku padişahın üzerinde tuttuğunu ve bunun için mahkemeleri olduğunu ve bu kanunun meclisin en önemli işlerinden biri olduğunu çünkü buradan çıkacak kararın milletin iradesini bildireceğini ve kesinlikle çözüme kavuşturulması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre buradan çıkacak kanunla bu kişilerin ya idamla cezalandırılacağını ya da affedileceğini belirtmiştir. Ancak bu gibi konularda padişahın dahi affetme yetkisinin olmadığını ancak böyle konularda ne gibi bir yol izleneceğinin açıklığa kavuşturulmasını isteyen İsmail Şükrü Efendi bunun için yetkili kişilerin söz alarak konuyla ilgili bilgi vermeleri gerektiğini önermiştir. Ondan sonra "hangi suçların cezalandırılacağı, hangilerinin affedileceği belirlensin" görüşünü savunmuştur⁸⁰.

İsmail Şükrü Efendi'ye göre İstiklal Mahkemeleri'nin devlete karşı yapılacak bir suç dolayısıyla indirim yapılacak olursa şartlar gereği ileride genişletme gerekebilir. Bunun için bu konu tartışılmalı ve sonuca bağlanmalıdır. Bazı milletvekillerinin bu konunun daha sonra konuşulması gerektiğini söylemeleri üzerine bu konunun daha fazla geciktirilemeyeceğini ve diğer meselenin beklemesinde bir sakınca olmadığını belirtmiştir. O gün verilecek bir kararın ileride kötü sonuçlar doğurabileceği gerekçesiyle bir an evvel görüşülmesi ve halledilmesi gerektiğini savunmuştur. Bunun üzerine diğer milletvekilleri bu konunun oylamaya sunulmasını talep etmişlerdir⁸¹.

İsmail Şükrü Efendi'ye göre mahkemelerdeki kadılar eksiktir. Tanzimattan kalma ikinci derece kadırla bu işin yürütülemeyeceğini ifade etmiştir. Ona göre bu olay Tanzimatın bize en büyük zararındır. Uzun yıllar düşman işgali altında kalan bölgelerde hukuk birbirine girmiş durumdadır. Böyle durumlarda komisyonlara göre

⁷⁹ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 17, Celse : 3, s. 36.

⁸⁰ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 20, Celse: 1, s.398,507.

⁸¹ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 22, Celse: 4, s.23.

verilerek bu açığın kapatılmasını yoksa hiçbir işin yürümeyeceği fikrini ileri sürmektedir. Bu komisyonların oluşturulmamasından dolayı devletin milyonlarca lira zarara uğradığını belirterek bunun aynen kabul edilmesini meclise sunar⁸².

İsmail Şükrü Efendi'ye göre İstiklal Mahkemeleri çok faydalı mahkemelerdir. Bunun için yararlı mı değil mi tartışmasına girmenin gereksiz olduğunu belirterek yararlı olduğundan yana görüş bildirir.

Tanzimat'tan kalma mahkemelerin milletin adaletini sağlayamadığını milletvekillerinin ise halk karşısında sorumlu olduklarını ve Lozan Konferansı'ndan sonra İstiklal Mahkemeleri'ne gerek kalmayacak şekilde konuşma yapan vekillere ileride bir problem olduğunda bunu ancak İstiklal Mahkemeleri'nin çözebileceğini, eskiden kalma yirmi mahkeme yerine meclisteki vekillerden birer grup oluşturup bölgeye gönderildiğinde kısa sürede sorunu çözebilecekleri için tartışmaların gereksiz olduğunu belirtmiştir⁸³.

Askerden firar edenlerin kesinlikle cezalandırılmaları gerektiğini, ancak yakınlarının bu konu ile ilgileri olmadığı için cezanın dışında tutulmaları gerektiğini kaydetmiştir. Halkın da bu firarilerden şikayetçi olduklarını ancak önüne geçilmediğini bu konuda suçlu kişilerin Müdafaa-i Milliye ve Dahiliye Vekaleti olduğunu ifade etmiştir. Bu vekillerin görevde kaldığı sürece bu meselelerin halledilemeyeceği ve devletin geleceği tehlikeye gireceği gerekçesiyle bu vekiller hakkında istizah tavrı vereceğini bildirerek konuşmasını bitirmiştir⁸⁴.

IX. İç İşleri Hakkındaki Görüşleri

Şükrü Efendi'ye göre Hoca Vehbi Efendi'nin Çekil'de bir nahiye kurulması bütçe ile ilgili bir meseledir. Argıthan'a bakıldığında nahiye olmamasına rağmen çok güzel bir şekilde yönetildiğini ifade etmiştir. Çekil hakkında geniş bilgiye sahip olan Şükrü Efendi, burada asilerin kaç kişilik bir alay oluşturduklarından bahsederek nasıl

⁸² T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C.24, Celse: 2, s.266.

⁸³ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C.25, Celse: 2, s.174-175.

⁸⁴ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C.25, Celse: 1, s. 447-454.

asker topladıklarını anlatmaya çalışmıştır. İsmail Şükür Efendi'ye göre Argıthan'da bir nahiye kurmaya şimdilik gerek yoktur, ancak ilerde bu konu hakkında yeni gelişmeler olursa yeniden görüşülebileceğini belirtmiştir. Çekil'de kurulacak nahiye fikrine sıcak bakmakta hatta geç kalındığını ifade etmektedir⁸⁵.

Jandarmaların ordudaki diğer askerle gibi terfi alamadıkları ve bu hususta görüş belirtmek istediğini ifade etmiştir. Ona göre okuldan mezun olan her iki zabitten biri jandarma oluyor, diğeri orduya katılıyor ancak jandarmada bulunan yüzbaşılıkta kalırken diğerleri yükselmeye devam ettiğini belirterek burada bir adaletsizlik olduğunu vurgulamıştır.

İsmail Şükrü Efendi Almanya ve Fransa'dan örnekler vererek en genç subay kadrosunun bizde olduğuna ve bunların arasından bazılarının kumandan olduğunu belirtmiştir.

Mazhar Müfit Bey'in konuşmasındaki askere beş bin lira maaş verilmesi ve iş istenilmesi konusunda itirazları olduğunu belirten İsmail Şükrü Efendi bunun nedeninin devletin kasasında yeterli paranın bulunmaması olarak gösterir. Böyle konularda küçük miktarların bile çok önemli olduğunu savunan İsmail Şükrü Efendi zaten askerlerin devletin zor durumda olduğunu bildiği için fazla bir maaş beklemediklerini ifade etmiştir. Zam vermek taraftarı olmadığını kesinlikle belirtmiştir⁸⁶.

Nebil Efendi, İsmail Şükrü Efendi'den önce seçimler hakkında bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında seçimlere fesat karıştırmanın bir suç olduğunu ifade etmiştir. Şükrü Efendi bu konuşmaya ek olarak bir şeyler söylemek istediğini açıklayarak şunları açıklamıştır. Seçimlere hile karıştırmanın suç olduğunu, bu suçun bazen seçimlere etkisi olmayacağı gibi bazen de seçimi etkileyebileceğini belirtmiştir. Bundan önceki kanunun hile yapanlara ceza gerektirdiğini belirten İsmail Şükrü Efendi, teşebbüs derecesinde kalan hilenin seçimlerin iptaline neden olamayacağını, ancak bu girişimde bulunanların her halükarda cezalandırılması gerektiğini ifade etmiştir⁸⁷.

⁸⁵ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C.12, Celse:1, s.160-162.

⁸⁶ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C.20, Celse: 1, s. 398.

⁸⁷ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C.20, Celse: 1, s.412, C.21, s.370-371.

Tarik bedeli nakdisi kanunun 5. maddesinin değiştirilmesini hükümetin teklif ettiği ve encümenler tarafından tasvip edilen bu kanun yoksuzlukları engellemek için oluşturulmuş bir kanun olduğunu ifade eden İsmail şükrü Efendi'ye göre mahalli idarelere verilmesi gereken denek tam olarak verilmemiştir. Burada bir yanlışlık vardır. Ayrıca verilen ödeneğin nereye harcanacağının bildirilmesi ayrı bir konudur. Verdiği örnekte kendi sorumlu olduğu bölge yani Afyonkarahisar'da yol yapımı için ayrılan paranın sadece yol masrafı olarak kullanılması yanlış bir tutumdur. Mahalli idareye verilen para artık oranın kullanım hakkıdır. Gerekli olduğu yerlerde yol yapımına kullanılabilir, ancak bu ödeneğin bir kısmını ayırarak başka bir meselenin halledilmesi için de kullanabileceğini ifade eden İsmail şükrü Efendi kanunun yolsuzlukların önüne geçmek için yapıldığını ancak bu şekilde bir tutumun kendisinin yolsuzluk olduğu düşüncesindedir. Mahalli idare bu deneği bölgenin başka problemlerini giderme konusunda da kullanabilir ifadesini kullanmaktadır. Meclisin burada yapması gereken bu harcamalarda yolsuzluk olup olmadığı kontrol etmektir ve bu ödeneğin başka işlerde kullanıldığı takdirde mahalli idarenin elinden alınmasının doğru olmadığını savunmaktadır⁸⁸.

Köy ve nahiyeler idaresi kanunda İsmail şükrü Efendi'ye göre idare hususunda çıkarılacak bir kanun hakkında çok iyi dşnlmeli ve ona göre karar verilmelidir. Ona göre, o zamana kadar yapılan yeniliklerin çoğu millete zarar vermiştir.

Mahkemelerde arazi hususunda bir çok davaların olduğunu, bu yüzden ahalinin sıkıntıda olduğunu çünkü mahkemenin veraseti bazen yanlış paylaştırdığı ve bunun da halkı zor durumda bıraktığını belirtmiştir. Ayrıca İsmail şükrü Efendi köyleri birleştirmek suretiyle nahiyeye oluşturulduğunu ve bu nahiyelere bir tapu memuru görevlendirildiğini, ancak bu memurların bölgeyi iyi bilmediği için kolay bir şekilde kandırılabilceğini ve uyanık insanların bazı arazileri kendilerininmiş gibi gösterebileceklerini, bunun için bu tapu memurlarının yanlarına bir de kontrol memuru görevlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

⁸⁸ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 21, Celse:1, s.17.

Çıkarılacak kanunun uzun yıllar yürürlükte kalacağını varsayarak böyle halkı zor durumda bırakacak bir kanunun çıkarılmaması gerektiğini ve çıkan kanunun sağlam bir temele oturtulması gerektiğini belirtmiştir⁸⁹.

İsmail Şükrü Efendi'ye göre 70-80 haneli bir köyün nahiye olması durumunda meclise bir sürü masraf oluşturacağını bu masrafı karşılamak içinde halktan vergi alınacağını ancak halkın elinde de hiç para olmadığını belirtmiştir. Ağnam vergisi alındığı için köylünün zor durumda olduğunu ve bazılarının mahsul kaldıramayarak daha zor duruma düştüklerini ifade etmiştir.

İsmail Şükrü Efendi bu konunun öncelikle Muvazene-i Maliye tarafından görüşülüp araştırılması ve daha sonra görüşülmesi gerektiği görüşünü dile getirmiştir. Milletin efendisi olan köylünün ağır yükler karşısında zor durumda kaldığını ve bunun nasıl bir efendilik olduğunu sorguladığını belirtmiştir⁹⁰.

Mustafa Kemal Paşa'nın konu hakkında yaptığı konuşmaya birkaç ayrıntı dışında katıldığını belirtmiştir. İsmail Şükrü Efendi'ye göre sırf vatani müdafaa etmek ve düşmandan temizlemeye azmetmişsek bunun için acil tedbirler alınması gerektiği vurgulamaktadır. Bu acil tedbirlerin en önemlilerinden birinin silah ve mühimmat bulunmasıdır. Bu olay yüzünden kimsenin suçlanamayacağını belirtir. Çünkü böyle bir felaket tarihte kimsenin başına gelmemiştir.

İsmail Şükrü Efendi Anadolu halkının elinde yaklaşık olarak bir milyon silah olduğunu tahmin etmektedir. Bu konuda Mustafa Kemal Paşa silahları halktan toplamanın imkansız olduğunu konuşmasında belirtmiş, İsmail Şükrü Efendi ise Paşa Hazretleriyle aynı fikirde olmadığını söylemiştir. İsmail Şükrü Efendi halktan silahları toplamanın kolay olacağını düşünmektedir. İstenirse bu meselenin halledilebileceğini ancak idare memurlarının çok sıkı çalışması gerektiğini, ama bazı bölgelerdeki idare memurlarının iş yapmadığını ve bunu ispatlamak için Çivril kazasından gelen bir mektubu okumak istediğini belirtmiştir.

⁸⁹ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 21, Celse: 1, s.370-371.

⁹⁰ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C.25, Celse: 1, s.378.

İdare memurlarından çoğunun hissiyatının bozulduğunu, vatan hissi, din hissi bilmediklerini ve vatani, namusu için çalışanları tehdit ettiklerini belirtmiştir. Meclisin karşısında üç ihtimal olduğunu ve bu ihtimallerin

- Boyun eğmek,
- İstenilen barış antlaşmasını imzalamak,
- Bağımsızlık için mücadele etmek olduğunu ifade etmiştir.

Ahaliden silah toplama konusunda ise meclise sunduğu üç maddelik kanunu kabul etmelerini istemiştir. Ancak ona göre bir diğer problem ise verdiği teklifteki beşte ikilik milletvekili grubunun nasıl seçilmesi gerektiğidir. Seçilen kişilerin cepheye giderek halkı örgütlemesi, kalan beşte üçlük kısmının da devleti yönetmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu uygulamanın doğru bir şekilde yapıldığı takdirde halkın elinden üçbin silah toplanabileceğini öne sürmüştür.

Mustafa Kemal Paşa'nın harp hazırlıkları hakkında yaptığı konuşmayı bir asker olmadığı halde çok beğendiğini belirten İsmail Şükrü Efendi ancak bir konuda aklında bir soru oluştuğunu söylemektedir. Ona göre Yunan askerlerini çeviren birliklerin düşmanla çarpışması sırasında halkın mallarını yağma etmeye çalışacak olursa nasıl hareket edeceğini sormaktadır.

Daha sonra İsmet Paşa'nın asaba hakimiyet konusundaki konuşmasına dönerek, Türk Milleti ashabına her zaman sahip çıkacağına ve bu meclisten kimsenin bunun tersini yapacağına inanmadığını belirten İsmail Şükrü Efendi, Türk'ün askerliğinden kuvvetli hiçbir millet yoktur.

Bu sırada Mustafa Kemal Paşa söz alarak bu konunun İstiklal meselesi ile bir bağlantısının olmadığını belirtmiştir.

İsmail Şükrü Efendi İslamiyet tam şekilde uygulanırsa kesinlikle Kürtler, Lazlar aramızda bir sorun kalmayacağını belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasına değinerek onun fikirlerine katıldığını eğer ahkam-ı şer-iyye kararlı bir şekilde uygulanırsa Acemlerin, Kürtlerin, Lazların hepsinin bizim yanımızda olacağına inanmaktadır. Bunun yanında maddi kaynak olarak terk edilmiş bölgelerdeki malların

Yunanlıların eline geçtiğini ve bunun değerinin yaklaşık olarak iki milyon lira olduğunu belirtmiştir. Özellikle bazı bölgelerde jandarmaların bu husustan yararlanarak mal varlıklarını büyüttüklerini hatta rüşvet karşılığında tayin yapanların bile olduğunu söylemiştir. Askere yeni alınacak olanları jandarma sıfatında kaydoldukları takdirde bunlarının çoğunun vatan için değil para için geleceğini bunun için bu ayırımın iyi yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Jandarma olarak askere kaydolanların çoğunun hırsız, berduş, kaçak mahkûm oldukları için cezalarının affedilmeleri karşılığında bu işi yapacaklarını belirtmişlerdir. Dahiliye Vekaleti bu konunun üzerin gitmeli ve takibat yapılmalıdır. Aksi takdirde vatani savunması için alınan jandarma birliklerinin işgal birliklerinde farksız olmayacağını bu durumun halk üzerinde daha olumsuz etki yapacağını vurgulamıştır⁹¹.

X. Dış İşleri Hakkındaki Görüşleri

İsmail Şükrü Efendi'ye göre Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Avrupa'ya azimeti konunun da yapılan tartışmaların boşa zaman kaybı yarattığı ve bunu tartışmanın meclise bir şey kazandırmayacağı açıktır. Celseyi bir an evvel kapatarak Hariciye Vekili'nin sözlerine itimat edilmesi gerektiğini belirtmiştir⁹².

İsmail Şükrü Efendi Suriye ile yapılacak gümrük müzakeresinin bir an önce halledilmesini gerektiğini belirtmiştir. Çünkü eğer ona göre bu konu ile ilgili tartışmalar uzayacak olursa düşmanların bu konudan haberdar olacaklarını ve meclis girişimlerini tamamlamadan engel olmaya çalışacaklardır. Bunu engellemek için biran önce meclisten karar verilerek bir heyet oluşturulup müzakere tamamlanmalı ve daha sonra bir heyet oluşturularak neler yapılması gerektiği konusunda detaylı araştırmalar yapılabileceğini belirtmiştir⁹³.

İngilizlere gönderilecek protesto mektubu hakkında Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in, mektubun gönderilmesinde sakınca olabileceğine dair görüşlerine dikkat çekiyor. Elllerinde kesin bir kanıt olmadıkça kesinlikle “zararlı” ifadesinden

⁹¹ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 2, Celse: 2, s. 200-204.

⁹² T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 2, Celse:2, s. 673-674.

⁹³ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 3, Celse:2, s.424-429.

kaçınmaları gerektiğini ifade eden İsmail Şükrü Efendi'ye göre bu konuda zararlı taraflar da olabilir yararlı taraflarda. Bunların tartışılması gerekir.

İsmail Şükrü Efendi'ye göre; İngilizler tahkikat bahanesiyle içimize sokulabilir ve gizli bilgilerimizi öğrenebilirler ve bizi yıkma girişiminde bulunabilirler. Fransızlar, İngilizleri tahkikatten vazgeçirmeye çalışmaktadırlar ancak yapamazlarsa “Bundan Türk Devleti zararlı çıkarabilir mi?” sorusunun tartışılmasını önermektedir. İsmail Şükrü Efendi'ye göre, bu bir siyaset meselesidir ve Anadolu'ya hakim güç Türklerdir.

Hariciye vekili Yusuf Kemal Bey, Selahattin Bey'in “Hariciye Vekaleti uyuyor mu?” sözlerine kızarak görevi bırakmak istemesini yanlış bir karar olarak gören İsmail Şükrü Efendi memleket böyle bir durum içerisinde iken Hariciye Vekaletine yeni birinin atanması veya vekaleten birisinin bakması çok vahim sonuçlar ortaya çıkarabileceğini ifade etmiştir. Selahattin Bey'in sözlerinin Yusuf Kemal Bey tarafından yanlış anlaşıldığını ve erdem sahibi bir insan olarak tekrar görevinin başına gelmesi çağrısında bulunmuştur⁹⁴.

Lozan görüşmelerine gidecek heyet için yapılan meclis toplantısında İsmail Şükrü Efendi bazı hatırlatmaları yapmıştır. Öncelikle Türkiye'nin son yüzelli yılına çok dikkat edilmesi gerektiğini ve buradan çok iyi ders alınması gerektiğini belirtmiştir. Özellikle Kırım Savaşına değinerek verdiği örnekte savaşta galip olmamıza rağmen imzalanan antlaşma metninde bizim yenik düştüğümüzü söylemiştir. Ancak halkın kendini teselli ettiği tek nokta mukaddes emanetler, Mekke-i Mükerre ve Kudüs elimizden çıkmamış olmasıdır. Ona göre yabancı devletlerin izlediği politika Türkler'in arasına nifak sokarak parçalamak ve Türkler'i Avrupa'dan atmaktır. Lozan görüşmelerine giden heyetin bu konuda çok dikkatli olmalarını isteyen İsmail Şükrü Efendi ülkemizi tehlikeye atacak bir antlaşma metnine kesinlikle imza atmamalarını istemiştir.

Konuşmasının devamında İsmail Şükrü Efendi asıl anlatmak istediği konuya değinen İsmail Şükrü Efendi artık Mekke-i Mükerre ve Kudüs'ü savunacak bir gücümüzün kalmadığını, bu nedenle Misak-ı Milli sınırları içerisinde Makam-ı

⁹⁴ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 3, Celse:1, s. 461-470.

Mukaddesatı korumamız gerektiğini savunmaktadır. Ona göre TBMM Hükümeti Hilafet makamının istinadgahıdır. Lozan görüşmelerine gidecek heyetin Velayet-i Hac, Velayet-i Hutaba, Velayet-i Emanet konularına dikkat etmeleri gerektiğini, bu konuların halkın nazarında çok önemli olduğunu belirtmiştir. İsmail Şükrü Efendi konuşmasında ısrarla bunun dini bir mesele olduğunu ve dine sahip çıkmalarını gerektiğini ifade etmiştir. Tanzimattan kalan kapitülasyon döküntülerinin kesinlikle kabul edilmemesi gerektiğini savunan İsmail Şükrü Efendi eğer gerekirse bunlardan kurtulmak için tekrar savaşılabileceğimizi vurgulamıştır⁹⁵.

XI. Vergi Hakkındaki Görüşleri

Mükellefiyet-i Askeriye Vergisi kanununda İsmail Şükrü Efendi'ye göre bu vergi bir seneye mahsus güzel bir vergidir. Ancak vergilerin hesaplanmasında bir takım noktalara itibar etmek lazımdır. Bizde vergilerin hesaplanmasında ve dağıtılmasında adaletin mümkün olmadığını, vergi hesaplanmasında bu sistemin en adil sistem olduğunu ancak onda da bir oransızlık olduğu anlaşıldığını ifade etmektedir. Ona göre toplanan vergiler için fıkhi usuller en adaletli olanıdır. Bunun için ya mal ve servet üzerinden ya da nüfus üzerinden vergi alınması gerektiğini belirtmiştir. Bu sırada Süleyman Sırrı Bey söz alarak Muvazene-i Maliye Encümeni'nde fıkihtan çıkarım yaptığını belirtmiştir. Bunun üzerine Şükrü Efendi bu yöntemin adaletli olduğunu söylediklerinin hayvanlar üzerinden alınması durumuna bir itiraz olduğunu beyan etmiştir.

Ayrıca burada halkı şehirli ve köylü olarak ayırmanın da doğru olmadığı için İslam bilginlerinin vergi esasını tespit etmeleri gerektiğini ve encümene sevk edilmesini teklif etmiştir. Örneğin ağnam vergisi veren bir insandan bu yükün üzerine hayvan vergisi, nüfus vergisi almak onu daha yoksul duruma düşürmektir. Bunun için vergilerin çok iyi bir şekilde alınması gerektiğini ve maddenin tekrar encümene iade edilmesini talep etmiştir⁹⁶.

⁹⁵ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 24, Celse: 3, s. 362-363.

⁹⁶ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 18, Celse: 3, s.281.

Kibrit İstihkak Kanununun dahiliyeden vergi almak için düzenlendiğini düşünen İsmail Şükrü Efendi'ye göre, dışarıdan ithal olunan veya içerideki depolarda mevcut olan eşyalardan vergi almak doğrudur. Fakat uygulanması konusunda sıkıntılar olabilir. Ona göre uygulanmak istenmediğini düşünüyor. Bir örnek göstererek tüccarların mağazalarının kaçak eşya ile dolu olduğunu ancak hükümetin bunları hiçbir zaman kontrol etmediğini ve vazifesini yapmadığını belirtmiştir. Hükümet bu işin üzerine düşmediği için vergilerin toplanamadığını vurgulayan İsmail Şükrü Efendi hükümetin kanun teklif etmek yerine uygulanması gereken kanunları uygulamasını önermiş ve hükümeti görevini yapmaya davet etmiştir⁹⁷.

XII. Tarım ve Hayvancılık Hakkındaki Görüşleri

Ağaç kesme konusunda kendisinin de bir takriri olduğunu ancak beş aydır Heyet-i Umumiye tarafından gönderilmediğini açıklamıştır. Ayvalı denilen mevkide ağaç kesiminin çok olduğunu ve bu bölgede hiç ağaç kalmadığını anlatan İsmail Şükrü Efendi bunun da meclisin muhafaza taburu tarafından yapıldığını, ağaç kesmenin önüne geçilmesi için emir verilmesi gerektiğini, başka çarenin kalmadığını belirtmiştir⁹⁸.

XIII. Halifelik Hakkındaki Görüşleri

İslamiyet'in şahsa ait olmadığını ancak Hilafet makamının kudsiyetini tasdik ettiğini belirten İsmail Şükrü Efendi'ye göre hilafet makamını işgal eden zat hakkında Şer'îye Mahkemesi'nin hüküm elbette verebileceğini ancak henüz hiçbir ceza verilmemiştir.

İsmail Şükrü Efendi sözlerini şu şekilde sürdürmüştür: “İslâmiyet nedir efendiler, biliyor musunuz? İslâmiyet kavmiyet davalarını yıkıyor. Eğer biz İslâmiyet-i celile ahkâm-ı şer'îyesinin kâffesine tatbik edersek değil Kürtler, Lazlar, ki onlar öteden beri kardeşimizdir: Paşa Hazretlerinin teşrihi gibi bunlar esasen bizimle beraberdir.

⁹⁷ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 19, Celse: 1, s.196.

⁹⁸ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C.16, Celse:1, s.233.

Evet; ben de kabul ederim. Ben diyorum ki; Paşa Hazretlerinin beyanatı gibi doğrudur. Biz ahkâm-ı şer'iyeyi gayet adaletle tatbik edersek, değil Lâzlar; hatta yanımızdaki Acemler, Kürtler; onlar da bize gelecek, aman biz de beraber olalım, diyeceklerdir. Şimdiye kadar Araplar vesaire vesaire dünyanın her tarafında olan Müslümanlar bizimle müşterek idi. Son zamanın su-i idaresi bizim bir takım dindaşlarımızı bizden ayırmaya sebep olmuştur, işte efendiler dine hizmet edeceksek, kütle-i vahide halinde milleti toplayabilecek isek hiç bir semahat caiz olamaz. Bu gün bu mektubu yazanların orada bir gün durdurulması caiz değildir. Bu gün binlerce evlatlarımıza ne oluyor biliyor musunuz? Düşmanın ayakları altında eziliyor, işte bu su-i idarenin sebebiyet verdiği ve bu nîfak-ı dahili buna sebep olduğuna şüphe yoktur. Bir de Paşa Hazretleri buyuruyor. Harp; para, silâh, asker meselesidir diyor. Bu gün hariçten para istikrazından bahsolundu. Hariçten para gelinceye kadar düşmanların ayakları altında eziliriz. Dahildeki serveti mukayese edeceğim. Alaşehirlielerin terk etmiş olduğu elmas, inci, müzeyyenat iki milyon liralık idi efendiler. Bu düşman eline geçti. Adaletin temami-i tatbikini gören müslüman emin olunuz malının yarışım seve seve verecektir. Dün arkadaşlarımdan birisi söyledi. Bendeniz onun fetvasını biliyorum. Mal nisbetinde tahsil, rüüs aded-i nisbetinde tahsil olunur. Eğer milleti bize ısrındırsaydık elindeki servet milyonlar teşkil eder. Bunlar düşman eline geçiyor. Buradaki ashab-ı servetin paraları ne olacak? Bunun düşman eline düşmesini ister misiniz? Bu topraklar üzerindeki binlerce minarelerde Ezan-ı Muhammedi okunuyor. Ecdadımızın celâdet ve şehametiyle dolu olan bu topraklar bu gün bir felâket içerisinde. Bu felâketler bizi intibaha davet etmezse, bizi tevhide davet etmezse acaba hangi felâketten intibah alacağız? Başka bir çıkar yol varsa rica ederim söyleyin. Namus uğrunda ölmek millet için gayedir, ölmeyi göze alan bir millet ölmez; ölmez, yaşar.”⁹⁹.

İsmail Şükrü Efendi'ye göre Mahkeme-i Milliye hükmünü verinceye kadar dinini, vatanını kurtarmak için kalbi çarpan mebusların yapacağı tek şey ağırkanlı olmaktır. Bu sözleri söylemekle hiçbir zaman halifenin müdafii olmadığını belirtmek istediğini söylemiştir¹⁰⁰.

⁹⁹ T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C.11, Celse: 1, s.159.

¹⁰⁰ T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, C. 3, Celse:4, s.37.

İsmail Şükrü Efendi söz aldıktan sonra kifayet aleyhinde söyleyeceğini belirtmiştir. Hilafet meselesinin önemli bir mesele olduğunu ve bütün İslam aleminin geleceğinin burada verilecek karara bağlı olduğunu belirten İsmail Şükrü Efendi'ye göre seçim başkadır biat başkadır. Yapılacak olan seçimin biat anlamına gelmediğini uzun bir şekilde anlatmıştır.

Seçimlerin Halife'ye biat anlamına gelmediğini eğer öyle olsaydı Hz. Ömer'in seçtiği kişinin halife olması gerektiğini ifade eden İsmail Şükrü Efendi Halife'ye biat konusunda konuşmasını uzatınca ve konuşmanın dışına çıkınca meclis başkanı tarafından uyarılmış ve diğer vekillerin de itiraz etmeleri üzerine İsmail Şükrü Efendi kürsüde şeriat için konuştuğunu belirterek, Ankara Mebusu Hacı Mustafa Efendi ile tartışma yaşamıştır. İsmail Şükrü Efendi'nin birkaç milletvekili ile halifeye biat etmiş olunmaz sözleri üzerine Hacı Mustafa Efendi bunun hiçbir sakıncası olmadığını bir kişinin bile biat etmesi üzerine halifeliğin geçerli olacağını bunu isteyen herkese ispatlayabileceğini söylemiştir.

Tartışmaların çok büyümesi ve milletvekillerinin ayağa kalkması üzerine oturum başkanı İsmail Şükrü efendi'nin konuşmanın dışına çıktığı için konuyu kapatmak zorunda kalmıştır¹⁰¹.

Halife seçimleri sırasında yaşanan tartışmalar Halife'ye yapılacak olan ziyaret konusunda giderek büyümüştür. İsmail Şükrü Efendi'ye göre Halife'ye gidecek heyetin iki gruptan oluşması gerekmektedir. Birinci grubun mukaddes emanetleri teslim etmeleri, ikinci grubun ise biat için gitmelerini istemektedir. Ancak diğer milletvekillerinin, gidecek grubun hem emanetleri teslim edeceğini hem biat edeceğini belirtmeleri üzerine bu isteğinden vazgeçer.

Biat meselesinden sonra gidecek milletvekillerinin seçimle olması gerektiğini belirtmesi üzerine, diğer vekiller yine karşı çıkarak kura ile belirleneceğini ifade etmeleri üzerine Şükrü Efendi kura yönteminin de bir seçim şekli olduğunu belirtmiştir.

¹⁰¹ T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, C.3, Celse:5, s. 1057-1058.

Son olarak kaç kişinin gideceği konusunu açınca vekiller arasında bir tartışma başlayınca oturum başkanı İsmail Şükrü Efendi'nin konuşmasına son vermesini ister¹⁰².

20. asrın başlarından itibaren artık hilafetin meşruiyeti yüksek sesle tartışılırken içte ve dışta hilafet aleyhinde yoğun bir propaganda yapılmıştır. İngiltere ve Fransa, Müslümanların bulunduğu bölgeleri Osmanlı hakimiyetinden ayırıp kendi sömürgesi yapmak için Osmanlı Hilafetini, dolayısıyla onun güçlü halifesi II. Abdülhamid'in hilafet siyaseti ile gerçekleştirdiği İslam Birliğini dağıtmak için yoğun bir çalışma başlatmıştır.

II. Abdülhamid, hilafet makamını kullanarak Arapların Osmanlıya bağlılığını sağlarken Orta Türkleri ile ilişkilerini sağlamlaştırmıştır. Ancak hilafet her zaman için bütün Müslümanları birleştirici rolünü ortadan kaldırmak için İngilizler II. Abdülhamid'le hilafetin de kaldırılmasını istiyorlardı¹⁰³.

Osmanlı İmparatorluğu kuvvetli olduğu dönemlerde, hilafetin manevi gücünden yararlanmak gereksinimi duymamışlardır. Ancak batı karşısında gerileme ve yenilgiler arka arkaya gelmeye başlayınca bu makamı kullanmaya çalışmışlar ancak bu kezde batılı devletler bu silahın kullanılmasına izin vermemişlerdir.

Mustafa Kemal Paşa'nın hilafet ile ilgili konuşmasından sonra artık bu konu hakkında yapılacak bir şey kalmadığı açıkça ortadadır¹⁰⁴. Bunun üzerine İsmail Şükrü Efendi yeni bir tartışma başlatmak için biat konusunu gündeme getirmiştir. Halife'nin Ankara'ya getirilmesini ve ona biat edilmesini istemiştir. Meclisin çoğunluğu bunun şart olmadığını ve bir heyetin İstanbul'a gidip görüşmelerinin yeterli olacağı görüşündeydi. Tartışmaların uzaması üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın "Sus artık Hoca Efendi" sözleri üzerine İsmail Şükrü Efendi yerine oturmuş ve oturumun sonuna kadar bir daha konuşmamıştır¹⁰⁵.

¹⁰² T.B.M.M. Z.C., Dönem:1, C. 25, Celse: 3, s. 15.

¹⁰³ Ahmet Kabaklı, Temellerin Duruşması, s.136-137.

¹⁰⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın ayrıntılı konuşması için TBMM Gizli Celse Zabıtları C. 3 s.. 1050-1051'e bakınız.

¹⁰⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları C. 3, s. 1057 – 1058.

15 Ocak 1923 tarihinde İsmail Şükrü Efendi “Hilafet-i İslamiyye Ve Büyük Millet Meclisi” adlı 28 sayfalık bir makale yayınlamıştır. Makalenin yayınlanış tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Makale Mustafa Kemal Paşa’nın Batı Anadolu gezisine başlamasından bir gün sonra yayınlanmış olması dikkat çekicidir.

İsmail Şükrü Efendi risalenin yazılış nedeni olarak 1 Kasım kararının yanlış yorumlanmaması, tereddüt ve endişeleri ortadan kaldırmak olduğunu belirtmektedir. Risale yayınlandıktan sonra İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey Mustafa Kemal Paşa’ya 18/19 Ocak 1923’te çektiği telgrafta Yeni Gün Gazetesinde yayınlanan bir makalenin sebep olduğunu belirtmiştir. Hoca Efendi’nin bu konu ile ilgili ilk girişimi değildir. 8 Ocak 1923 tarihinde Rize Mebusu Hoca Necati Efendi ile birlikte halifenin görev ve yetkilerini kapsayan bir teklifi encümene verdikleri ancak komisyondan bir sonuç çıkmadığı bilinmektedir¹⁰⁶.

İsmail Şükrü Efendi bu konuyu tahrir şeklinde gündeme getirmiş, ancak Mustafa Kemal Paşa’nın yayın yoluyla tartışma yapılması konusundaki açıklamasından sonra böyle bir yola başvurduğunu açıklamıştır.

Millet Meclisi 20 Ocak 1921’de “Hakimiyet bila Kaydu şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etme esasına müstenittir.” İlkesi ile başlayan kanunu kabul ederek yasama ve yürütme padişahıtan ayrılmıştır¹⁰⁷.

Meclis 1 Kasım 1922 tarihinde artık hiçbir yetkisi ve gücü kalmayan saltanat ve hükümetini kaldırmıştır. Mehmet Vahdeddin’in 17 Kasım’da yurt dışına çıkması ile halifelik makamı boş kalmıştır. Bunun üzerine Meclis 18 Kasım 1922’de Abdülmecid Efendi’yi hiçbir yetkisi olmadan halife ilan etmiştir. Mustafa Kemal Paşa saltanatın kaldırılması ile hilafetin kendiliğinden kalkacağını düşünüyordu ancak bunun zamanını bekliyordu¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Dursun Ali AKBULUT, **Saltanattan Ulusal Egemenliğe : Saltanat, Hilafet ve Milli Hakimiyet**, Temel Yayınları, İstanbul, 2006, s. 49.

¹⁰⁷ Bernard LEWIS, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 236,

¹⁰⁸ Nutuk, s. 132.

Hilafetin saltanattan ayrılması ve halifenin yetkisiz kalması İslam aleminde büyük tepkilere yol açtı. İlk olarak Şeyhu'1 İslam Mustafa Sabri Efendi böyle bir hilafetin geçerli olmayacağını belirterek duruma karşı çıkmıştır.

Hilafet konusu batıda ve doğuda tartışılmaya devam ederken 1923 yılının son aylarından itibaren tamamen kaldırılacağına dair görüşler ağırlık kazanıyor ve TBMM'nin hilafeti kaldıracağına dair haberler iç ve dış basında yer alıyordu. İngiliz basınında çıkan yazılar İngilizlerin olaya bakış açısını yansıtıyordu. 4 Kasım 1923 tarihinde İngiliz basınında çıkan haberler şu şekilde idi : “ Şüphesiz hilafet Mustafa Kemal'in önünde kaldırılması gereken bir engeldir. Ya tamamen ortadan kaldırılacak ya da zararsız olabileceği bir yere gönderilecektir.”

Dış basında bu tartışmalar devam ederken iç basında da hilafet konusu büyük yer almaktaydı. Bütçe ödenekleri tartışılırken hilafete ayrılacak ödenek konusunda tartışmalar sürüyordu. Tevhid'i Efkar gazetesinin ilk sayfasında yer alan haberde şu ifadeler yer alıyordu: “*Büyük Millet Meclisi'nde mühim müzakereler. Vasfi Bey, Osmanlı Hanedanı'nın ülkeden ihracını talep etti. Hilafetin ya meclisin şahsiyet-i maneviyesinde cem'i ya da meclisin seçeceği bir kişinin halife olması esas kabul edilecek.*”. Tanin gazetesine göre “Hilafetin Osmanlı Hanedanında kalması caiz görülüyor. Erkan'ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti ve Şeriyye Vekaleti kabineden ayrılmalıdır.¹⁰⁹” şeklinde başlık kullanarak din ile devlet işlerinin ayrılmasını ve ordunun hükümet işlerine karıştırılmaması konusunda meclisteki olayları özetlemekteydi. Bir gün sonraki gazeteler de ise halife hakkında kanaatin değiştiğini ve hilafetin tamamen kaldırılacağını ve mecliste bu yönde bir hazırlık olduğunu belirtiyorlardı¹¹⁰.

2 Mart 1924 tarihinde Urfa Mebusu Şeyh Saffet ve arkadaşları tarafından verilen kanun teklifinde “Esasen; hilafet, emaret, evail-i İslam'da hükümet mana ve vazifesinde ihdas edilmiş olduğundan, dünyevi ve uhrevi bilcümle vezaif-i müteveccihayi ifa ile mükellef olan zaman-ı hazır hükümat-ı İslamiye'sinin yanında ayrıca bir hilafetin sebab-i mevcudiyeti yoktur.¹¹¹” denilerek bu işi Ankara Hükümetinin

¹⁰⁹ Tanin, 28 Şubat 1924, s.497.

¹¹⁰ Tanin, 29 Şubat 1924 s. 498, Tevhid-i Efkar 29 Şubat 1924, s. 3993.

¹¹¹ Hakimiyeti Milliye, 3 Mart 1924, s. 1061.

üstlendiğini bunun için bu makama ihtiyaç kalmadığını ve kaldırılması gerektiğini teklif etmişlerdir¹¹².

3 Mart 1924 tarihinde TBMM’de büyük tartışmalardan sonra 431 sayılı kanun kabul edilerek hilafete son verilmiştir.

¹¹² Mahmut GOLOĞLU, **Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı?, Niçin Kaldırıldı?**, Ankara, 2003, s. 63.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE FAALİYETLERİ

I. Milli Mücadele Dönemi'nde Afyonkarahisar

Milli Mücadele döneminde Afyonkarahisar küçük bir ilçe görünümündeydi. Anadolu'nun diğer kentlerinde olduğu gibi ekonomik ve siyasi yönden oldukça kötü durumdaydı. Uzun yıllar boyunca doğal afetler yüzünden ekonomisi iyice kötüleşmişti. 19. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen kuraklık ve çekirge afetleri durumu kötü olan Afyonkarahisar halkını büyük bir ekonomik sıkıntı içine sokmuştu. Osmanlı Hükümeti halka yardım edemiyordu. 20. yüzyılın başlarında ise zaten büyük bir ekonomik bunalım içinde olan halk uzun savaş dönemi geçirmiş ve iyice yoksullaşmıştı. Şehirde açlık hüküm sürmekteydi. Afyonkarahisar halkı siyasi yönden ise İtilafçılar ve İttihatçılar olmak üzere ikiye ayrılmış durumdaydı. İtilafçılar İngiliz, İttihatçılar ise Alman taraftarıydı. Mutasarrıf ise tamamen hükümetin emrinde çalışıyordu. Halkın sorunları ile hiç ilgilenmiyordu. Bu da halk için büyük bir sorun oluşturuyordu¹¹³.

Şehrin yerleşim alanı Hıdırlık etekleri ve kale çevresinden oluşmaktaydı. Yerli halkın oturduğu binalar kerpiçten ve toprak damlıydı. Ancak Ermenilerin oturduğu binalar gösterişli ve büyüktü. Şehrin en önemli binaları hükümet binası ve belediye binası idi. Afyonkarahisar'da ticaret malı olarak en çok tiftik, yapağı, arpa, buğday ve afyon sakızı üretilip satılmaktaydı. Bu malları satıp dışarıdan gelen kervanlardan ihtiyaçlarını alarak geçimlerini sağlamaktaydılar¹¹⁴. Ticaretin büyük bir kısmı Ermeniler'in elindeydi. Ancak Türkler de ticari yönden güçlenmenin yollarını arıyorlardı. 1910 yılında esnaf, sanatkâr ve çiftçiyi desteklemek amacıyla Terakki Servet Şirket-i Osmaniye adıyla bir banka kurulmuştu¹¹⁵.

¹¹³ Adnan ŞİŞMAN, **Milli Mücadele'de Afyon ve Uşak'ın Kurtuluşu**, X. Milli Egemenlik Sempozyumu, Afyon, 7 Mayıs 1996, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, s. 50.

¹¹⁴ Adnan ŞİŞMAN, a.g.m., s.51.

¹¹⁵ Latif DAŞDEMİR, **Cumhuriyet Döneminde Afyonkarahisar**, Afyonkarahisar Kütüğü, C I, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, s. 156- 157.

Afyonkarahisar demiryolları kavşağında bulunmasından dolayı önemli bir konuma sahipti. Birinci Dünya Savaşı boyunca sevkıyat işlemleri demiryolu ile yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, buradan geçen Anadolu – Bağdat demiryolu vasıtasıyla Mısır’daki kanala sürekli sevkıyat yapmıştır¹¹⁶.

Afyonkarahisar I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi’ni müteakiben, İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Ardından 16 Nisan 1919’da Fransızlar, 21 Mayıs 1919’da İtalyanlar tarafından işgale uğramıştır. İşgal kuvvetleri, istasyon ve civarı ile şimdiki İmaret Camii civarında konaklıyorlardı. İşgal kuvvetleri, 1. Dünya Savaşı sırasında savaş esirleri için kullanılan hapishaneyi boşaltmıştır. Şimdiki Toprak Mahsulleri Ofisi yanında bulunan cephaneye ve silahları demiryolu ile İstanbul’a sevk etmek istemişlerdir.

Afyonkarahisar Yunanlılar tarafından ise iki defa işgal edilmiştir. 27 Mart 1921 tarihindeki işgal kısa sürmüştü, 7-8 Nisan 1921’de Yunanlılar geri çekilmek zorunda kalmış ise de, 13 Temmuz 1921 tarihinde Afyonkarahisar, Yunanlılar tarafından yeniden işgal edilmiştir. İşgal 27 Ağustos 1922’ye kadar sürmüştü, nihayet 27 Ağustos 1922 saat 17,30’da Afyon Yunan işgalinden kurtulmuş ve Yunanlılar Sincanlı Ovası’na atılmıştır. İtilaf Devletlerinin işgali döneminde; Afyonkarahisar halkı, İngiliz, Fransız, İtalyan askerleriyle o dönemde Afyonkarahisar’da yerleşik olan Ermenilerin, baskı ve tacizlerine maruz kalmış; Türk evlerine girilmiş, ticarethaneler basılmıştır¹¹⁷. Diğer taraftan Afyon halkıyla birlikte huzur içinde yaşayan Ermenilerle işbirliğine girerek, onları kışkırtmış ve şehirde terör havası estirmelerine sebep olmuşlardır. Türk evlerine silah aramak bahanesiyle girerek halkın onur ve haysiyetini ayaklar altına almışlardır¹¹⁸. Bu olaylar, Afyonkarahisar halkının silkinme ve uyanmalarına vesile olmuş ve örgütlenmeler başlamıştır.

Kesrizade Salih Bey hatıralarında işgal olaylarını anlatmaktadır. 1919 yılı başlarında Afyonkarahisar’a geldiğini ve memleketinde yaşanan olaylardan dolayı

¹¹⁶ Adnan ŞİŞMAN, a.g.m., s. 50.

¹¹⁷ İsmail TALİPOĞLU, **Büyük Taaruz ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı**, Afyonkarahisar , Gökçe Ofset, 1998, s. 6.

¹¹⁸ Recep ÇELİK, **Milli Mücadelede Din Adamları**, Emre Yayınları, İstanbul , 1999, s. 204-205; Recep ÇELİK, **Bütün Yönleriyle İsmail Şükrü Efendi**, VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, 10-11 Ekim 2002, Afyonkarahisar, s.141.

gözlerine inanmadığını belirtmiştir. Afyonkarahisar'ın İngiliz, Fransız ve İtalyan askerleri tarafından işgal edildiğini ve hemşerilerinin büyük bir ümitsizlik içinde olduğunu ve ne yapacaklarını bilmez bir halde geleceklerinden ümitsiz bir şekilde yaşadıklarını bildirmiştir. Konuştuğu kişilerin hepsi, bu dertten muzdarip olduklarını ve bu esareten bir an önce kurtulmanın yollarını bulmanın gerekliliğini ifade etmişlerdir. Yüzlerce yıl boyunca beraber yaşadıkları Ermenilerin işgal askerlerini de yanlarına alarak evlere silah arama bahanesiyle girdiklerini ve halkın mallarını yağmaladıklarını belirtmiştir¹¹⁹.

II. Afyonkarahisar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Faaliyetleri ve İsmail Şükrü Efendi

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında topraklarının haksız yere işgal edildiğini gören Türk halkı, haklarını korumak için harekete geçmiş ve ülkenin çeşitli bölgelerinde değişik isimlerde birçok milli cemiyet kurmuştur¹²⁰.

İzmir'in işgali Afyonkarahisar'da da Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Yunan işgallerinin devam etmesi ve daha da ilerleyeceği düşüncesi üzerine 16 Mayıs 1919 tarihinde gerekli tedbirleri almak üzere şehrin ileri gelenlerinden bir komite oluşturulmuştur. Bu komitenin faaliyetleri daha sonraki tarihlerde Afyonkarahisar Redd-i İlhak Cemiyeti faaliyetleri olarak adlandırılmıştır. Afyonkarahisar Redd-i İlhak Cemiyeti'nin ilk icraatı da "Anadolu'nun, hangi ad altında olursa olsun" işgalini protesto etmek olmuştur. "Redd-i İlhak Cemiyeti"nin Afyonkarahisar'da kurulması, Paşa Camii ve İmaret Camii önlerinde miting ve toplantıların yapılması, İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerine hükümetlerine iletilmek üzere protesto mektuplarının verilmesi, gönüllü asker toplanması, Redd-i İlhak Cemiyeti adının bilahere "Müdafa-yı Hukuk Cemiyeti"ne dönüştürülmesi, Milli Mücadele'nin ünlü Karakeçili Alayı'nın teşekkülü; Bayatlı Arif Bey, Salih Kesri,

¹¹⁹ Salih KESRİ, *Acı Günlerimizden*, Taşpınar, S.31, (9 Mayıs 1935), s. 122-126.

¹²⁰ Latif DAŞDEMİR, *Afyonkarahisar'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri*, VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu, Afyonkarahisar, s. 92.

Hacı İsmail Şükrü, Hasan Çerçel, Ömer Lütfü Bey, Hoca Nebil Efendi, telgraf memuru Hadi ve Ali Beyler tarafından “Kuva-yı Milliye Teşkilatı”nın kurulması bu dönem içerisinde Afyonkarahisar’da olan faaliyetlerdendir¹²¹.

Afyonkarahisar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, depolanan silahları ve erzakları toplayarak cephelere göndermiştir. Büyük sıkıntılarla İkaz, Öğüd, Halk Sözü gibi günlük olarak yayınlanan gazeteler çıkarmışlardır. Bu şekilde halkı milli mücadele saflarına katılmaya yönlendirmiş ve mitingler düzenleyerek işgal kuvvetlerini protesto etme çabasında bulunmuştur¹²².

İsmail Şükrü Efendi’nin hatıralarında belirttiğine göre o günkü durum şu şekildedir: Afyonkarahisar’ın büyük sıkıntı içindedir. Her taraf yakılıp yıkılmıştır. Yunanlılar iç bölgelere doğru ilerlemekte, girdikleri şehir ve kasabaları yakmakta, halkı idam etmektedirler. Irz ve namus ayaklar altına alınmış olup, zulüm ve kötülükler memleketi kasıp kavurmaktadır. İngiliz işgal kuvvetleri bütün müdafaa imkânlarını “demir çember” içine almış, milletin elini kolunu kısıvrak bağlamıştır. Kurtuluş için hiçbir ümit yoktur. Memleketin üzerini simsiyah bulutlar kaplamıştır. Osmanlı Hükümetin zor durumda olup, halk ise perişan, başsız, korumasız, iki ateş arasında ne yapacağını bilmez durumdadır. Düşman gazeteleri ise; “Türkiye ölmüştür, mezar taşına ne yazılırsa yazılsın. Artık onun için ba’s badelmeyt yoktur.” şeklinde haber yapmaktadırlar¹²³.

Anadolu topraklarının işgal edilmeğe başlaması ile birlikte Afyonkarahisar’da Müftü Hüseyin Efendi öncülüğünde Turunçzade Yusuf Bey, Ethemzade Hacı Hüseyin Bey, Dehşetizade Nebil Efendi, Nakibüleşraf Ömer Efendi, Ulemadan Hacı Hafız Efendi, Gümüşzade Bekir Efendi, Akosmanzade Hacı Hüseyin Efendi ve evlatları ile vatanperver kişiler tarafından Reddi İlhak Cemiyeti adı altında bir teşkilatlanma olmuştur¹²⁴.

¹²¹ Latif DAŞDEMİR, a.g.m., s. 90-91.

¹²² Latif DAŞDEMİR, a.g.m., s. 107.

¹²³ Şükrü ÇELİKALAY, **Milli Mücadele’de Din Uleması**, Sebillürreşad, C.II. nr. 46, İstanbul, 1949, S. 333-335, Latif DAŞDEMİR, a.g.m., s. 90.

¹²⁴ Latif DAŞDEMİR, a.g.m., s. 94.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin şubeleri Afyonkarahisar'ın merkez ve kazalarında da Sivas Kongresi'nde alınan kararlara uygun olarak açılmıştır. Sivas Kongresi kararlarını tanımayan Afyonkarahisar mutasarrıfı derhal görevden uzaklaştırılması gerekiyordu ve sonunda İngilizlerden para aldığı kanıtlanarak İstanbul'a gönderildi ve yerine kadı, mutasarrıf olarak görevlendirilmiştir¹²⁵. Bu sırada Afyonkarahisar'da bulunan 23. Fırka Kumandanı Yarbey Ömer Lütfi (Argeşo) Bey önderliğinde Kaymakam Arif Bey ve Afyon'un manevi reisi durumunda olan Müftü Hüseyin (Bayık) Efendi ve Merkez Vaizi İzzet Efendizade İsmail Şükrü (Çelikalay) Hoca ile Müderris Dehşetizade Nebil Efendi önderliklerinde Afyonkarahisar'ın Milli Mücadeledeki yerini almasını sağlamaya çalışmışlardır¹²⁶.

Afyonkarahisar'ın stratejik önemi muhtemel bir Anadolu harekâtında kilit noktası olmasından kaynaklanıyordu. Afyonkarahisar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kasaba ve köylerden gönüllü topluyor, bu gönüllere eğitim verdikten sonra Uşak ve Kütahya Cephelerine cephe sevk ediyordu. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin başkanlığını Müftü Sait Efendi yapmıştır. Cemiyet üyelerinin büyük çoğunluğunu din adamları oluşturmuştur. Bunlardan bazıları şunlardı: Nakibüleşraf Ömer Efendi, ulemeden Gevickzade Hacı Hafız Efendi, Gümüşzade Bekir Efendi, Nebil Efendi, Hüseyin Efendi, Mevlevi Şeyhi Raşid Dede Efendi idi¹²⁷.

Kuva-yı Milliye'nin kurulması sırasında Bayatlı Arif Bey'in başkanlığında, Salih Kesri, Hoca İsmail Şükrü, Hasan Çerçel, 23. Fırka Kumandanı Ömer Lütfü Bey, Hoca Nebil Efendi, telgraf memurları Hadi ve Ali Beyler büyük gayret sarf etmişlerdir¹²⁸.

Afyon Kuva-yı Milliye Teşkilatı hizmetlerini basın aracılığıyla sürdürmeye çalışarak daha önce birkaç kez yayını engellenen İkaz gazetesi vasıtasıyla halkı Milli Mücadele konusunda aydınlatmaya gayret etmiş, milli şuuru uyandırmaya başlamış ve vatanın her zerresine sahip çıkılması gerektiğini defalarca yazmıştır. Gazetenin yazarları arasında Afyon Kuva-yı Milliye Teşkilatı kurucularından Salih Kesri, Hoca Nebil

¹²⁵ Ali Fuat CEBESÖY, **Milli Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul, 2000, s. 227.

¹²⁶ Latif DAŞDEMİR, **Afyonkarahisar'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Ve Faaliyetleri**, VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu, Afyonkarahisar, s.93-94.

¹²⁷ Recep ÇELİK, a.g.e., s. 203.

¹²⁸ Recep ÇELİK, a.g.e., s.205.

Efendi, Hasan Çerçel gibi zevatlar da bulunmuşlardır¹²⁹. Bu gazetenin ömrü kısa olmakla beraber, yazarlar bazen kendi isimleriyle bazen de takma isimlerle halkı uyandırıcı yazılar yazmışlardır¹³⁰.

Afyonkarahisar'da milli direnişi kurma çabaları, düşmanın vatan topraklarını işgalinin hemen akabinde başlamıştır. İşgal tehlikesinin büyük boyutlara ulaştığı bir dönemde ise cemiyet büyük oranda kurulma çalışmalarını tamamlamıştır.

Kuva-yı Milliye'nin kurulması aşamasında Afyon'un idari ve sosyal yapısı bu şekilde idi. Afyonlular, Bayatlı Arif Bey¹³¹'in başkanlığında Salih Kesri, Hoca İsmail Şükrü Efendi, Hasan Çerçel, 23. Fırka Kumandanı Ömer Lütfü Bey, Hoca Nebil Efendi, telgraf memurları Hadi ve Ali Beylerle Afyon Kuva-yı Milliye Teşkilatını kurmuşlardır. Teşkilatın kuruluşu halk arasında sevince yol açmıştır. Ermeniler ise endişeye kapılmışlardır. Kuva-yı Milliye Teşkilat kurulduğu günden itibaren Afyonkarahisar halkını galeyana gelmemesi konusunda uyarmıştır. İngilizlerin Osmanlı Devleti'nden kalma silah ve cephaneleri alma girişimlerine karşı halkı örgütlemiş ve bir gece ani baskınla cephaneleri 23. Fırka'nın bulunduğu Erkmen tepelerine nakletmişlerdir. Operasyon sırasında Fırka Kumandanı ve Kuva-yı Milliye Teşkilatı kurucusu olan Ömer Lütfü Bey'in fevkalade hizmetleri görülmüştür¹³².

İsmail Şükrü Efendi Afyonkarahisar'da ev ev dolaşarak halkı milli mücadele saflarında yer alması için çalışmalarda bulunmuştur. Aynı zamanda ilçelere giderek camilerde vaazlar vermiştir¹³³. Emirdağ Kuva-yı Milliye Teşkilatı'nın kurulması aşamasında İsmail Şükrü Efendi Afyonkarahisar'dan Emirdağ'a giderek burada asayiş sağlamıştır. Emirdağ halkının ileri gelenleri ile birlikte Emirdağ Kuva-yı Milliye Teşkilatını kurmuşlardır. Kurulan bu teşkilat Konya İsyanı'nın bastırılmasında

¹²⁹ Recep ÇELİK, a.g.e., s. 206-207

¹³⁰ İsmail TALİPOĞLU, a.g.e., s.7.

¹³¹ Afyon'un Bayat köyünde doğdu. Harbiye'den mezun olduktan sonra mülazım ve yüzbaşılığını Afyon Redif Fırkasında yaptı. Afyonlular kendisini çok sevdiklerinden Kuva-yı Milliye'nin başına getirildi. 1921'de Kızılcahamam'da adamları tarafından öldürüldü.

¹³² Recep ÇELİK, a.g.m., s.142.

¹³³ Recep ÇELİK, a.g.e., s. 219.

Çelikalay ile birlikte hareket ederek isyanın bastırılmasında büyük fayda göstermişlerdir¹³⁴.

İsmail Şükrü Efendi Ankara’da bulunduğu dönemde de Milli Mücadeleyi destekleyen vaazlar vermiştir. Onun ifadesine göre Mustafa Kemal Paşa İsmail Şükrü Efendi’ye “Nerede kaldın Hocam? Afyonkarahisar’da ki faaliyetlerinizden haberdarız. Bu çalışmalarını burada da yapmanızı istiyoruz. Ankara halkının meclise bakış açısının değiştirilmesi gerekir.” demiştir. Şükrü Hoca bu konuşma üzerine Hacı Bayram ve Zincirli Camii’nde halkı Milli Mücadele’ye destek vermeleri için vaazlarda bulunmuştur¹³⁵.

İstanbul Hükümeti’nin, İtilaf Devletleri’nin baskısı ve desteğiyle Anadolu birliğini içten yıkmak için 11 Nisan 1920’de Şeyhülislâm Dürrizâde Abdullah Efendi imzasıyla yayınlanan İstanbul Fetvası’na karşı Ankara Müftüsü Rıfat Börekçi’nin başkanlığında Anadolu ulemasınca hazırlanan fetvanın da savunucusu olmuş, altına da imzasını atmıştır¹³⁶.

III. Afyonkarahisar Kongresi

Batı Anadolu Kongreleri 17 Mart 1919’da başlamıştır. Yunan işgaline karşı örgütlenmede bu kongreler önemlidir. Bölgede örgütlenme bu şekilde güçlendirilmeye çalışılmıştır¹³⁷.

İzmir’in Yunanlılar tarafından işgalinden sonra, Anadolu’da yapılan kongrelerin en sonuncusu da 2 Ağustos 1920 tarihinde Afyonkarahisar’da gerçekleşmiştir¹³⁸.

¹³⁴ Recep ÇELİK, a.g.e., s. 221-222.

¹³⁵ İsmail Şükrü ÇELİKALAY, Hilafet-i İslamiyye ve Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bedir Yayınları, İstanbul, 1993, s. 23.

¹³⁶ Ali SARIKOYUNCU, **Milli Mücadele’de Din Adamları**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 154.

¹³⁷ **Anadolu ve Rumeli’de Gerçekleştirilen Ulusal Ve Yerel Kongreler Ve Kongre Kentleri Bibliyografyası**, C. 4., Yerel Kongreler, TBMM Yayınları, s.75; Ertan YILMAZ, **Milli Mücadelede Batı Anadolu Yerel Kongreleri ve Afyonkarahisar Kongresi**, III. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu, Afyonkarahisar, 1989, s.3262-263.

Mustafa Kemal Paşa'nın katılmış olduğu Afyonkarahisar Kongresi, katılım bakımından bölgesel bir kongredir ve Batı Anadolu Kongrelerinin sonuncusudur. Ancak aldığı kararlar bakımından milli bir kongre olma özelliğine sahiptir. İlk defa çete görünümündeki milli kuvvetler 2 Ağustos 1920 tarihli bu kongre kararı ile Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin denetimini açıkça kabul etmişlerdir¹³⁹.

Atatürk ve beraberindeki Büyük Millet Meclis Heyeti'nin Kongreye katılması, batı cephesinde incelemelerde bulunan heyetin, 2 Ağustos 1920 tarihinde Afyonkarahisar'da faaliyetlerini sürdürmek için Uşak'tan Afyon'a gelmeleriyle mümkün olmuştur.

Kongreye katılanlar arasında Milli Müdafaa Vekili Fevzi Paşa, Genel Kurmay Başkanı Miralay İsmet (İnönü), 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Altay ile birlikte 20 kadar milletvekili vardı. Önce Uşak'ı daha sonra Bilecik'i ziyaret eden, heyet 2 Ağustos 1920 tarihinde Afyonkarahisar'a gelmiştir. Bu sırada Afyonkarahisar'da yerel bir kongre düzenlenmiştir. Kongreye çevre illerden Uşak, Nazilli ve Konya Müdafaa-i Hukuk Derneği temsilcileri de katılmıştır. Afyonkarahisar'da coşkun gösterilerle karşılanan Atatürk ve beraberindekiler o akşam Afyonkarahisar Mutasarrıfı Ethem (Tuncel) Bey ve Belediye Başkanı Halil Ağa'nın verdiği yemeğe katılmışlardır¹⁴⁰.

Atatürk'ün TBMM Gizli Celse Zabıtlarında yer alan ifadelerine göre 2 Ağustos 1920 tarihinde Afyonkarahisar'a gelmişler ve toplanan Afyonkarahisar Kongresi'ne katılmışlardır. Heyet ilk olarak Uşak'a gelmiş ve burada yeni kurulmakta olan birlikleri teftiş etmiştir. Halk Mustafa Kemal Paşa ve yanındakilere büyük ilgi göstermiş ve tezahüratta bulunmuştur. Mustafa Kemal ve beraberindekiler daha sonra buradan Afyonkarahisar'a geçmişlerdir. Uşak, Nazilli, Afyonkarahisar, Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri azaları tarafından bir kongre oluşturularak kongreye katılmışlardır¹⁴¹.

Afyonkarahisar Kongresi'nde Bakanlar Kurulu'nun almış olduğu ilke kararı çerçevesinde Müdafaa-i Hukuk Heyetlerinin sivil yöneticilerin emrinde bulunması

¹³⁸ Latif DAŞDEMİR, a.g.m., s.102.

¹³⁹ Ahmet ALTINTAŞ, **Afyonkarahisar Kongresi**, Beldemiz, s. 34.

¹⁴⁰ Bedrettin TUNCEL, **Büyük Zafer ve Afyonkarahisar**, Ankara, 1972, s. 4.

¹⁴¹ Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasının tam metni için bakınız : T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, C. 2, s. 1035.

tartışılmıştır. Kongre bu yolda gereken kararları almış ve böylece batıdaki tüm örgütlerin yerel yönetimle ilgisi kesilerek TBMM hükümetinin emrine girmiştir¹⁴².

Afyonkarahisar Batı Anadolu Kongreleri zincirinin son bulduğu kongre olarak özel bir önem taşımaktadır. Dördüncü ve beşinci Balıkesir kongreleri ile başlayan oluşumun son safhası olan Afyonkarahisar Kongresi, yerel yönetimlerin Milli Hükümete bağlanması açısından önemlidir¹⁴³.

IV. Çelikalay

Yunanlılar ilk olarak Batı Anadolu'yu ateşe verdikten sonra, Denizli'yi tehdit etmeye başlayınca Anadolu'nun daha iç kısımlarından gönüllü milis kuvvetler akın akın cepheye koştular. Isparta, Burdur, Afyon mıntıklarından gelen Demiralay ve Çelikalay adlı gönüllüler bunlardan bazılarıdır¹⁴⁴.

Ali Fuat Paşa hatıralarında Anadolu'nun büyük bir kısmını elde tutabilmenin ilk şartının, komuta ettiği Yirminci Kolordu'nun kontrol bölgesinde bulunan Isparta – Afyonkarahisar – Eskişehir hattını elde tutmak olduğunu belirtmiştir. Ancak Eskişehir'de İngilizlerin olduğunu, Afyonkarahisar ve Isparta'nın muhafaza edildiği takdirde Eskişehir'in İngilizlerden alınabileceğini ifade etmiştir. Bunun için Afyonkarahisar ve Isparta'da milli birlik teşkil etmeye gerek kalmadığını çünkü bu illerde Hafız İbrahim Demiralay ve İsmail Şükrü Efendi adında iki din adamının teşkilatlanma işini çok iyi başardıklarını ifade etmiştir¹⁴⁵.

İsmail Şükrü Hoca Mondros Ateşkes Antlaşması ilan edildiğinde, müderris payeli Merkez Vaizi idi. Yurdun yer yer işgal edilmekte olduğunu Afyon'un da büyük bir işgal tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını gören Şükrü Hoca, Kuva-yı Milliye birlikleri oluşturarak tehlikeyi bertaraf etmek düşüncesindeydi. Bunun için ilk olarak Afyonkarahisar'da bulunan 23. Tümen kumandanlığı ile bağlantıya geçti. Karargâhı

¹⁴² **Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal Ve Yerel Kongreler Ve Kongre Kentleri Bibliyografyası**, C. 4., Yerel Kongreler, TBMM Yayınları, s.76.

¹⁴³ Ertan YILMAZ, a.g.m., s. 263.

¹⁴⁴ Nuri KÖSTÜKLÜ, **Batı Cephesi Savaşlar ve Zafeler**, Türkler, 16. Cilt, s. 170

¹⁴⁵ Ali Fuat CEBESÖY, **Milli Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul, 2000

Erkmen’de bulunan 23. Tümen komutanı ve tecrübeli bir asker olan Yarbay Ömer Lütfü Bey’e başvurarak hemen bir Kuva-yı Milliye müfrezesi kurulması konusunda yardım ve destek istemiştir. Ömer Lütfü Argeşo 4 Şubat 1919 gününde 23. Tümen kumandanlığına görevlendirilerek Afyonkarahisar’a gelmiştir. Osmanlı Hükümeti, Ömer Lütfü Bey’den Mondros Mütarekesi’nin şartlarının eksiksiz uygulanmasını istemiştir. İsmail Şükrü Efendi, Ömer Lütfü Bey’in yanına giderek bu işgallerin önü alınmazsa bir daha engellenemeyeceğini, kendisinin bu konu hakkında ne yapmayı düşündüğünü sormuştur. İsmail Şükrü Efendi bir birlik kurma çalışmasında olduğunu belirtmiş ve Lütfü Bey’den bu konu hakkında yardım istemiştir. Ömer Lütfü Bey, müfreze kurması konusunda kendisine her türlü yardımı yapacağına söz vermiştir. Ancak bu sırada mebus olarak Ankara’ya gittiği için Kuva-yı Milliye oluşturmak düşüncesini ertelemek durumunda kalmıştır.

İsmail Şükrü Efendi Ankara’ya gittikten sonra Kuva-yı Milliye oluşturmak düşüncesinden vazgeçmedi. Alaşehir’in işgal edilmesi üzerine Erkan-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa ile görüşerek kendisine silah ve cephane verilmesi halinde Ankara’da gönüllülerden oluşan bir birlik kuracağını bildirmiştir¹⁴⁶.

İsmail Şükrü Efendi Çelikalay’ı nasıl kurduğunu anılarında şöyle anlatmaktadır :

“ Ne kadar silah ve cephane varsa derhal bana teslim edilmesi için Ankara silah deposuna emir verdiler. Depoya gittim. Ne göreyim. 14 adet martinden mu’addel, tek ateşli bekçi silahlarından başka silah yoktu, bunları aldım. Sayının kırka iblağını istedim. Ankara Kolordu Kumandanı ve Vali Vekili Nuri Bey, buna imkan olmadığını söyledi. Resmi makamlardan ümit kesilince Allah’a dayanarak bir çare düşündüm. Hemen bir gün içinde bir asker elbisesi diktirdim. Başsımdaki sarığı muhafaza ederek asker elbisesini giydim. Hacı Baram Camii’nde Cuma namazından sonra kürsüye çıktım: “ Ey cemaati müslimin! Kapıları kapayınız. Hiçbiriniz camiden dışarı çıkmasın. Sizinle görüşecek mühim meseleler var!” dedim, coştum söyledim. Evde duvarlarda asılı duran

¹⁴⁶ Recep ÇELİK, a.g.e., s. 207-208

*harb silahlarının boşuna asılı kalırsa ev sahibine lanet edeceğini anlattım. Memleket ve din tehlide kalırsa yedisinden yetmişine kadar bütün Müslümanların cihatla mükellef olduğunu belirttim. Mustafa Kemal Paşa'nın teminatını söyledim. Cemaat ağladı, ben ağladım. Nihayet arkamdaki ilmiye cübbesini çıkararak asker elbisesiyle başımda sarık olduğu halde kürsüde ayağa kalktım: "Ey cemaati müslimin! İşte ben, asker kıyafetine girdim. Cepheye gidiyorum. Memleket ve din kurtuluncaya kadar cephelelerde düşmanla çarpışacağım. Memleketini ve dinini seven benimle gelsin" dedim. Herkes sağa sola koştu. O gün akşama kadar 700 silah, 600 mücahit, 120 at toplanmıştı. Ankara'dan ayrıldım. Afyon'a gelince düşmanın Uşak'a girdiğini duydum. İzzettin Bey'in kumanda ettiği cepheye giderek bir müdafaa hattı tesis ettim."*¹⁴⁷

İsmail Şükrü Hoca, mecliste yapılan konuşmanın hemen ardından harekete geçerek topladığı kuvvetlerle birlikte Afyonkarahisar'a doğru yola çıkmıştır. Ankara – Afyonkarahisar arasında yol üzerindeki köy ve kasabalara uğrayarak gönüllü kişileri toplayarak Afyonkarahisar'a gelmiştir. Topladığı gönüllüleri, yardımcılarını aracılığıyla İlipınar önü tabir edilen bugünkü İstasyon ve civarında sürekli eğitmiştir. Çelikalay Ankara'dan gelen gönüllüler ve Afyonkarahisar'da oluşan katılımlarla birlikte bölük halini almıştır. Çelikalay'dan milli ordu kuruluncaya kadar beş ay zaman kazandırması istenmiştir. Ancak Çelikalay dokuz ay süreyle düşmanı Dumlupınar bölgesinden ileri geçmesini engellemiştir. Düzenli ordu gelinceye kadar görevini başarıyla yerine getirmiştir¹⁴⁸.

Müfrezenin kuruluşu sırasında 1. Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelelerde görev almış, ateşkes antlaşması ile memlekete dönmüş 4 yurtsever yedek subay genç, Hoca'nın en yakın yardımcılaridir: Bunlar Üsteğmen Naipzade Ahmet Bey (Vasıf'ın Ahmet), Üsteğmen Şükrü, Teğmen Safter ve Teğmen Nasih Beylerdir¹⁴⁹.

¹⁴⁷ İsmail Şükrü ÇELİKALAY, **Milli Savaş Tarihinden Bir Sayfa**, s.7; Recep ÇELİK, a.g.e., s. 208-209

¹⁴⁸ Recep ÇELİK, a.g.e., s. 210

¹⁴⁹ Niyazi İPLİKÇİOĞLU, **Afyon'da Milli Mücadele Başlarken Çelikalay'ın Kuruluşu**, Beldemiz, S. 5, Ocak-Şubat-Mart, 1986, s. 3-4

Kuva-yı Milliye ruhu ile dolu olan bu gençler, bir taraftan çeşitli köylerden gönüllüler toplarken, diğer taraftan da canla başla silah ve malzeme sağlamışlardır. Çelikalay, 4 bölükten ibaret olarak kurulmuştur. Subayların en kıdemlisi olan Ahmet Bey¹⁵⁰ 1. bölük komutanı olmuştur. 2. bölük komutanlığına Safer Bey, 3. bölük komutanlığına Şükrü Bey¹⁵¹, 4. bölük komutanlığına da Nasih Bey getirilmiştir. Çelikalay, 23. Fırka Komutanlığı emrinde Büyük Oturak ileri mevziinde düzenli orduya katılıncaya kadar hizmet etmiştir. Yarbay Arif Bey'in kurduğu Karakeçili Milli Müfrezesi ile de işbirliği yapmıştır. Çelikalay ilk olarak Uşak Cephesinde görevlendirilmiş ve Oturak Köyü yakınlarında mevzilenmiş, daha sonra Yunanlılara karşı Binbir Tepeler mevkiinde savunma hattı kurmuştur¹⁵².

Yunanlılar 29 Ağustos'ta ilk saldırılarına başlamışlardır. Gönderilen takviye birlikler henüz bölgeye ulaşamamıştır. Bölük birkaç saat dayandıktan sonra düzensiz olarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu gelişmeler üzerine İzzettin Bey dağılan birliklerin Banaz'da toplanmalarını istemiştir. Bölüğün bir kısmı Banaz'a ulaşmıştır ancak Banaz'a ulaşamayan birlikler Ahatköyü bölgesinde toplanmışlardır¹⁵³.

İsmail Şükrü Efendi gelişmeleri şöyle özetlemektedir: Ankara'dan Afyonkarahisar'a geldiğinde Yunanlıların tekrar taarruza başladıklarını ve Uşak'a girdiklerini belirtmiştir. İsmail Şükrü Efendi o sırada Oturak'ta bulunmaktaydı. Cepheye incelemelerde bulunmak ve gönüllü birliklerin moralini artırmak için Müftü Hüseyin Bey öncülüğünde bir kısım ahali İsmail Şükrü Efendi'yi ziyaret etmiştir. Bu sırada Yunanlıların ilerlediğini ve Uşak Cephesi kumandanı İzzettin Bey'in silah ve cepheye eksikliğinden zor durumda olduğunu, acele cepheye yardıma koştuğunu ifade etmiştir. Cepheye ulaştığında hemen bir savunma hattı oluşturmuş, diğer gönüllü

¹⁵⁰ Naipzade Ahmet TEMİZ: 1983 yılında doğmuş ve Kadı Vasıf Efendi'nin oğludur. Afyon İdadisini bitirdikten sonra 1. Dünya Savaşına yedek subay olarak katılmıştır. Pendik'te ki yedek subay okulunda öğretmen olarak görev yapmıştır. Milli Mücadele sırasında değişik bölgelerde görev almıştır. Savaştan sonra kısa bir süre idarecilik yaptıktan sonra ticarete atılmıştır. 2 Eylül 1960 tarihinde vefat etmiştir. (Niyazi İPLİKÇİOĞLU, a.g.m., s. 3-4)

¹⁵¹ Şükrü AYYILDIZ: 1985 yılında Hacı Cafer Mahallesinde doğmuştur. Babası Hattat Hafız Mehmet Emin Efendidir. Afyon İdadisinden mezun olduktan sonra 1. Dünya Savaşına yedek subay olarak katılmış. Kafkas cephesinde savaşmış ve Milli Mücadelede 8. Tümen emrinde çalışmış. Savaş bittikten sonra öğretmenlik yapmıştır. (Niyazi İPLİKÇİOĞLU, a.g.m., s. 3-4)

¹⁵² Niyazi İPLİKÇİOĞLU, a.g.m., s. 4.

¹⁵³ Ahmet ALTINTAŞ, **Milli mücadele döneminde Afyon ve Havalisi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990, s. 7-8.

birliklerin de gelmesiyle savunma hattını daha uygun bir bölgeye kaydirmışlardır. Bu sırada İsmail Şükrü Efendi alayı ile düşman hattına kadar sokulmuş ve orada Çerkez Ethem ile irtibata geçmiştir¹⁵⁴.

Çatışmalar sırasında Çerkez Ethem'in Efendi Köprüsü'ne kadar çekildiğini ve mevzinin tehlikede olduğunu bildirmiştir. Ali Fuat Paşa telgrafla İsmail Şükrü Efendi'ye eğer yirmi dört saat savunma hattını koruyabilirse Çerkez Ethem'in çekilirken geride bıraktığı topların kurtulacağını bildirmiştir. İsmail Şükrü Efendi bu telgraf üzerine Çerkez Ethem'in peşinden gelen Yunan birliklerini pusuya düşürerek mağlup etmiştir¹⁵⁵.

Mustafa Kemal Paşa İsmail Şükrü Efendi'den düzenli ordu kuruluncaya kadar beş ay ordu için vakit kazandırmasını istenmesine rağmen, o dokuz ay süreyle düşmanı Dumlupınar'da durdurmuştur. Çelikalay düzenli ordu kuruluncaya kadar görevini başarıyla yerine getirmiştir.

Çelikalay daha sonra Konya ayaklanmasının bastırılmasında diğer milli kuvvetlerle birlikte görev almış ve hemen Konya'ya hareket etmiştir. Bu isyanda Çelikalay'ın öncü birlikleri asiler tarafından pusuya düşürülmüştür. Beş buçuk saat süren bir çarpışmadan sonra alay geriye çekilmiştir. 1. Bölük Komutanı Ahmet Bey, asilere esir düşmüştür. Büyük işkencelere maruz kalmış ve asiler arasında bulunan 1. Dünya Savaşı'nda onun maiyetinde çalışmış bir köylü, onu kurtarmış, gizlice evine götürmüştür. Ahmet Bey'i evinde saklamıştır. Ahmet Bey günlerce tedavi gördükten sonra iyileşmiş ve Afyonkarahisar'a dönmüştür¹⁵⁶. Afyonkarahisar milletvekillerinden Mehmet Şükrü Bey, Konya İsyanı ile ilgili olarak TBMM Başkanlığına bir soru önergesi vererek hükümetten açıklama istemiştir¹⁵⁷.

Şükrü Hoca Meclisin gizli oturumunda Mehmet Şükrü Bey'in önergesi üzerine söz isteyerek tanık olduğu olayları en ince ayrıntısına kadar anlatmıştır. Konya'da özel

¹⁵⁴ İsmail Şükrü ÇELİKALAY, a.g.m., s. 33-34; Recep ÇELİK, a.g.e., s.210.

¹⁵⁵ Kadir MISIROĞLU, **Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.264

¹⁵⁶ Niyazi İPLİKÇİOĞLU, a.g.m., s. 3-4 (Bu çarpışmayla ilgili Kalem-i Mahsus Reisi Kadri Bey'in 12. Kolordu Komutanlığı'na gönderdiği bir yazıda "Hoca Şükrü Efendi'nin Çanak'ta eşkıya ile çarpıştığı, eşkıyanın Doğanhisar'a taarruz etmeleri ihtimali olduğu" bilgisi yer almakta idi. ATASE İSH 12B / 6903 / 839 / 131)

¹⁵⁷ T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi., C.1, s.205- 206.

yeni idari bir örgütün kurulmasını, Karaman ve Akşehir'in bağımsız birer sancak olmasını ve bu yöreye yetenekli idarecilerin gönderilmesini istemiştir¹⁵⁸.

Çelikalay, Yarbay Arif Bey'in kurduğu Karakeçili Milli Müfrezeleri ile birlikte düzenli ordu kuruluncaya kadar görevini sürdürmüştür. Alaydaki askerler hiçbir zaman disiplinsizlik örneği sergilememiş, halka zulüm ve baskı yapmamıştır. Hoca İsmail Şükrü Efendi Türk halkının haysiyet ve istiklâlini muhafaza ve müdafaa sadedinde halk üzerinde büyük bir nüfuz sahibi olmuştur¹⁵⁹. Düzenli ordunun kurulması sonrasında Çelikalay ordunun 23. Fırka'nın 68. alayına katılmıştır¹⁶⁰. Çelikalay düzenli orduya katıldıktan sonra İsmail Şükrü Efendi askeri rütbesi olmadığından meclisteki görevine tekrar dönmüştür. İsmail Şükrü Efendi'ye Milli Mücadele'ye katkılarından dolayı istiklal madalyası verilmiştir. Bazı kaynaklarda kırmızı yeşil istiklal madalyası verilmiş gibi gösterilmesine rağmen bu yanlış bir beyandır¹⁶¹.

¹⁵⁸ İsmail Şükrü Efendi'nin meclis konuşmaları için T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, C. 1, Celse: 2, s.199 – 201.bakınız

¹⁵⁹ ATASE İSH 13 A / 3903 / 846 / 105

¹⁶⁰ ATASE İSH 13 A / 4504 / 855 / 34

¹⁶¹ Kırmızı-Yeşil İstiklal Madalyası alanların listesi için bakınız. **İstiklal Madalyası ve Tarihi**, İstiklal Madalyası Varisleri Derneği, Ankara, 1996, s.105

SONUÇ

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılı büyük sıkıntılar içerisinde geçirmiş, büyük kayıplara uğramış ve ekonomik sıkıntılar dolayısıyla halk büyük zorluk çekmiştir. Arkasından 20. yüzyılın başlamasıyla birlikte devletin içerisindeki azınlıkların bağımsızlık isyanlarının baş göstermesi ve azınlıkların birleşerek Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmaları sonucunda Anadolu'ya sıkışmıştır. Bu sırada ordu içerisinde baş gösteren siyaset sorunu ordunun işleyişini bozmuştur. Bu durumdan kurtulmak ve devleti eski gücüne kavuşturmak arzusuyla Birinci Dünya Savaşı'na giren Osmanlı Devleti buradan yenik çıkmış ve artık çöküş sürecine girmiştir. İmzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşmasına göre artık tamamen sona ermiştir.

Ancak Anadolu halkı bu durumu kesinlikle kabul etmemiş ve İtilaf Devletleri'nin, Anadolu'yu Mondros Mütarekesi'nin maddelerine dayanarak işgal etmeleriyle birlikte tüm yurttaki direniş örgütleri kurulmaya başlanmış ve devletin yapmadığını halk kendisi yapmaya başlamıştır. Ancak bu harekete bir lider gerekmektedir. Halk, Mustafa Kemal Paşa etrafında örgütlenerek milli direniş başlatmıştır.

İtilaf devletlerinin Anadolu'yu işgal için Yunanlıları görevlendirmeleri, bu kadar sıkıntının üzerine çok ağır bir hareket olmuştur. Yunanlıların işgal için geldikleri ortadadır ancak İstanbul Hükümeti işgal kuvvetlerine kesinlikle karşı konulmaması konusunda emir vermektedir. 19 Mayıs 1919 günü İzmir'e çıkan Yunan birlikleri geçici bir işgal için burada olmadıklarını göstermişler ve Rumlardan aldıkları destekle şehri yağmalamaya başlamışlardır.

Yunan işgali sadece İzmir'le sınırlı kalmayacağı kısa sürede fark edilmiş ve Yunanlılar Batı Anadolu'nun içlerine doğru ilerleyişe geçmişlerdir.

Bu sırada meclis Ankara'da açılmış ve faaliyetlerine başlamıştır. Mebuslar birer birer Anadolu'nun her köşesinden meclise gelerek çalışmalarına katılmışlardır. İsmail Şükrü Efendi de Afyonkarahisar mebusu olarak mecliste görevine başlamıştır. Birinci derece müderrislik payesi ve vaiz olması ve güçlü hitabeti sayesinde meclisin en çok konuşan mebuslarından bir tanesi olmuştur. Yunanlıların Batı Anadolu'nun

içlerine doğru ilerlemelerinden sonra meclisten izin alarak gönüllü birlik oluşturmak için Afyonkarahisar'a dönmüştür. Yolda topladığı gönüllüler ve Afyonkarahisar'da katılan gönüllülerle birlikte Oturak Mevkii'nde çalışmalara başlamış ve topladığı gönüllüleri Birinci Dünya Savaşı'nda teğmen olarak görev yapan kişiler tarafından eğitmiştir.

Bir yandan çevredeki eşkıya gruplarını ikna ederek milli direnişe katılmalarını sağlamaya çalışmış diğer yandan halkı konuşmalarıyla birlik olmaları gerektiğini anlatmaya çalışmıştır.

Çelikalay eğitim çalışmalarını tamamladıktan sonra meclisin istediği beş aylık süreyi kazandırmak için görevine başlamıştır. Uşak bölgesinde Yunanlılara pusu kurarak yıpratmaya çalışmıştır.

Düzenli ordu kuruluncaya kadar görevini yerine getiren Çelikalay düzenli ordunun kurulmasıyla birlikte 23. fırkanın 68. alayına katılarak görevini düzenli ordu içerisinde devam etmiştir.

Cephedeki görevini tamamladıktan sonra İsmail Şükrü Efendi tekrar meclisteki görevine dönerek mebusluk görevine devam etmiştir. Meclisin en çok konuşan mebuslarından birisi olmuştur. Hilafetin kaldırılması konusundaki tartışmalarda en önde gelen isimlerdendi. Mustafa Kemal Paşa ile hilafet konusunda ters düşmüşlerdir. İsmail Şükrü Efendi koyu bir hilafet taraftarı idi. Mecliste çıkan tartışmalarda İsmail Şükrü Efendi meclisin halifeye biat etmesi gerektiğini belirtmiştir. Meclisin halifesiz olmayacağını açıklamış ve yeni seçilen halifeye bağlılık bildirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak bu sözlerinden dolayı büyük tepki ile karşılaşmıştır. Özellikle Yunus Nadi ile büyük tartışmalar yaşamıştır.

Halifeliğin kaldırılması söz konusu olduğu dönemde ise "Hilafet-i Milliye ve Büyük Millet Meclisi" başlıklı bir risale yayınlamak tartışmaların daha da alevlenmesine sebep olmuştur. Ancak bazı tarihçilere göre bu risale İsmail Şükrü Efendi tarafından değil Eşref Edip tarafından yazılmıştır. Şükrü Efendi'nin dokunulmazlığını kullanmak için onun adının yazılıp yayımlandığını bildirmişlerdir. Bütün bu olayların sonucu olarak Mustafa Kemal Paşa ile arası açılmış ve bu risalenin Atatürk'ün Batı

Anadolu gezisine başlamasından sonra yayınlaması, olayların daha da gerilmesine sebep olmuştur. İsmail Şükrü Efendiye yayınladığı risaleden dolayı mecliste soruşturma açılmış ancak soruşturmadan bir sonuç çıkmamıştır.

Yayımlanan risaleye karşılık halifeliğin kaldırılmasını isteyen diğer mebuslar tarafından karşı bir risale yayınlanmış ve dönemin gazetelerinde bu tartışmalar büyük yer tutmuştur. Birinci meclisin kapanmasıyla birlikte İsmail Şükrü Efendi'nin mebusluk görevi de sona ermiştir. İkinci meclise giremeyen İsmail Şükrü Efendi bundan sonraki hayatını Afyonkarahisar'da geçirmiştir.

Mebusluk görevi sona erdikten sonra Sebillürreşad ve Büyük Doğu gazetelerinde makaleler yazmıştır. Aynı zamanda Necip Fazıl ile birlikte Büyük Doğu gazetesinin yönetim kurulunda bulunmuştur.

İsmail Şükrü Efendi hayatının sonuna kadar Afyonkarahisar'da ikamet etmiş ve 25 Aralık 1950 tarihinde vefat etmiştir.

EKLER

	Sayfa No
Ek.1 İsmail Şükrü (Çelikalay) Efendi'nin TBMM Arşivi'ndeki resmi.....	60
Ek.2 İsmail Şükrü Efendi'ye Ait Hüsni Hizmet Mazbatası.....	61
Ek.3 İsmail Şükrü Efendi'nin Tercüme-i Hal Kağıdı.....	62
Ek.4 İsmail Şükrü Efendi'nin Kaleme Aldığı Hilafet-i İslamiye ve Büyük Millet Meclisi Adlı Risale.....	64
Ek.5 Hilafet-i İslamiye ve Büyük Millet Meclisi Adlı Risale Dolayısıyla Hakkında Açılan Soruşturma Evrakı.....	91
Ek. 6 Sebillürreşad Gazetesi'nde Yayınlanan "Nur-u İlahi Söner mi" Başlıklı Makalesi.....	95
Ek.7 Sebillürreşad Gazetesi'nde Yayınlanan "Zafer Müminlerindir" Başlıklı Makalesi.....	97
Ek.8 Sebillürreşad Gazetesi'nde Yayınlanan "Hasımlarımızın Efkarı Ne İçün Tehavül Eyledi?" Başlıklı Makalesi.....	98

Ek.1 İsmail Şükrü (Çelikalay) Efendi'nin TBMM Arşivi'ndeki Resmi

Ek.3 İsmail Şükrü Efendi'nin Tercüme-i Hal Kağıdı

T. B. M. M. AZASININ
TERCÜMEHAL KAĞIDI ÖRNEĞİ

240

Adı ve Soyadı	Şükrü Çelikalay	İlmi rütbesi	
Babasının ve Anasının adı	Mehmet İzzet -Fatma	Mesleki ve işi-gücü	/325-328 Milga darül muallimi müdürlüğü/328-331 İslahimedaris/331-336 Darülhilafe medresesinde Fıkıh, fizik, cebir, edebiyat muallimliklerinde/336 senesinde T.B.M.M. meb'us seçildim.
Doğum yeri ve tarihi	Afyon - 1292	Yedek Subay ise Şubesi ve Sicil No. su	
Tahsili	Medresede 18 fen Hikmet hey'et bilgileri hususî surette cebir, riyaziyye ve fizik bilgileriyle uğraşarak bu fenlerden müderrislikte yaptım.	Evli olup olma-ğında kaç çocuğu bulunduğu	Evliyim ve 4 çocuğum var.
Bildiği diller	Arapça ve farsça konuşurum. Kuvai milliye teşkilatında cihade davet için beyannameler sonrada Sebîl Reşat mecmuasında bir sene kadar komünizm alçeyhinde neşriyatta bulundum.	Evli olup olma-ğında kaç çocuğu bulunduğu	
İhtisası		Evli olup olma-ğında kaç çocuğu bulunduğu	
Eserleri		Evli olup olma-ğında kaç çocuğu bulunduğu	

Sultan Hamidin istibdadından nefret ederdim. Meşrutiyetin ilânı üzerine ittihad/terakki cemiyetine aza kaydolunarak siyasi hayata başladım.

Cemiyetin Liva ve vilâyet kongrelerinde bulundum. İzmirin işgali üzerine Kuvai Milliye teşkilatına bağladık. Adedi onu tecaviz etmeyen vatanperver kinselerle teşriki mesai ederek İngilizlerin işgali altındaki silah ve mühimmat depolarını arkadan delerek boşaltmak ve teşkil ettiğimiz binbir tepeler mevkiindeki cepheye sovk etmek vazifelerini ifa ediyor bir taraftanda camilerdeki vaaz ve hitabelerimle halkı cihade ve düşmanı vatanımızdan tarta davet ve teşvik ediyordum.

Birinci B.M.M. Meclisine aza seçilmem üzerine Ankara'ya geldim. Birinci B.M.M. açıldı. Fakat Ankara halkının B.M.M. karşı fena bir nazarla baktıklarını Meclisin meşru bir meclis olmadığı hakkında şurada burada söylenmeler olduğunu işitince iptida Zincirli Caminde sonra Hacı Bayram Caminde vaaza başladım. Halifenin osaretinden ve böyle bir meclis toplanmasının şerhan luzurundan bahsederek bu birinci B.M.M. ne Ankara halkının bağlılığını temin ettim.

Evvelce teşkil ettiğimiz cephenin sukûtu Alaşehirin düşman tarafından işgali üzerine bir sual tahriri hazırlıyarak cepheye ne gibi tetbirler alındığı hakkındaki sual tahririni meclise verdim. (Mecliste ilk sual tahriri budur) bu sual hafi (celsede) ceryan etti. Meğer Ankarada silâh yokmuş halkta pek çok silâh olduğu neden bunların toplanmadığını sordum. Jandarma'ya emir verildiği halde tek silâh gelmediğini anlayınca başlangıç olarak kırk atlı kırk silâh bana verilirse binlerce silâh halktan topluyarak hükümette teslim edebileceğimi o vakit müdafai milliye vekili bulunan Fevzi Çakmak hazretlerine arz eyledim. Ankara silâh depo müdürlüğüne emir verildi meskur depoda 14 adet tek ateşli bekçi silâhından başka silah olmadığı anlaşıldı.

O zaman Ankara kolordu komutanı ve Vali vekili bulunan Nuri beye emir verildi. O da bulamadı. Bunun üzerine Ankaradaki Ahi ervan caminde yaptığım bir vaaz neticesinde 600 atlı yüz mücahit er 700 harp silahı yüz yirmi at tedarik ederek Ankaradan Afyon cephesine doğru yürüyerek düşmanın Afyondan geçen tren hattını işgaline beş ay olsun mani olabilmek lâzım geleceği aksi halin büyük zararlara sebebiyet vereceği Fevzi Çakmak tarafından bana bildiriliyordu. Acele Afyona geldim. Yollarda binlerce silâh ve mücahit tedarik ederek cepheye koştum. Düşman Uşağı işgal etmiş bulunuyordu. Dumlupınarda bir cephe hazırlandı. Teşkil ettiğim erlerden 700 ile bir alây teşkil ederek cephenin banaza nakli üzerine bende İslâm köyüne geldim ve kumanda ettiğim 700 erlik bir alâyla Mingarep mevkinde düşmanın 2 alâyını bozguna uğrattım. Bunun üzerine ordu tarafından alâya Çelik Alây adı verildi. Bunun bir hatırası olmak üzere soyadımı da Çelik-alây aldım.

Çerkez Etemin ihanetini keşvederek meclis reisi Mustafa Kemal hazretlerine ve o vakit kolordu kumandanı olan Fahrettin Paşa'ya bildirerek muhtelif kuvvetlerin Askeri kuvvetler tarafından idare olunması lüzumundan bahsederek Ankaradaki meclise iltihak ettim. Meclisin feshi üzerine ufak bir çiftçilikle istigal ederken tekavüde sevkolundum. Tekavüt maaşım yekini elime geçen yüz yirmi yedi liradan ibarettir.

Ek.4 İsmail Şükrü Efendi'nin Kaleme Aldığı Hilafet-i İslamiye ve
Büyük Millet Meclisi Adlı Risale

خلافت اسلامیه
،
بویوک ملت مجلسی

۵ غروش

آقره
علی شکرلی مطبعهسی

۱۳۳۹

مقدمه

کوریلیورکه بیوک ملت مجلسنک خلافت و سلطنت حقنده کی ایکی ماده بی محتوا ایدن ۱ تشرین ثانی ۳۳۸ تاریخی قرار ی کرک داخلده و کرک بتون عالم اسلامده عظیم تاثیر لر حصوله کتیرمش، بوسیلله افکار عمومی اسلامیه تردد و اضطراباته دوشمشدر. بو خصوصده اقطار مختلفه ده کی شریات و بعض ذواتک بیانانندن آکلاشیلدیغنه کوره مسئلهده بیوک بر سوء تقاض حاصل اولمش. بعض طرفلرده اوبله ظن ایدلش که: بیوک ملت مجلسی شریعت اسلامیه ک احکام جلیله سنی بر طرفه براقه رق مقام جلیل خلافتی وضع اصلیندن چیقارمش، قاتولیک علقده کی پانک موقعی کی یکی بر وضعیت حصوله کتیرمش!

بتون اسلام افکار عمومی سنی تأمین ایدر زکه او قرار ی اصدار ایدن بیوک ملت مجلسی اعمای محترمی قطعاً بویه بر تصویرده بولغامش، بویه غیر شرعی بر وضعیت حصوله کتیرمه بی خاطرینه بیله کتیرمه مشدی. الفنا اولتان شی - آتیا تفصیل اولنه جنی وجهه - محکم و سلطن شخصیدر که ذاتاً اسلامیت بونی قبول ایتمکده در. ایقا اولتان شی ده عین حکومت اولان خلافت جلیله اسلامیه در که بونک معنای اصلینی، حقوق و وظائف شرعی سنی ابطال ایتمک هیچ بر کیمه تک، هیچ بر مجلسک انده اولدینی بوتون مسلمانلرجه معلومدر. بویه ایکن او قرار ی یا کلش تفسیر ایتمه محل وار میدر؟

ا کلاشیلیورکه خلافت اسلامیه ک وضع شرعی سنی بیلیمیان،

— ۴ —

یا خود بیلویده بر مقصد مخصوص تعقیب ایدن بعض ذوات ایله
بعض مطبوعاتک یا کلتش و فضولی بیانات و نشریاتی بین المسلمین بویله
بر تردد واضطرابک حصوله سبب اولمشد. احتمالک ؛ بعض ایجابات
سیاسیه ملاحظه سیله مجلسزله خلیفه مسلمین حضرتلرینک بوکون عین
مجلسه بوئه مامسیده بوذهابی تأییده وسیله اولمشد. لکن بتون مسلمانلر
تقدیر ایدرکه بحرانی و غیر طبیعی زمانلرده بز . هیچ شبهه یوق که بو
وضعیت موقدر و انشاءالله چوق کچکمسزین حال اصلی و طبیعی عودت
ایده جکدر. اسلام افکار عمومی سی یقیناً بیلملیدرکه بو یوک ملت مجلسی ایله
مجلسک انتخاب و بیعت ایتدیکی خلیفه مسلمین ارسنده هیچ بر
آریلق غیر یلق یوقدر . خلیفه مجلسک ، مجلس خلیفه نکدر .

لکن مادامک هر نه سببه منی اولورسه اولسون افکار اسلامیده
بویله بر تردد واضطراب حاصل اولمشد ، او حالده بو خصوصده کی
بعض علماء کرام آرقداشلر مزله برلکده دوشوندکار مزی ، کتب
شرعیه ده موجود ، معین و مستقر احکام اسلامیه بی نشر ایده رک یا کلتش
نشریات ایله تغلیط ایدلدیکی مع الانف کورولن افکار اسلامیه بی
تنویر ایتدیکی اکتتم بر وحیه تلقی ایتدک. امید ایدر زک بو ایضا حاتمزه
مجلس ایله مجلسک مقررانی حقنده حاصل اولان هر درلو سوء تفاهملر
زائل اوله جق و بیوک ملت مجلسک شریعت جلیله اسلامیه بی تأیید
و ترصیدن بشقه برشی دوشوندیدیکی بتون مسلمانلرک نظرنده تحقق
ایده جکدر . ومن الله التوفیق .

تورکیا بیوک ملت مجلسی اعضا سندن

قره حصار صاحب مبعوثی

خواجه شکر ی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بوتون اسلام فقہانک متفقاً بیانہ کورہ ، خلافت اسلامیہ :
 دنیا اموری تدویر و سیاستدہ و امر دینی حفظ و حراستدہ نبوتہ
 خلف اولقدر ، اقامۂ شریعت خصوصندہ رسول اکرم اقدمز
 طرفندن نیابتدہ . معلومدرکہ مقام جلیل رسالندہ بانلیجہ اوچ و وصف
 تجلی ایدردی : افتا ، قضا ، امامت . بوکا مبنی احکام شرعیہ دہ کی تصرف
 اوچ و جہلہ اولور :

(۱) افتا صورتیلہ . — احکامی تعلیم و یا عباداتی بیان
 ائناسندہ کی تصرف ، افتا جہتیلہ اولور . یعنی مفتینک تصرفی تعلیم
 و بیان ایلہدر . بشقہ درلو تصرفی یوقدر .

(۲) قضا صورتیلہ . — بین الناس رفع نزاعہ طائد اولان
 تصرف ، قضا جہتیلہدر . یعنی قاضینک تصرفی آنجق رفع نزاعہ مائددر .

(۳) امامت صورتیلہ . — مصالح عامہ بی اداره یولندہ کی
 تصرفدہ امامت جہتیلہ اولور . یعنی امام المسلمین مصالح عامہدہ
 تصرف ایدر .

ایشته برنجی خصوصدہ مقبیلہ ، ایکنجی خصوصدہ قاضیلہ ،

— ۶ —

اوجنجهي خصوصده خليفه لر ، پيغمبر من اقدس صلي الله عليه وسلم
حضرتلرينك ناسيلريدو .

بناءً عليه امور عامهده تصرف ، خلافتك وصف مقوميدو ،
وكن و كفيدو ، اونسز خلافت يوقدرو . يعني امور عامهده تصرف
صاحبي اوليان خليفه اولماز [بالطبع بو تصرف مطلق دكلدر ، بلكه
مصلحت عامهده مستددر .] بونكله برابر خليفه مفتي وقاضيده
اولور .

ايته شو ايضاحاته كورو « خلافت » ك « امامت كيري » ديك
اولديني واضح بر صورتده اكلشيلير .

(خلافت) كلسي بمصير نجه ياكلش تلي ايديلهرك قتوليك عالمده
يابالق مقامي نه ايسه عالم اسلامده خلافت روح و غايه اعتباريله عبي
شي تلي اوليور . بو كيلرجه (خلافت) كلسي معنوي برخونده
روحاني بر قدرت و سطوتك منشاى اولان وظيفه ديه اولمقدن بشقه
بر معني افاده ايتو . حقيقت حالدم ايسه بو خصائص كلهك وضع
اصليندن حداً بيسد و حقيقي معناسنك تعين ايتديكي وظيفهده غير
مطابقدر .

بوني آچيق بر صورتده ايضاح ايدم بيلمك ايجون شوراده بعض
حقائق علميه اسلاميه دن بجه لزوم حاصل اولمشدر :

معلوماتدركه توحيد ، قرآنك تاييدينه جالشديني ، اوغرنده اهل
شرك و عيده اونان ايله اك صرب مجاهده لر . كيريشديكي اركان اسلامك
اك مهيدرو . اسلام كندى قاعده سياسي و اجتماعيستي صرف توحيد
سايه سنده وضع و تقررره موفق اولمشدركه او قاعدهده متغلبه ، اشراق ،
جبارة ملوك و امرايك نفوذ ماديلرني ، طوائف محدوددك اكثريا

— ۷ —

حفظ نصابه و مقاصد دنیویہ لریت ظفریاب اولیٰ ایچون آلت اتخاذ
ایندکری نفوذ روحانی بی یقیمق ایچون اسلامک الئده قوتی بر بالطه
قوت و تأثیرنی کوسر مشدر، اوت اسلامده توحید اساسی، هرکسک
بر رای اولوب رعیه سنک نیک وید احوالندن مسئول بولدینی،
لایسأل آیحق جناب حق اولدینی قاعده سنک یکه استناد کاهیدر .

بوندن آکلاشیلیور که دیانت و سیاست اسلامیہ نظر نده حاکم آیحق
جناب حق در . شو قدر وار که انسانلر احکام الیهی تطبیق و امور
طامه نک حسن جریانی تأمین ایتمک ایچون کسدننه قدرت و قابلیت
کور دکری برنی انتخاب ایله اوکا تفویض امور ایدر لر . نظر اسلامده
حاکیت صرف جناب حقه مختص اولدینی ایچون مسلماتلق، بشر
میانده انتخاب اولنان خلفاده : احکام الیهی تطبیق و اولتری سکنه
تمطیل و اهللین وقایه ایتمک، خلقی احکام مبخونه ایجاباته ربطیه مجبور
ایدهرک بو سایه ده حیات و معیشتلرینک تکمیل انتظامی اولمندن بشقه
بروظیفه کور ما مکدهد .

یالکز بوراده آکلاشلمسی ایجاب ایدن بر نقطه واردر که اوده
احکام الیه دئیلنجه یالکز مسلمانلنه عائد اوله رق قرآن وحدینده
وارد اولان احکام منصوصه مقصود اولیوب بلکه دهامعومی بر معنایه
دلالت ایتسیدر . زرا علماء شریعتک اصول کتابلر نده مدون قواعد
کلیه به بنای اجتهاد ایدهرک استنباط ایندکری حکملر ، اجماع قاعده سنه
وزمان و مکان ایجاباته موافق اولان احکامک وجوب تقریری بولنده کی
اساس شرعی به توفیقاً امتلرک یا عیش اولدقاری نظاملر ، قانونلر احکام
الیه تمیزینک دائرة شموله داخل اولور .

بو بحث ایندی کمز شیره اسلام اصطلاحنجه احکام الیه نامی

— ۸ —

ویریلوب تغیزد و اجرامی و تطرق خلدن وقایعی خلیفه مسلمینک ائک برنجی وظیفهسی تشکیل ایدن زمرهیه داخل بولمقددر . عرف و معامله مستند بو قرارات و احکام اجتهادیه مواجهه سنده خلیفه نئک بر موقعی دها واریدوکه اهمیتی اداری وظیفه سنک اهمیتدن آشانغی دکلدرد: علماء شریعتک معلوم اولان اصول تشریح ایجابیجه استناج ایتکری احکامک بعضاً اختلاف ائتمی طبعیدر . بو کی احوالده خلق ، معاملاتده ایشلرینه یاریان وظروف و احوال مقتضیانه دهها زیاده توافق ایدن بر حکمی دستورالعمل انخاذا ایده بیلمکری ایچون شریعت ذکر اولنان احکام متخالفه اوزرنده خلیفه مسلمینه بر حق ترجیح بخش ایتمیدر . بو جهته خلیفه ، آره لرنده اختلاف و تباین بولنان آرای اجتهادیه دن هانکیسنی قبول و تصدیق ایدرسه معاملات و فصل خصوصاتده او معمول به اولور .

احکام تعاملیه ده حرعی اولان بو اصول ، عباداتده جاری اوله ماز . زیرا ، قول راجحه کوره ، عباداتده ، بر رأیی معمول به اولوق اوزره تعین و مسائل فرعیه ده اقوال مجتهدیندن برنجی خلیفه نئک ترجیح صلاحیتی بوقدر .

خلیفه حائر اولدینی وظیفه دینه و سیاسی اعتباریه مجالس اسلامیه نئک تمکنلرینه خاص عرف و عادات ایجاباته ، زمان و مکان مقتضیانه امتلااً قرارلشدیر یله جنلری قوانین و نظاماتده مهم بر دخل و تأثیری واردر . بو کی مجالسک تحت قراره آلدقلری مواد تعاملیه نئک مطاع اولسی ایچون خلیفه نئک تصدیق و تصویبه ائقران ائتمی تحت و جوبده در . بحقیق او سایه ده درکه بو کی مقررات احکام شرعیه عدادینه داخله اولور .

— ۹ —

شو سرد ایتدیگمز بیاتادن نفاظر ایدیورکه مسلمانلر ، ایضاح ایتدیگمز بتون اقسامیله، احکام اسلامییه اطاعت ایدرلر، اولری الهی بر طاقم احکام طائیدقاری ایچون مضمونلریته مخالفتی جناب حقه صیان ماهیتده تاقی ایدرلر .

برده شو حقیقت تعین ایدیورکه، خلیفه نك وظیفه سی پائاق مقامی حقیقه افکاره تبادر ایتدیگی کبی ، روحانی دکل ، بلکه امتنك معاملاتی تدبیر و امور دنیویله ریت عاقد احکامدن منفعتلریته اك زیاده توافق ایدتی شرائط مبحوئه دائره سنده قبول و تنفیذ ایلنکدن عبارتدر .

حیک اولیورکه اسلامده خلیفه نك وظیفه سی ارواح اوزرنده حکم و تقو ذینی اجرا ایتك ، صرف دنیوی اولان شتون تعاملیه ساحه سندن بدها ایلری کیده رك خلیفه نك معاده تعلق ایدن احوال و مقدراتی اوزرنده تصرف ادعاسنده بولمق دکلددر . چونکه خلیفه دیمك حقیقی معناسیله احکام الهیه بی تنفیذه ، مصالح عبادی تدبیر و تشبیه مأمور دیمکدر . او صورتله که احکام الهیه مخالفه تکالیفده بولنان ، یا خود مصالح عامه نك حسن جریاننه اهتمام ایتین کیسه ده خلاف نك بقاسی بیله طو ضر و دکلددر .

تنه کم مسلمانلرک حقوقی مدافعه ایدم میان ، امور و مصالحی ناقذ بر حزم و اراده ایله قاورایه میان ملوک و امرا حقیقده ده حکم بوله در .

دیمك که خلافتک حکمت تشریحی مسلمانلر آره سنده عدالتی یایدار ایتك ، حدود شرعیه و حقوق عامه یی کوزه نك ، امن و اسایشی اخلال ایدم جک حادثاته مانع اولمق ایچون ایجاب ایدن قوتی تدارک ایتك ، امم باثره بلر قردن وقوعی محتمل تجاوزانه سد چکمک اساسلرنده مند مجدر .

خلافه اوله کندیسیله تبرک ایدیله جک ، یا خود کولکردن رحمت .

- ۱۰ -

انجمن وسیله اوله جق برشی دکلدرو اوله ماز. او، اویله بر منصبدر که کند یستدن بگه تن، حدود اللهی اقامه ایتمک، عباد اللهک حقوقی کوزه تمک، خلقک بر برینه کیرمنه میدان ویرمه مک، جامعه اسلامیته نک صلاحتی تأمینه خاتم اسباب مدنیه و عمرانیه بی احضار ایلمکدر. نه کم مصادخلاقته ده ایجابنده حربه کیرشمک، عسکری تعلیم و تربیه ایتمک، دینک، جماعت مسلمینک تجاوزدن مصونیتی کافل اوله جق تدابیری اتخاذ ایلمک کی خلیفه طرفندن کوروله جک امور ایله اسلامک تأیید شوکتی و اعلاهی کلمیدر. سیاست اسلامیته عائد اولان احکامی امان ایله تدقیق ایدن آدم او احکام ارمسنده خارجده کی حادثات و شئون مخالف کله جک. یاخود زمانک الحیا آتیه تالیف ایدیله میه جک برشی بوله ماز. بنا علیه خلیفه اولان ذات، موقفی مقتضای اوله رق، شو سرد ایندی کمر وظایف عامه ایله مکلفدر.

او حالده مطلقاً بو تکالیفک حقتدن کله مقتدر اولیسی ایجاب ایدر. ذاتاً آنجق اقتداری اولانلر برایش ایله مکلف طوتوله یایر. ایسته بو سببدن علمای اسلام کندینه بیعت اولونعق ایسته نیلن ذاته درت شرطک تحقیق لزومی متفقاً بیلدیرمشلردر که او شرطدرده: علم، عدالت، کفایت، برده رأی و عملک سلامتی ایچون اعضا و حواسه عائد سلامتدر. ایسته شون مسلمینک محور لایقده دوغسی، جامعه اسلامیته نک اسباب انحلالدن آزاده قلمی مقصدیله خلافت ایچون ضروری اولدیقنده مسلمانلرک برلشدکری درت رکن بونلردر.

(الائمة من قریش) حدیث شریفه کلجه بوندکی مناط حکم «تقو و قدرندر. نه کم فقهای اسلامی، قوت و قدرنسر خلافتک معنای شرعیسی اولدینی جهته، قریشکی شرائط خلافتدن عد ایتمه مشلردر.

— ۱۱ —

او زمان قبائل مَکَرِب مینانده الکه ذی نفوذ قریشیلر اولدینی جهته وظيفه خلافتی آنجیق اولنلر ایها ایدمه بیلردی . یوقسه ، قریشیلر حقدمه ائمه خطابا : « مستقیانه حرکت اینزلرسه قلعجلیکنزی بوشو کزه طاغوب او جاقلرنی سوندورو کز . یا امامزسه کز حقیقه سرسم کیمسه . لوسکزه . بیوران جناب پیغمبر صلی الله علیه وسلم ائندمز هیچ بر زمان نفوذ و قدرتمیز بر خلافتی قصد ایتمه مشلردر .

قدرت مادیه و قوت حکومت ، خلافتک اس ال اساسی اولمقله خلافت یو قدرت و قوتدن تجرید ایدلدیکی کون بالطبع آرتیق اولنک هیچ بر معنای اسلامی قائلمز . مسلمانلقدمه ، خرسیتیانلقدمه اولدینی کبی ، الله ایله اللهم قوللری آره سنده هیچ بر واسطه روحانیه یوقدر و اوله ماز .

مادامکه خلافتک حکمت تشریحی مسلمانلر آره سنده مهادلت تأسیس اینک ، عباد اللهک حقوقی کوزتمک . اقوام سائرتمک تجاوزینه قارشی طوره بیلیمک ایچون لازمکلان قوتی حاضر بوتسدیرمق کبی تمامیه مادی اولان اسبابه مستددره او حلاله یوقی وضع اصلیندن جیقار اراق یئالاق کبی روحانی بر صورتده تلقی اینککه البته هیچ کیمسه نک حق یوقدر .

خلافت وضع اصلی شرعیسندن جیقار بیلدینی ، یعنی قوت و نفوذ حکومتدن تجرید ایدلدیکی کون بتون اسلام عاتنده عظیم بر بجران باش کوسترر . و خلافت اسلامیه قدرت مادیه و قوت حکومت صاحبی بر ذاته انتقال ایدنجویه قدر بو بجرانک اوکجه کیله مز اولور . زیرا وضع شرعیسندن جیقارلمش معاسز بر خلافتله ، انحلال خلافت آره سنده هیچ بر فرق یوقدر . بناء علیه کزک خلافتک انقطاعی ، کزک

— ۱۲ —

وضع اصلی شرعیندن جیقارلسی بتون اسلام عالمی صارصار . زیرا
بر خایغه نصبی - معلوم اولدینی وجهله - امت اوزرینه واجبدر .
اهل اسلامجه معتبر اولان اجماع ایله بو وجوب نایندر .

ایشته خلافتک ضعفه اوغرادینی، قدرت مادیه ونفوذ حکومتدن
محروم قالدقن ، بر طاقم ملوک وامراتک الئرندله اویونجاق حاله
کلدکدن سوکرمدرکه اسلام مدنیتی عصرلرجه ترقیدن آیقویان قور .
قونج قته یاتفینلری اسلام مملکتلرینی قاصوب قاورومشدر . عالم اسلامده
ذی قدرت وشوکت بر تک مقام خلافت بونجه مسی، یعنی قوه خلافتک
ضعف وانحلالی یوزندندرکه اسلام جماعتلری بر برندن تماماً آیری
مقصدلرله افتراق وانحلاله یوز طومش ، جامعه اسلامیتهک وحدت
سیاسیهسی زوال بولهرق امویلر اندلنده ، علویلر مغربده ، قاطعیلر
مصرده ، عباسیلر ایسه ذاتاً بولندقلری ضدادده برر خلیفه لکه ادعای
تصاحب ایتمش، قته اورتالی بورومشدر . مسلمانلر آرسنده خلافت
مسئلهسک طائفه لاندینی اومدهش ازمانلرده مختلف جماعتلرکله ، مختلف
عصیتلرک حبل خلافتی اله کبیرمک ایچون چکیشوب دوردقلری او
قیح کونلرده اسلافزک دوکولن قائلری اووقته قدر سینه لرده کیزلی
طوران کیزلره ، غیظلره بو وسیله تک نه ایم تشفی فرصتلی ویردیکی
جهله تک معلومیدر .

بونلردن هر برینه تابع اولان جماعت ، قارشینده کنک حرام
اولان قانی آرتق مباح کورمه باشلایهرق اره لرندله برچوق مقانلرله
اوسدای مشومی کائناتک آقانی ایکلتن قانی محاربه لر ظهوره کلدی .
حسرتی ، فکرلرینی استیلا ایدن عصیت چیلینلقلرینک حکمنه رام
اولدیلر . سلطنت حسنی عقالرینی باشلرندن آلدی ، عصیت جاهلیه

— ۱۲ —

برونلرینی قبارتدی ده قالمیدیلر، اسلام آفاقی صاران او قته یانغینلرینه کندی اللریله آتش ویردیلر .

امللرک اختلافی، مقصدلرک تعارضی نتیجه سی اوله رق اندلس اویله درلرو گورمشدی که هر بیک کشیک بر جاعتک بر امیر المؤمنینی ایله بر منبری واردی . شمعی ایسه اویرلرده نه بر فرد مسلم، نه ده بر منبر اسلام قالدی . عباسی خلیفه لرینک نفوذ و قدرت حکومتی ضایع ایدرک یالکز خطبه لرده اسلامیه تبرک اولدینی زمانلرده ایدیکه اهل صلیب اوردولری آقین آقین حرم اسلامی استیلابه باشلادی .

ینه اوصیره لرده ایدیکه عالم اسلام ایچون ، بالخاصه ترکک ایچون و بلکه بتون جهان انسانیت ایچون اعظم مصائب اولا مغول استیلاسی، جنکیزفته سی ظهوره کیش، حیات اسلام بوستون قاجه اوغرامشدی . آل جنکیزدن بت پرست هلاکو خان خلیفه مستعصمی اعدام ایله خلافت عباسیه یی احیا ایندکدن صکره عالم اسلام ان مخوف ، ان قراکلق بر دوره فلاکت دوشمشدی . عبارلر نسلدن بر ذات قرار ایدرک مصره التجا ایش ، اوراده قورو بر عنوان خلافتله اکتفاده مضطر قاشدی . بالطبع بو دوره فترته خلفانک الده نه حکومت واردی، نه ده مملکت . خلافت تامیله وضع شرعیسندن چیغهرق بر امر اعتباری حاله کیش ، آنجوق مشایخ طریقت کبی کندیلرله تبرک اولنقدن ، خطبه لرده اسمری سلطان مصرله برابر اوقوعندن بشقه هیچ بر معناسی قالمامشدی . ایشته بو صورتله یعنی هیئت اسلامیه نیک جهت وحدتی غائب ، اهل اسلامک مرکز اتحاد ونقطه استادی قابود اولدقدن صکره اسلام مملکتلرینک هر طرفی اختلال آنتلری صارمش ، بوتون دیار اسلام یک الیم بر وضعیت دوشمشدی .

— ۱۴ —

ایشته بتون امیدلرک منقطع اولهرق قوه حکومت اسلامیه تک
 بوسیتون صهیفه عدمه یکمسنه انتظار اولدینی زمانده افق اسلامیه
 بر هلال یوکسامکه باشلادی . اویله بر هلال که تاریخ عالمه یکی بر
 قرن اچهرق منقرض اولق اوزره بولنان حکومت اسلامیه تازه بر
 نجات بخش ایتدی . سقوط ایدن اسلام سنجانی بینه یوکسلدی .
 جناب حق اسلامک علمدارلقی بودولتک اوموزلرینه تودیع ایتدی .
 آرتق خلافت بھرانک نہایتی گلشدی . حضرت پیغمبر اقدمزه
 نیات و خلافت ایدہ جک الہی بر قوم ، حرمین شریفینک خادمی
 اوله جق بر اسلام حکومتی و اونک باشنده صاحب قدرت بر اسلام
 خاندانی ظهوره گلشدی . آرتق سلاطین مصر بھنک حمایہ سی آلتہ
 صیغیان عباسی خلیفہ لری ایچون خلافت عنواتی طاشیمق بوسیتون
 معاسز برشی* اولمشدی . اونک ایچوندرک شوکت و قدرت اعتباریله
 امرای مسلمینک اک مہیبی ، اسلامی حمایہ و کلمہ مسلمینی توجید خصو .
 سندہ اک صاحب عزمی ، اک قویسی اولق اوزره سلیم اول مصره
 کلنجہ (المتوکل علیہ) درحال بو امانت الہیہ تک صاحب حقیقیسی
 سلطان مشارالہ اولدینی تسلیم ایتمکده تردد کوسترمدی . خلافت ،
 بین الاسلام کریوک قدرت و شوکت صاحبی بر قومک رئیسہ کجیلہ
 مقصد جلیل رسالتبناھی حصول بولش ، اسلامی معاسیلہ تون و قدرت
 صاحبی بر خلیفہ و دیعہ خلافتی درعہده ایلشدی .

اون عباسیلرک صوک خلیفہ سی (المتوکل علیہ) خلافت اسلام
 مہنک معنای شرعیسی آکلادی . لکن نہ زمان آکلادی ؟ ہم
 کندیس ، ہم کندیسہ امثال اولان دیگر برچوق خلیفہ عنواتی
 آلانلر امرا ایله مملوکلرک تحکمی آلتسده قالمش ، بوتون حقوقلری

— ۱۰ —

بو صوکره کپلر طرفندن آللرندن آینه رق اونلر ایچون یالکز جنازه غازلریده امام اولوق ، نذر ، صدقه ایچهلری طویلامق ، برده بعضی رسمی محافلده حاضر بولونق کبی مراسمدن بشقه بر شیء قالماش ، الحاصل منتمکاتده کی مسلمان رؤسا اوروبالی مستولیرله قارشى بوکون نه موقعده ایله کندیلرینکده عینی درکبه ایتمش اولدینغی کوردکده -
نصکره آکلادی .

(المتوکل علیاه) خلافت اسلامیه نك معنای شرعیسنی آکلادی . لکن نه زمان آکلادی ؟ بر خلیفه ایچون امرا و مملوکلر حضورنده خضوع و ختنوع طورنی طاقتمق مرارتی نغنده طاققدن ، آرتق بو منصب عظیمک کندیلندن بکله دیکی وظائفک ، قابل دکل ، حقندن کله به چکنی یغنا بیلدکدن صکره آکلادی .

خلافت کله سنک آرتق خارجه مدلول حقیقیسی الفاظ درکسه ایندیکی کورن (المتوکل) دین السنک یالکز انقاب ایله ، مشاعر حرمتک صرف عنوان ایله اقامه و حمایه اوله به چغنی آکلادی .

دها صکره مسلمانلرک ، صاب اولدینغی شدائد کندیلرینک نظر دهشتی اوکنده اولانجه مهابتبه تجلی ایندی : اوت زواللی مسلمانلر آره لرنده کی رابطه نارمار اوله رق ، اونک برینه بریغین دلیل ، مبتدل شیر قائم اولسی ، کینک امر ونهی صاحبی رؤسانک آلابیلرکنه چوغنلی ؛ امرا و حلفانک صرف کندی اینلری ، کندی منفعلری ایله مشمول اوله رق عباداللهک مصالحه قارشى تمامیه لاقید قالمی ؛ ایش باشده بولنلردن چوغنک تروت یغمدن ، نفسانی هوسات پشده قوشمقدن بشقه بردوشونجه سلمه سی یوزندن زواللی مسلمانلر ، ضعفک ، مسکنتک ، عجزک اک شامل درکسه اینه رک بطلردن بری

- ۱۶ -

كرك آوروپايلر ، كرك بشقعلرى طرفدن باشلرينه ياغديريبلان نكبت طوفانلرى ايچنده بوغولوب كيديورلدى .

ايسته بوالم حقيقتك كافسى المتولك نظر دهشتى اوكنده بتون عريانلغيه تجلى ايتديكي ايچوندركه قهرمان اردولرينك صدائى سطوق دنيسارى تزه ددن و بمجوله تعالى ارضك بيوك برقسنه وارث اولان سليم اوله توجه ايدرك نزدنده كي امانى : حضرت رسولك خرقيه سنى ، قينجى ، سنجاقنى ، اوكا توديم ايلدى .

ايسته او دوردن برى دركمنصب خلافت خاندان آل عثمانده بولنيور ، بو خصوصده بو كون آرتق اجماع مسلمين واردر ، دينه بيلير . همان بتون دنياده كي مسلمانلر خلافتك اهل و مستحق ، علمدار اسلام اولان تركلرك باشندمكى خاندان آل عثمان اولديفنده متفق بولنيور . بو جهت هر مؤمنك قلبنده بر عقيدة راسخه حاله كلشدر . ريرا بو ملت آلتى عصر دنبرى مالى ، جاتى ، هر شينى الله بولنده نذل ايدرك اهل صليب مهاجانه قارشى كوكس كرمكده ، بيضه بيضاي اسلامى محافظه ايتكده در .

بعضى آوروپا دولتلرى جوق دفعه لر خلافتك خاندان آل عثماندن تزعيله كندى نفوذلى آلتنده بر خلافت تاسينه قالدققلرى حالده يته موفق اوله ماديلر ، حرب صومى زماننده اميرمكه شريف حشيتك عصيانندن كنديسى ايچون اعظمى مافع سياسيه استحصال ايدمكجنى تخمين ايتش اولان انككتره حكومتى كندينك قرشى وهاشمى اولديغنى ايلرى سوزمك بر طرفدن اونى ادعاى خلافته تشويق ايتديكي كبي ، ديكر طرفندن ده اطرافه كوندرديكي آدملر واسطه سيله خلق اوكا بيسته تشويق و عصرلر دنبرى غايه خيالىسى اولان خلافت هاشميه سياستى

— ۶۷ —

روحيه قوبولدى . فقط اونك بواوغا برده بذا ايتديكى بونجه مساعى به .
 صرف ايتديكى ياره لره ، ايجاد ايتديكى حيل و دسائسه رغماً بو خصو-
 صده هيج بر منفعت تاينه موفق اوله مادي . هند و مصر مسلمانلرى
 امير حسينك و طائف خلافتى ايفايه غير مقتدر و خلافتك اك اساسى
 بر ركنى ، اك مهم بر شرطى اولان قوتدن محروم اولديقتى بيلدكلرى
 ايجون چوريلان دولابله قطعياً اهميت و برمديلر ، اونى اصلا خليفه
 طائيمه جقلىنى عاله اعلان ايتديلر .

كور بيلور كه مسلمانلر قوتسز خلافتى ، وصايت و حمايت آلتنه كيرن
 بر خليفه يى - ولو كه قرشى و هاشمى اولسون - طائيمازلر ، زيرا
 شريعت اسلاميه قوتسز ، حكومتسز ، استقلالسز ، هر نيسز بر خلافت ،
 بر خليفه طائيماسندر .

بناءً عليه خليفه نك قوت و شوكت صاحبي و مصالح عامه ده نصرفه
 قادر اولسى اك مهم بر اساس شرعى اولغله بو كورنكى حاله نظرآ
 حكومتسزك ، دولتمسزك رئيسى اولسى بر امر ضروريدر . بو خصوصده
 نشقه درلو بر شكله امكان بو قدر

خلافتك مضامى اصليسى ، حكمت تشرىي بو صورته توضح
 ايتدكلن صكره شيمدى خليفه نك تعيين مسئله سه نقل كلام ايدم .
 معلومدر كه : خلافت عقود سائر شرعىه كى بر عقددر . شرطى
 ولايت تامه يه لياقت و اقتدار ، ركى ايسه ايجاب و قبول و بيتمدر .
 ايجاب : اهل حل و عقد طرفسندن اجرا ، قبول : كفايت و لياقتى
 اولان ذات طرفسندن واقع اولور ، و ايجاب و قبول آنجق بيعت ايله
 تمام و اكمل اولور . مع مافيه بعضاً عقد خليفه طرفسندن واقع اولور .

بناء عليه فقهای اسلامی به کوره خلافتك ایکی سبی اولور :-
یا اختیار و انتخاب ، یا خود ولایت عهد - یعنی یا اهل حل و عقد طرفدن
انتخاب اولور ، یا خود خلیفه سابقدن صادر اولان بر حکم موجبجه
ولی عهد تعیین اولور . بو ایکی سبب اصدر .

شوراسی قید ایتک ایجاب ایدرکه کرک انتخاب ، کرک ولایت عهد
صورتی شریعت اسلامی نظرند نه بر امر و جوبی ، نده بر قاعده
اصولیه در - بناء علیه بو جهت مصلحتك منتضاسنه و ملتك تقدیرنه
تاییدر . اسلام ایچون هانکی جهنده مصلحت و ارایسه اوشق اختیار اولور -
ایتك خلیفه اسلام حضرت ابوبکر ، وفات سوبی بی متعاقب
(سقیفه بنی ساعده) ده عقد ابدیلان بر اجتماعده اهل حل و عقد
طرفدن انتخاب اولمشدی . زیرا رسالتك صلی الله علیه وسلم افسدن
دیقلری کی انتخاب ایتلری ایچون ایهی افضایه بر اقمشدی .

حضرت ابوبکر حضرت عمری ولی عهد تعیین ایشی و او وقت
بالموم مسلمین ابوبکرک بو توفیقی حضرت عمره اینفای بیعت
صورتیه تصویب ایشدر .

حضرت عمر ایسه خلیفه انتخابی : ایچلرندن برسی انتخاب ایتک
شرطیه آتی کشیدن مرکب بر شورای انچه بر اقدی ، بو شورانک
آراسی حضرت عثمان ایله حضرت علیده طویلاندی . بونک اوزرینه
امت طرفدن متفقاً حضرت عثمان بیعت اولندی .

حضرت علی ده حضرت ابوبکر کی انتخاب ایله مقام خلافتک بکدی -
حضرت حسنک خلافتدن استعفاسی اوزرینه او مقامه کلن
و خلفای امویانک اولی اولان حضرت معاویه ایسه اوغلنی ولی عهد
تعیین ایتک صورتیه یکی بر اصول تأسیس ایلدی . بو اصوله بعضی

اصحاب کرامتک اعتراضی اوزرینه معاویه : امر خلافتی حل ایتمدن
یراقدینی تقدیرده بو یوزدن عالم اسلام بیوک بیوک مخاطره لره کرفتار
اوله جتی ، ایلروده بو مسئله اطرافنده بر جوق منازعات و مجادلات
حریان ایدم جکی ، بر جوق قان دو کوله جکی اوزون اوزادییه
ایضاح و تشریح ایتدی .

حضرت معاویه مقصدینی ترویج بولنده سویلیدی بو سوزلرله
امر خلافتده دایما سربست انتخابات اصوله رعایت ایدلمی . مسلمانلر
آرمهنده اکیکسر قان دو کولسی انتاج ایدم جکی اکلانتق ایتمشده .
اونک فکر نجه ولی عهد تعیین ، خلافتک برعائله حصر و تخصیص ،
جامعه اسلامیه نك سلامت و محفوظیتی ، مصالح مسلمینک تأمین نقطه
نظرندن اک قائده لی بر اصول و شریدر .

اوندن صکره کلن خلفا طرفندنه معینی اصول تعقیب اولمش ،
اولرده اولادلری میانسه وظائف خلافتی حسن ایغایه اک زیاده مقتدر
اولانی ولی عهد یابارلر ، اولادلری ایچنده بو شرطی حائر برتی بوله ماژلرسه
افراد عاثرلری میانندن حائر قدرت و کفایت بر آدمی انتخاب ایدرلردی .
امتده بو اصولی مستحسن و موافق مصلحت بولیوردی .

الحاصل کورولپورکه خلیفه نك امر انتخاب و تعیینده مصلحتک
مقتضاسنه اتباع اولنور . ملتک اهل حل و عقدی مصلحت کوره بو
مسئله یی اسلام ایچون اک نافع بر شکلده حل ایتک صلاحیتی حائردر .
بناء علیه بو کونکی مصلحتی تعیین خصوصنده کی نظر منر شوق قطعه
متحد بولپور : اهل حل و عقد اولان ملت مجلسی طرفدن خاندان
آل عثمانک علیاً و اخلاقاً اصلح و ارشدینک خلافت انتخابی
بوکون ایچون اک موافق مصلحت و اک سالم بر بول تلق اولمشدر .

— ۲۰ —

اجابتك خلافت مسئلهسنه فوق العاده اهميت عطف ايدورك بو مقام معلاي توهين ايچون بوتون موجوديتلرله مشغول اولدقلري شو صرحده خلافتي بوتون اسلام طلك منفق بولنديني خاندان آل عئانده ابقا ايتكده منعت و مصلحت عظيمه واردر . شو قدر كه اكبر اولادك ولي عهد تعيين مسئلهسي شرائط خلافتي اهماله باعث اوله يلمسي ملحوظ اولديني جهته انتخاب حقك اهل حل و عقد اولان مجلسه توديبي دهها موافق مصلحت اوله جني ملاحظه اولمشدر .

•••

اسلامده خليفه ايله ملك و ضيعات و مناسباتي اك مهم بر قانون اساسي اوله رفق تاق اولمش و بوكا متفرع احكام كتب عقائده تذييل ايدلمش اولديني جهته بو جهتلنده تقرير و تيق الزم كورولمشدر . اولو شوراسي اكلانلق لازمدر كه . اسلامده حاكيت شرعه و شريعتدن مستط اولان قانوندهدر . دين اسلام بوتون خصوصي منفعللري ، متفرق سياستلري . افاق انكار ايدورك هيتت اجتماعيهسنه بر قانون كلي اطاعت و انقيادي امر ايشدر . اهالئك ملك رقابي ، متحكيمي بر حكومت تشكله روح اسلام قطياً مساعده ايتز ، وظائف حكومتي ايضا ايدن اشخاص ايچون نه حقوق محصومه واردر ، نهده خصوصي عنوانلر و امتيازلر .

حتي حكومتك شخصي و كيني حل و عقد اقتداريده بو قدر ، اسلامده قواينك حادثاته تطيقي بيله منافع عموميه ، مصلحت عباده توفيق ايدباير . بوقسه خلقانك ، امرا و حكامك اراده كفيه و مقاصد خصوصيلري تطيقانده مؤثر اوله ماز .

مسلمانللك عين حكومت ديك اولان خلافت حقندهكي تلقيسي ده

ضربہ کی دکاندر اسلام، اور زیادہ اولدینی کی نہر حق قرالیت، بر حق سلطنت طائیر، نهدہ خلیفہ یی اوروبانک (شوقراتیک) دیدکری الہی بر سلطان اولق اوزرہ تاقی ایدر۔ اسلام نظرندہ خلفانک موقی انجوق اقامہ شریعت ایچون بر ماوردن بشقہ بر شی دکلدر۔ اسلام، علی الصوم قوہ اجرائیہ یی بر صورتہ تلقی ایدر۔ اونک ایچوندرکہ مسلمانلق نظرندہ خلیفہ، نہ یایلق کبی معصوم، نهدہ بر قانون الہی وضعہ صلاحیتداردر۔ اسلام نظرندہ خلیفہ نہ یایدیفتدن غیر مشول، نهدہ خلقک عقائدی اوزرندہ تصرفہ قادردر۔

اسلام نظرندہ خلفا، امراء، حکام، متحکم دکل، خادمدر، اجیردر، اسلامدہ حاکمیت خلفادہ دکل، شرعدمدر، خلیفہ خادم الشرعدر۔ یعنی خلیفہ تابع، شرع مشوعدر۔ خلیفہدہ افراد کبی احکام شرعیہ بر اتباع ایله مکلفدر۔ ذاتی و شخصی اعتباریله افراد امتدن فضیلت بر حقوق، فضلہ بر امتیازہ مظهر دکلدر۔

شمعی شو اساسات عمومیہ شرعیہ اکلایشیلدقدتصکرہ مقام خلافتہ عالیہ حقوق و وظائف اصلیہ نهدن عبارتدر و بر حقوق و وظائفک زمان حاضرده شکل تجلیسی نہ صورتہ اولق ایجاب ایدر؟ بورالری تدقیق ایده ییلیرز۔

کتاب فقہیہدہ مقام خلافتک حقوق و وظائفی شو صورتہ تعداد اولتور: دین و اعتقادی محافظہ، احکام شرعیہ و اعلاماتک اجرائیہ دعوارک فصل و رؤیتی، جان و مال و عرضک تأمین مصونیتی، عقوباتک اجرا و تطبیق، سرحدک محافظہ سی، جهاد، غنائم و تکالیفک برنجج شرعی توزیع و تقسیم، بیت المالدن ویرلہ جنک معاشلرک تمینی، امور اداره و مالیہ امین و صاحب رأی کیمسہ لرک تمینی، امور دولته سی و اقدام ایله شون و وقایمک حسن جریانہ متبادیاً اہتمام۔

— ۲۲ —

یعنی بر حکومتی عائد نه قدر ایشتر و ارسه عمومک اجاسی مقام
خلاقته عائددر . زیرا امامت کبری اولان خلافت ، عیناً حکومت
دیکدر . اک بیوک صلاحیت اجرا امام المسلمینده نظام ایدر . قوه
اجرائیه تک اک بیوک رئیس ، اداره ماکه تک مرکزی ، و بوتون
حامورینک منهای ارتباطی مقام خلافتدر .

مقام خلاقته صلاحیت تشریحیه سنه کلنجه ، خلیفه فقه اولدجه
حق تشریحی حائز اوله ماز . آنجق اقوال فقهان برینی مصاحت
شرعیه به کوره ترجیح حقنه مالکدر . کذلک فقهای مجتهدین طرفندن
کندینه حق تمیز و بریلن خصوصانده ینه مصاحت کوره برینی ترجیح
ایدر . برده حقوق شخصی قیاندن اولیان و حدود اللهده داخل
بولمیان لغزیده — سیاست اداره دهکی علاقسی طولانیسه — حق
تقدیر ، اجزاسی و عفو حق وارددر .

خلیفه دستایر کلیه و قوانین صریحدهن هیچ برینی تغییر و انما
ایده مزم . بالاده کی حق ترجیح و تقدیر خصوصانده کی صلاحیتندن بشقه
برأساً هیچ بر قانون دخی اصدار ایده مزم . یعنی قرالترک ، حکمدارلرک
اراداتی قانون اولسی و مملکتک قرالتره ، حکمدارلره بر عطیه الهیه
اولوب هر درلو تصرفلرینک حق و مشروع بولمسی نظریه سنی شریعت
اسلامیه قبول ایتمز ، و بویله بر خلیفه طاعتجاز .

خلیفه تک امر قضا خصوصانده کی وظیفه سنه کلنجه معلومدر که
اسلامده قضا حقوق اللهندن معدوددر . حق الله اوله رق اجرا اولدور .
تظریات اسلامیه جه حقوق عمومیه ، حقوق اللهده داخلدر . بناء علیه
قضا بر حادثه ده حکم اللهک تبین و تطبیق دیمک اولدیفندن قاضیلر
اجرای حکمه یالکز قوانین شرعیه تک تحت نفوذنده درلر ، قاضیلر

— ۷۴ —

خليفة نك هر درلو تو فوژدن ازاده دورل . حكملارنده مستقلا درلر . بونك
ايچون اسلامده محاكك ممتاز بر استقلالی واردر .

كرجه قاضيلر رسماً خليفة نك و كپلرلر ، نائيلرلر مئابستندمدورلر ،
نصب و عزللرلر خليفة نك يد اقتدارنده بولور ، ولايت قضا مقام
خلافتدن تقليد و توليد ايديلر ، فقط بويلا اولقله برابر قاضيلر خليفة نك حكم
واراده سنلر نغيزده واسطه دكلدرلر . حكم الهلرلر تنفيد ايچون خلفا طرفدن
منصوبدرلر . بر حاكم حكمنلر سند شرعي به استاد ايتد ير ميوبده صرف
امر خليفة به بنا ايلسه و يا به حادثه ده حكم خليفة بويلا در « ديه »
بو حكم نافذ اولماز ، حكم و قضا عد ايديلر .

خليفة نك زمان و مكان و اشخاص اعتباريله قيد و اطلاق قضايه
صلاحيتلرلر حقدده كي مسائل شرعيه دنلر خليفة نك حكمه مداخله سولر
مناسنلر متضمن دكلدر ؛ مناصب قضائك حق توجيبي و تفريق وظائف
صلاحيتلر ديكدر .

الحاصل اسلامده قواي دولت يكد يكرندن تماماً متفك و منفصل
اولبولر خليفة مسلمينده جهت وحدته بتمل ايلن بر فاعليت وحدانيه به
راجع اولدني جهت ولايت قضائك مقام خلافته ارتباطيله اكتفا
اولنلر ، محاكك استقلالی تحت تأمينه آلتلر در .

كورولور كه خلافتك وظائف اصليه سولر آنچق امور عامه ده كي
تصرفدن ، يعنل اجرالر حكومتدن عبارتدر . بالطبع بو خصوصده كي
تصرفده مطلق دكلر ، احكام و مصالح شرعيه به مطابقتله مشروطدر .
بو خصوصده ملت دائمي صورتده اجرآت حكومه تكهيان اولور ؛
شريعتك اجكانه ، ملت و مملكتك مصالحنه منابر هر حركته قارشل
مجاهده ايدر .

— ۲۴ —

خليفة مقام خلافة طأد يو حقوق وظائفى يالكز باشه ايا ايدمه .
 بيليرى ؟ بوكا امكان اوله مبهجنى بديهى در . حتى خلفاى راشدين
 زمانده بيله رأس كارده بولنان خليفة به كبراي امهابدن متشكل بر مجلس
 (يعنى شورى) معاونت ايدردي . بو شورا جوامع كيره ده انعقاد
 ايدر ، و اكثر مدینه معتبره بيله بدوى شيخلىرى حاضر بولتوردى .
 اداره حكومت فرعات اموره وارنجيه به قدر مختلف كيمه لك
 عهد لرينه توديع ايدلديكي حالفه يته مصالح دولت مذاكره و مشاوره
 ايله رؤيت ايد بيليردي . قضا بيله استشارى ايدى . حكمه تفرد
 باقراى بوقدى . زرا مشورت اساسى اسلامده اك بيوك وغير قابل
 اهمال ير دستورد .

بالآخره وطن اسلامك توسع ، امور و مصالح دولتك بك زباده
 ترايدندن سكره خليفة به ظهير و معاون اولقى اوزره اوليساي اموره
 اولان احتياج دعا زباده چوغاشدر . بناء عليه كرك امور دولتك
 تدويرى . كرك ارامر و مقرراتك و احكام شرعيه تك تنفيذ و اجراسى
 وزرايه ، و كلايه تفويض ايدلك صورتيه ايا ايداشدر .
 امور دولتك تدويرى خصوصتده كى وكالت مطلقه ي حائر اولان
 (وزير تفويض) يتون امور و مصالح دولتي دوغرو دن دوغرو به تدوير
 و تنفيذ ايدردي . بو وزير تفويض نائب معين ايدر ، ايسته ديكي نصب
 و عزل ايلر ، اجراءات سياسيه و تدابير حريمده بولنور ، اموال
 بيت المالكه تصرف ايدر ، الحاصل امور دولتي اداره و تمشيت اقتداري
 حائر بولتوردى . يالكز امام المسلمين وزير تفويضك تدبيرنده صواب
 اولانلرني اقراز و تصديق ، خلاف صواب اولانلرني استدراك ايدر
 يعنى چاره سته باقاردى .

— ۷۵ —

كذلك او امر ومقررات ، قوانین واحكام شرعيه ده (وزير تنفيذ) طرفدن تنفيذ واجرا اوليوردی .

كذلك خلیفه ، طوغریدن طوغری به كندی حوزه حكومتی داخلنده بوانان بلاده صلاحیت واسعه ایله امیرلر ، والیر تعیین ایدودی .

کورولپورکه حقوق ووظائف خلافتی بالکتر بر شخصك اضافی متسر اولدینی ایچون وظائف حكومت دیمك اولان وظائف خلافت ، ولایات اداره اهل و متخصص ذواته تودیبیع اولك گلش ، شوقدرکه مقام خلافت دائماً ریاست حكومت موقعهده قالمش ، اسلامك جهت وحدتی انحلال تهلكه سدن مصون و محفوظ بولوندرورلمشدر .

واقعا بعض زمانلر مقام خلافت وضع اصلیندن چیقارلمق ایسته . نیش ، بر طاقم متغلبه نك ، ملوك وامرانك وصات وحامی آیته دوشمش ، فقط یوقاریده ایضاح اولدینی وجهله بو حال عالم اسلام ایچون بر فلاکت تشکیل ایش ، ومقام خلافتك وضع اصلی شرعیسه اعاده سی بتون مسلملر ایچون اك متحتم بر فریضه دینیبه تالی اولتشدی .

نهایت سلاطین عثمانیه آرمسندن مقام خلافتی قوت و قوود شرعیسه صاحب قیله حق بر ذات ظهور ایدنیجه بوسهوتون غیر شرعی اولان او وضعته نهایت ویریلهرک مقام خلافت ینه مقام ریاست حكومت اولدی .

شوقدرکه سایم اول ، مقام خلافتی احراز ایتدكدن سوكره اولجه عهده سنده بولناق مقام سلطنتی ده محافظه ایتدی یعنی هم سلطان ، هم خلیفه اولدی و تا زمانزه قدر بو حال دوام ایلدی . اكر اوزمان سلیم اول ، سلطان لقبی بر افرق ، بالکتر امام المساین ، خلیفه مسلمین ، امیر المؤمنین لقبیه اکتفا ایش اولسه ایدی ، بو کون وجوده کتیرمك ایتدیكمز انقلاب اسلامی ده اوزمان تأسس ایدردی . یعنی احفادی ایچنده

هیچ بری مملکتی ایجاد ندمن موروث اوله رق تلقی وامور ملتده تصرف خصوصنده کندیلرینی مطلق بازرای عدایتمز لردی . ماضی به طوغری ارجاع نظر ایتدی کمز تقدیرده کوره جگمز بشون یولسز لقلر ، بشون استبداد اداره لرده هپ بو طرز تلقی عامل اولشدر .

ایشته دولتیزك باشنده بولنانلری زمان زمان غیر مشروع وگینی حرکتاه صایدیران بو عامل مهمه ، بو طرز تلقی به نهایت ویرمك بو زمانه مقدرمش ، اراده السیه نك تجلیسی بویه ایمش . شمعی سلطنت ذهنیتی بر طرف اولقله خلافت اسلامیة نی تام مناسیله خلفای راشدین دورنده کی شکل و صورتلاه تجلی ایتدی ره جك زمان ککش اولدی ، او شکل و صورتده تجلی ایدیه بيلمك ایچون یوقاریدن بری ایضاح اولندی نی وجهه هم انتخاب ، هم قوت و شوکت و تصرف ، همه شوروی شرط اصلیدر .
بشقه درلو اوله ماز .

شوخاله کوره تنظیم قوانین و اجرای حکومت صلاحیتی در عهده ایدن مجاسمك ریاست طبیعیسی خلیفه نك حاکم اولسی ، یعنی قوانین دولت و مقررات حکومتك خلیفه نك نظر تصدیقه اقران ایتمی بر امر ضروری شرعیدر .

صکره مذهبمز مقتضاسنجه جمعه وایرام نماز لرینك صحنی اذن امامه متوقف اولقله خطابنك مقام خلافتدن توجیعی مقتضی در .

هجازك و سائر مقامات مبارکه کی محتوی اولان بلاد اسلامیة نك وضعیت اخیرسی سببیه اورا رده مقام خلافتك بر طاقم وظائف دینیسی واردر که اونلریده بو کون آریجه ذکر ایتمك اقتضا ایدر .

بو وظائفدن بریسی ولی حج انتخاب و تعیینی در . زیرا هججك کرک امن و سلامتله ذهاب وایابی ، کرک هججک اقلهسی خلیفه نك

— ۲۷ —

وظائف دینہ سندندر . بناءً علیہ بووظائف امیر حج تعینى صورتیہ
اذا ایتک بوکون ایچون ضرورت حالی اکتساب ایچمدر .

خليفة ، خادم الحرمين اولوق اعتباریہ روضه مطهره ایله کعبه
مکرمه تک خدمت مبعطی عهده خلافتده بوئےجنى طبیی اولدیغندن
کعبه مکرمه ایچون بر حرم شریف مدیری، روضه مطهره ایچون
شیخ الحرم نصب و تعینى صورتیہ او خدمتک ایحاسی ایجاب ایدر .

انساب شریفه صاحبیرینک نسلرینى سیانت ایتکده مقام خلافتک
بر وظیفه سیدر . بناءً علیہ بووظیفه یی نقیب الاشراف تعینى صورتیہ
اذا لازمدر .

خليفة تک حکومتی اولان تورکیا بیوک ملت مجلسی حکومتی
بالعموم حکومت اسلامیہ تک اولوق اعتباریہ حوزة
حکومتی خارجهه قالان مقامات مبارکه تک حمایتنه دیگر حکومتندن
احق و اولی اولدینى شیه سزدر . بناءً علیہ بو حمایتک بیوک ملت
مجلسنده تدریر اوله حق وجهه ایحاسی ایجاب ایدر .

مقام خلافت اسلامک مرکز وحدتی اولنسی جهته دیگر حکومت
اسلامیه ایله مقام خلافت آره سنده کی رابطه تک بر شکل اسلامیده
تحمیسی تأمین ایده تک اسبابی ده نظر دفته آتیق لازمدر .

بونک ایچوندرکه حکومت اسلامیہ تک مراجعتری حائده اولنره
بر منشور انبارت اعطاسی صورتیہ بو رابطه یی قویه ایتک لازمدر .
بو صورتیہ منشور امارتی حاز اولان حکومت اسلامیہ تک زده
خلافتی تهایده بولسدره جنى سفرانک، مرجعتری خارجه و کلتی اولان
دیگر سفیرلردن فرقی اوله رق، طوغرودن طوغرویه هیئت و کیله

— ۲۸ —

رواستی و یا شرعیه و کالتی مقلبتی واسطه سیه مقام خلافته ارتباطلرینک
تأکید جہتی ده موافق مصلحت کورولشد .

ایشته اسلامده خلافتک مضای اصلیه ، حکمت کتربیه ،
حقوق و وظائف شرعیه ، صورت انتخابی حتمدهکی احکام شرعیه
بالاده ایضاح اولدی . بر شیبی قبول ایتمک اونک لوازمی ده قبول
ایتمک دیمک اولدینی جهتو خلافتک لوازمی اولان حقوق و وظائف
شرعیه ده قبول ایدلشدر . صیرمه کلسجه بو جهتک بر قانون
مخصوص ایدهه تأیید اولمجنی طبعیدر .

ایشته بو اعتبار ایله بیوک ملت مجلسک سا ۱ تشرین تانی ۱۳۳۸
تاریخی قرارنده خلاف شرع شریف بر جهت یوقدر . بئنه علیه یا کلتی
تفسیرلر قائلشمرق افکار اسلامیہنی تملیط ایدلرک سوزنی سمع
اعتباره آماملیعر . والسلام علی من اتبع الهدی .

Ek.5 Hilafet-i İslamiye ve Büyük Millet Meclisi Adli Risale Dolayısıyla Hakkında Açılan Soruşturma Evrakı

تورکیا بویوک ملت مجلسی
اجرا وکیللری هیئت ریاستی
قلم مخصوص مدیریت
عدد

عبدلکیم

تاریخ
6/1/1920

229/179

T. C.
BAŞBAKANLIK
MÜHÜRİ VE ARŞİVİ

18 اکتوبر 1919 تاریخ و تمام کتب میں یہ نکتہ نظر ہے

تذکرہ جدید :
اگرچہ اس میں ایسے ایسے مآخذ بیان کیے گئے ہیں جن سے اقتباس کیا گیا ہے
لیکن اس میں ایسے ایسے مآخذ بھی درج کیے ہیں جن سے اقتباس نہیں کیا گیا ہے
یہ سب سے پہلے 1918/1919 تاریخ کے مآخذ ہیں اور ان سے اقتباس کیا گیا ہے
نقد و تنقید کے لیے اس کے ساتھ ساتھ اس میں ایسے ایسے مآخذ بھی درج کیے ہیں جن سے
اقتباس نہیں کیا گیا ہے اور ان سے بھی اقتباس کیا گیا ہے
اس لیے اس میں ایسے ایسے مآخذ بھی درج کیے ہیں جن سے اقتباس نہیں کیا گیا ہے
اور ان سے بھی اقتباس کیا گیا ہے

جواباً یا زیادتی اور اس کے جواب اولیٰ محررانہ تاریخ و نومبر سنک درجی زبا اولیٰ

-4-

030	10		86	566	4	1
-----	----	--	----	-----	---	---

آفزه
۲۳۸-۸-۱۶

پایگاه هوایی امام خمینی

توریا
دفتر اطلاعات و مطابقت اسناد

باستان
قلمرو اسناد و کتابخانه

عدد
۹۱
۹۷
۱۱۷

۲۵/۱۰/۱۳۸۰ تاریخ
از طرف سازمان اسناد و کتابخانه ملی
برای اطلاع رسانی به شما
مدرسه عالی امام خمینی
توسعه و ارتقاء
نظام اسنادی
مدرسه عالی امام خمینی
توسعه و ارتقاء
نظام اسنادی

مهره

نورنگ

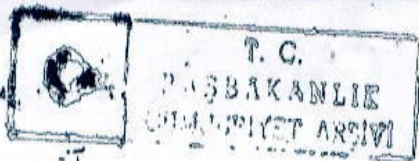
کتابخانه
۹۱۸۵

در پایگاه هوایی امام خمینی، تاریخ و شماره ذکر می شود.

۱۱۶۷

030	10			86	566	4
-----	----	--	--	----	-----	---

2

86

آقره
۲۰ - ۱ - ۲۲۹

تورکیا بویوک ملت مجلسی ریاستی

قلم مخصوص مدیریتی

عدد

تورکیا بویوک ملت مجلس ریاست حید

تورکیا بویوک ملت مجلسی ایضاً سندره قره صفا صاحب معیونی شیری اقتدی طرفینه
 تارخ و تشار اولونه [فیلده ایلییه و بویوک ملت مجلسی] ایسنده کی
 سالدنک کدره و قوردا اولمیشدی ، بکر ایلی ، بکر ایلی و بکر ایلی
 مندرج بینه فدراتک تکیملر سالی قانونی بجه و قورجی ماده تشار اولونه
 مدارا املایده موضوع ایساق بینه مرجه معایرلر و مخالقی مریج بویوک
 حیدر مطهر قانونی بجه و بطوریت قانون اولونه و اولمیشدی باده ای اولونه
 قانون بوزانک آلمیش باده ای ایلی زلفه باده ای بجه قتل ایتمده اولمیشدی
 ایضا قانونی حیدر بولونمه صاحب ای حق تعقیق قانونیه ره بویوک ملت اولونه
 قانون ایساق بینه و قورجی ماده مرجه بویوک ملت مجلسی باده ای زلفه
 ایضا حیدر بولونمه ایساق بینه بجه باده ای بجه باده ای بجه باده ای بجه
 حیدر بولونمه بجه باده ای بجه باده ای بجه باده ای بجه باده ای بجه
 صاحب ای حق ایجابات قانونیه بجه بولونمه اولونه و بجه باده ای بجه
 و ایساق بینه بجه بولونمه بجه باده ای بجه باده ای بجه باده ای بجه
 جواباً یازیلدیق اوراقه : جواب اولدیغی عورتانک تاریخ و نومروسناک درجی رجا اولور .

تشار
۲۰
۱۲

۱۱ / ۱ / ۱۹۷۱
فردی
تورکیا بویوک ملت مجلسی
باده ای بجه

030	10			86	566	4
-----	----	--	--	----	-----	---

بازم
۳

Ek. 6 Sebillürreşad Gazetesi'nde Yayımlanan "Nur-u İlahi Söner mi" Başlıklı Makalesi (Sebillürreşad C. 19, S. 476, s. 74)

(Sebillürreşad)

۷۴

جلد ۱۹ عدد ۹۷۶

عصر تجمه شدی که آفرینانی نورله خرق ایشدکنن سوکره اورو-
 پایه نشر اراره باشلامشدی .
 بو دین مجاهده دینی در. فکری اسلام ایلله برابره اولان مسلمانلر
 قدر هنرم صاحبی هیچ بر ملت گمشمدر . مسلمانانک ایلک ظهور
 ایشدیکی زمانلر محطط اولونالمیدر. بر آوج ارباب این بو دن رجهان
 کفره قارش قوردی . فکری قسوت ، فکری ظلمت پرورین بر
 محططه بارلامه باشلایان بو چراغ الی بوتون او کافرلرک کوروزی
 قاماشدیردی . کندیلرینک کثرته گروه هرک ب نور سبعا بی
 جالوجاق سوندوره جیکلری ظن ایشدیله . فقط جوق یکنه دن عجز و
 خسرانلری کوردیلر . مسلمانلوق یوکه هرکیه اولنارک کبیری ، غرظلری
 ارتدی . وقوه کلن انقلابک ماهینی بر درلو ایزرک ایدر . ورلر
 نور اسلامک بو قدر از زمانده بر صورتله پارلامانی بر درلو حوصله
 لرینه سیدر بر مابوردی . وقتا که بدو عماره سنه ککک نجه بر عجمه
 کرکک دجه مسمانردن یک چوق فضله ایلدیلری حاصله مفلوچته
 اوهر ایدیلر ، او وقت حقیقی آکلادیلر .

مسلمانلوق نوری مجلی اولدینی قیلرله اوله بر هنرمو ایمان حصره
 کیرشمشدی که بوتون دیشلری خیرتلر ایچینده ، اقدی . مسلمانلر بو
 هنرم ویغانلری سایه سنده اولکرینه حیقان بوتون مالمالری ده و بریلر
 قومیت دیوارلری بیقیدیلر ، عصیت دهوالرله قان قان کله کن اقوامی
 برلشدریلر . فکری قابیلان خرافه لری سوکوب آیدیلر ، بشرینه
 ایلک طالی ، ایلک فیضک بر شهره حقیقت آچدیله ، بوسایه بر عصر
 طرفنده چین حدوددن تا بحر محیط هر یه قدر یایلدیلر ، یوز
 میلیونلوق بکوجود بر دولت عظیمه وجوده کتیردیله .

زمان اولدی که بوتون خریتمانلوق طالی متفقاً اسلامه قارش حیرت
 ایشدی . عظیم عظیم اهل صاب اردولری سروق ایشدیله . فقط نه
 یایلدیلر ؟ بوتون الهی سوند . ره یایلدیلر می ؟ اونورک تجلیکاهی اولان
 هر هاتکی ردولت اسلامه تک هنرم و ایمانلرینه شلل ساری اولور اولماز
 اونو مین دیکر بر اقلیدر . اعلایذیر اولدی . آفتاب عالم کی بعض
 طرفنرده غروب ایدر کی کورونور کن دیکر طرفنرده طالع ایشیوردی ،
 بوسورله بوتون الهی کره ارضه فیضی صاحدی . دیشلر اونوری
 سوندورمک ایستدیگیه اولر لادی طوردی . بو بولدر سوکره ان شاهاله
 دها زباده بار لایه - قدر .

بوکون مسلمانلوق حیانتده یکی بر دور انکشاف واعتلا باشلامور .
 هیچ بر شله ییقله ما به جوق قدر متین اولان اسلام هیئت اجتماعیمی
 هیچ بر زمان استقلالندن محروم قلمایه جقدر . اسلام تاریخی باشدن
 باشه بو حقیقی ناطقدر . خلفای راشدین صوکره ، او ییلر ، عباسیلر ،
 فاطیلر ، مغزیلر ، ایوبیلر ، ساجر قیلر ، دهها بر جوق ملنر اسلامک
 استقلاننی یاشادیلر . تمام الی عصر درک عثمایلر بوتون بر جهان
 خصوصته قارش قوربه یوق مسلماننی مدافعه ایدیلر . اسلامک
 بار اقلری اورو پانک تا کو بکنه قدر ایصاله موقی اولان بو قهرمان ملت

له لسانیه تکلم ایدن مسلمانلر ، لیلو آنیا دا خطبه بوتونان قورونور
 وریلو ، فرود و ولایتنده و آلمان مستقلککسنده ، بولنوب ، آلمانیه
 قوشان مسلمانلرله هند مسلمانلری ، ینه اسلامینی اوروپا وانکلتره
 هنرمه بکانه ، شجالی امریقا ، اوسترالیا و ژاپونیه کونوروب نشر
 ایچکنن خلی قلماشدر .

دیانت مذکورنک جا اقطار - پناه سرایت و انتشاری تأمین ایدن
 عوامل و مؤات اجتماعی ، سامی ، دینی اولوق اوزره اوج مختلف ایلایه
 مصلوق بولقنده دره ایزولیدیلر ، ایلک همی نشر اسلامیت کیفیت اوله
 کورکدر . نشر اسلامیه مشغل اولان اسلام یه نورلری ، نه تنظیم
 بر جمیع ، منسوب ، نه ده هوسلری که ستره جک بر علامت فارقه مالکدرلر .
 نورلر ، کورمکنده اولدیلری ، ظنقه دینی ایچونده راجت ، قابل
 بر لیدر ، اوکیله ، بالکر آخرنده مان اوله جفری - موعود - مکافات
 قوه ناعت اندرک اوهر ایدیلری ، بولدر قبری بر لره اجر ایتمکده ، اولدیلری
 لحرف و تجویزله برابر سسز ، سدلر ، نظر دینی صاب اجتماعک
 صورتده کناری اسلام ایچکنه کی سنی و غیرتلی ردو ایدر . بو
 حلق ایسه ، مسلمانلر برهنه لریدن ارتقا ، اسلا بیدلیل ، خلفا بعد
 حلق انتقال ایچمدر . قلمایم اسلامیه تک اساسی ، ایلک مهم قسوق آتیکیل
 ایون بو کیفیت جدأ مهم اولدینی قدر ، شایان تقدیردر .

قلمایم مذکورله اسلام بیته بر لرینه صاب حق مارندن تلمین و تبلیغ
 ایشلش و اوامر مذکورنک حله ایفا سنه حضرت محمد (صام) صوکره
 درجه چالیشری ، حرکت و سکنایه بر لرین مقدس وطن بر عونه ایشدر .

آرنول

❦

نور الهی سوز می ؟

❦

«بردون لیغنتو نور الهی مانو هم والله منم بوره و لو کره الکافور»
 اللهم ایا بدردینی نورینی اغزلریله سوندورمک ایستبورلر . حال
 بوکه او قادر قیوم - کابر ایسته سده ، ایسته سده - کزدی
 نورینی آتام ایده جکدر .»

❦

أوت ، بو نور مین الی الاید بر بوزنده بار لایه جوق اولی
 سوندورمک ایسته بیلرک بوتون مساعیلری خسران ایله نتیجه لک جکدر .
 اون اوج عصر اول طلوع ایدن مسلمانلوق کوشنی ، اللهم بو هدایت
 نورینی سوندورمک ایچون کافرلر او قدر چالشدیلر . فقط نه یایلدیلر ؟
 اولنرک کین و غرض لرینه ، اولنرک جهد و غیرت لرینم رغماً مسلمانلوق
 بوتون جهان یایلدی ، هم ده عتلا ره حیرت و ره حک قدر آز بر زمانده
 آفتان عالی قایلادی . آسایده طلوع ایدن بو کوشش هنوز بر قیج

کوی خواجہ سی کلدی

اسلامہ دھارون چنانی لہدہ نو ستردیکی عزم و جلالہ جہانہ عظیم
بر انقلاب براسی حصولہ اک مهم بر عامل اولدی .

قوای اسلامہ تک مرکزی اولان بودولت اسلامہ حرب
عمومیدہ مقارنیک قنور و انجالی یوزندن بر تارکہ ایلمہ بیجور قانجہ
دشمنل آرتیق مسلمانلق صو اولدی ظن ایستدیلر . فرستدن
بالاستفادہ نطن اولورکی رحالہ کلدیکی ظن ایستدکری اونور الیری
تاملہ سونبورمک ایچون هر طرفدن هجوم ایستدیلر . بر آرتیق
شایخیر کی اولان مسلمانلر در حال عقلمری باشارنه طویلادیلر ،
جناب حق فوره دوشن قیلرہ میکن احسان یوردی ؛ شفہ
اوقرایان یئارہ قوت بخش استدی . الهه ، الهک لہسرنہ اعتقادری
ھارسلان قائلر نوہ ایستدیلر ؛ حزمہ صارہ یلر اول اولجک اوزرہ
بولون استقلال اسلامی ؛ بکدن تحت امنیتہ آلدیلر ؛ بوتون اسلام
فانک قرالتنی اولان بو دول اسلامہ بی یکن دیر؛ تبدیلر . وسہایت
کچن همه یوز بیگ کیشیک بر اهل سبب اردوسنی تار مار ایلمہ جک
نیز بر قرالت کسترمہ موافق اولدیلر .

کویلیک بک زیادہ سو دکری کوی خواجہ سی آناطولی بہ کلدی .
کچن ہنندن اعتباراً رحاسی باشنہ کلدی . کوییلرہ دینی ، ذنیاسنی
اوکرہ ، بیہ باشلادی . کوی خواجہ سنک کوییلردن باشنہ دردی
یوقدر . ہب دوشوندیکی ، طانی دینی کوییلردر . نہ قدرده کوزلی
سویلدور . نہ قدرده قانہلی شیلر بولور . او قدر دجہ انسان شاشویہ
قالور . دیکلہ کجہ ذوق طویبور . او طانی سوزلک اوزابوب کبمشنی
ایستدیلر . ادا شق کریلر ، عاشق خرابیلر یوقی ؛ ہای کوییلر
اونری سوسہ سوہ دیکلہ بولور ؛ نک باشنہ اونلر هیچ قالیر . صانک
اونلر ہدر ؛ بر طاقم عشق ماسلری ؛ باشنہ ، نو تکن باشق اولنورہ
نہ وار ؛ انسان شو کوی خواجہ سی بر کرہ ہبکلمی دە سور حاصل
اولور کورہنی .

— ہانی شو رمضانلرہ کویلرہ کن خواجہلر کی دگی ؟
طیبی ، اونی کورہنی بولہ صائیر . چونکہ شیمہ . بہ قدر باشقہ
درلوسنی کورہنی کہ . «خواجہ دبدیمی ، خاطرہ او کبیر . حا . بوک
(خواجہ) . وارہ (خواجہ حق) ادہ . ار . شیمدی بہ قدر بولہ کوی خواجہ سی
ہیج کیسہ کورہمشدر . بو ، جوق اونوش ، جوق کبار بر خواجہ درہ
بولک بولوک ددہ سی شیخ الاسلامر . اما بو ، اولہ بوکک بقالمہ
حسرت دکلد . او ، کویلہ باشق اولمش ، ہانی ، ہر کک کویکی
بر شنبہ آقار یا . بولک کویکی دە کوییلرہ باغلاشم . بعض ارقدا شلری
اونی بو سہ دادن واز کچرمک ایستدیلر . اونی قاندرہ بہ ساواشدیلر ؛
— جانم ، سنک دە بوتون ایشک کوچک کوییلرہ ا . رمضان
خواجہ سی اولدک ؟ سن قوجہ بر شیخ الاسلام طورونی سک . بو
قدرہ علمک ، ہنرک وار . بولوک بو ماموریت آلدہ بر طرفہ اولورہ
راحت ایت . ہدر بو کوی خواجہ لنی ؟ عاشق غریب اولدک ؟
اونی بولہ قاندرہ بہ ساواک فلری بز کندی قولاغزلہ ایشتک
فقط او بولہ شیلرہ ہیج قاناری ؛ بولہ سولہ یئارہ کولر . بر آدم کہ
کویلی دوشونمز ، بر آدم کہ کویلی تک راحتنی آرمار ؛ اونک
کوزنہ بولہ آدمک ہیج فہنی یوقدر .

ہو ، الحق جناب حق فصل سجاوسی درکہ دہلہ کی ستری بو
لغتنہ مظهر ایدر . بولک ملت مجلسی توفیق الیری مظهریتدن
طولای جناب حقہ حمد و ثنا ایستدیلر . الهه اولان اعتادی قویہ
ایدک حزم و فعالیتنی آرتیرمالدیلر . اگر بز حق بولندر آپرازسقی
جناب حق و فقی سجاوسی ہیج بر زمان زم اوزرمز . اکسک
اولماہ جنتہ امین اولالی بز . وان نصروا لله ینصرکم — اکر سز الہہ
یاردم ایدرسہ کز اللہہ سزہ یاردم ایدر . بو ودان جناب حق وعدتہ
صافدیلر . ان اللہ لا یخلف الیمانہ — اللہ ایچون وعدتہ خلص یوقسہ
اللہ نصرت دیر ، تر آنک احکامنی اجرا اتمک ، قرآنی و نامتقی
دیکسہ . خلاصہ سی امر بالمعروف ، نہر عن المنکر درکہ مجلسمک بوخصہ صدہ
بالایمقدن کری طورہ نی یوقدر . م الحیث اولان کرا فی قلد بردی .
اوی لری سغ ایندی ، اخلاقسز لک مہی اولان نیا . بری سدایلدی .
بالکز اسد سابلول حکومتک بقید بنائندن عشق کی برمنکر قاندرہ دە
اونی دە مہ شعلہ حازمدز .

— رجایدم بکا باشمہ بیک دیبور . بن ایشقہ شیدن لذت آلمایورم .
آفلرہ ، سمو جہارلہ قونوشدیقہ ہم کر کم کوزم آچیلر . سعادت ، ہر کک
کوکک خونلا ندی شی دگی ؟ ہم ذوقم دە یوزدیم بر عصا ، بر دیور
چاریق ؛ کوی کوی مالو لاشق ؛ اونای چوق صاف ، چوق تین
مسلمانلرہ برابر یاشاق ؛ اونرہ بیلدیکری اوکر تک ؛ اونرہ حق
بولنی ، طوغرو بولی کوزمک . اما کوییلرہ اوغراشمان یوقش ؛
اولماسون . نہ لازم عالم ہم . بن کندیہ باقارم . بن کوییلری بو حالہ
کوردیکہ یورہ کم سبزلار . بی سرایلرہ قویسہ کز راحت ایدم یورم .

زہ بو ظفر کولری کوسز دیکلہ نطن لای جناب حقہ بیک حدوشنلر
اولسون . بوتون اخوان مسلمین آرم لرنہ کک کوچولق فلری بیلہ ترک
ایدک ، بکدل ، بکوجود اولر ق کال محبت و صبیبتہ بولوک ملت مجلسی
اطرافدہ طویلانر ، شوخان اهل صلیب اردولری بوتون بوتون دکرہ
دوک ایچون غزایمدا نلری نہ اوشارلرہ ہیج شہ ایدلسون کہ مسلمانلق
بک بولوک بر شوکت قدرہ ابرہ جکدر . مسلمانلق تار یخندہ آچیلہ بہ
باش اولان بویکی دور اعتلاہہ جناب حق توفیقی اوزرمزدن اکسک
برہ صار صاحب مینون
خواجہ شکری

Ek.7 Sebillürreşad Gazetesi'nde Yayımlanan "Zafer Müminlerindir" Başlıklı Makalesi (Sebillürreşad C. 19, S. 488, s. 213)

Abnet Halit Yeşaroğlu'nun
Sahsi Kütüphanesi

D. 551

الزَّاهِرُ

١٣٣٠

ادرس تېلېفون آبرېچې
بېش غروش كوندوليدو
مكتوبلك امانتلىرى واضح
داوقوناقلى اولسى و آيوه
صره نومبروسى مخنوى
بولونىمى لازمدو .
عالمك جيبه ايجون آيوه
اولانلك آدرسلك
فرانسېزې دىرلىسى زجا
اولتور .
پاره كوندوليدىكى زمان نه
داير اولدىنى واضح
پېلدىلىسى زجا اولتور .

ابونو شىركىتى
ايجون شىركىتى (٢٧٥)
آلى آينى (١٥٠)
غروشدر
نسخىسى ٥ غروش
شمارىكى ٥٢ نسخهدر
اداره خانه
آتوره ده حرمت اولتى
قارشونده
انظارات
آيوه بدلى ياشيدر
مسلك موقى آتورم
المنوبى قول اولتور . درج
ايده بىن بازار تاده اولتور

١٩ - جلد
١٧ نؤور ١٣٣٧
ياراز
١٠ ذى القعدة ١٣٣٩
عدد ٤٨٨

ظفر مؤمنلر كدر

« نصر من الله وفتح قريب وبشر المؤمنين . - ربنا افروغ علينا صبرا وثبت اقدامنا وانصرنا على القوم الكافرين . »

امانت المالك اولان اسلامى محافظه ايجون تازىزى ، جانليرى ، مالليرى فدان بېكېمه . درز . اوروپانك معنم دولتورندن قوت آلان زمه دشمنلر من سنك دېتكك دشمنلر يدور . بزم ايسه سندن بشقه اسداكاهمز بو قدر ، عسكركل مزه صبر و ثبات ، سبكت و نصرت احسان ايله . سنك تكبيرلىكى سهاره بوكلتن مئاره لرى ، ميلونلرله مسلمانلر ك آخچ سنك عظمت و بركللكدن بشقه . نه ايكېمه بىن آتيرىنك سجده كاهى اولان جواج و مساجدى بو بارله ، دېتايىزله يا قوب بيقان ، مساجد بىر بىچاره مسلمان اهالى بى ارلك قادىن ، بېوك كوچوك دېيوب زعم باطلار نه آخچى مسلمان اولندن باشقه رداحتلىر بولونمىن بچاركانى اوع ظلم و اشكجه مرله شهيد ايدين آيتى بومان اوردوسى قهر و تىكل ايله .

بر قج كرندلورى جهردن ينه باروت قوشى افسار . باشلادى . صاحب اردوسى اسلامه صولك هجومي بيبور . ازىنه قبل التاريخدىن باشلايدىق شمدى به قدر تسلل ايدين داووكى آردى كېلىك بيلمه بىن كفر و ايمان اوردولرى بته ، صادمه به طونوشور . حضرت داود عليه السلامك زمان سعادته نده طلوت ايله جاوت آردوسدى حربه فصل افر ايله ايتاك ، صادمه سندن عبادت ايديه شمدى ده اولدور . طلوتك اوماندى ايتنده كېمؤمىن ايتن قارشيلردىكى كفر اوردوسى من ايت قبول ايتزدر سه عددآ آرا اولدولرى حاله (ربنا افروغ علينا صبرا وثبت اقدامنا وانصرنا على القوم الكافرين) دعاسيه قيارى حضرت خالقه ربه ايدرك تولى قدس - حضرت ربه اولان ايمان و اعتقاد لرىنك بىخى ايدىكى قوت و عزمه استناد آقوشولردىكى كېك كشف دشمن اردوسى نحو ايتىش ، باش قوماندانلرى اولان جايوه و ار نهجه حكك حلاكه سرفش ايسه شمدى ده آخچى حقه خالقدن و ايمانندن قوت آلان اوردوسلك بومان كې كفر و مانت ضايعان ، اسلاماره قارشى ووا كوردىكى امانلى نامسبق شاعنلرله انايتك بو بىق قاروان آلچاق دشمنه غلبه و آنى قهر و تدمير ايسى ايجون (ربنا افروغ علينا صبرا وثبت اقدامنا وانصرنا على القوم الكافرين) دعاسيه . تبخ هم و ايمانىزى ايدار ايدرك اللرىز و بوزلرىز سهار علو و رفعت الهى به عدد و معطوف بر حاده خالق مزه يالوارىز ، ديرزكه :

سای اولو تکرى ! سنك حق دېتكك وورلىقى تلبه زده طاشيان بزل

خواجه شكرى

Ek.8 Sebillürreşad Gazetesi'nde Yayınlanan "Hasımlarımızın Efkarı Ne İçün Tehavvül Eyledi?" Başlıklı Makalesi (Sebillürreşad C.19, S. 486, s. 195)

(سبیل الرشاد)

صفحه ۱۹۰

جلد ۱۹ عدد ۵۸۶

صوکرآ خالق طایبان بر . ورو وحشی بیفتی ؟
 ناسل اولمش ده اونوز بیله اونوز بیک سنهک
 بر ترقی ایله دنیا کیمیش مالک ؟
 ناسل اولمش ده او قاض ، عدیت ، او کال ،
 بویه بر قومک ایچدن طوغورمش درطال ؟
 ناسیل اولمش ده ظهور ایله بیلمش صدیق ؟
 زهدن کیش او حیدرهکی هرفان عمیق ؟
 اونجه دهشتلی ظیبرکن ، ناسل اولمش ده عمر
 اوبله بر عدله صارتیش که دکل کار بشر ؟
 سائل اولسیدی ترقی به اگر شرع ، بین ،
 دور مسمود قدومه کین عصر کزین ،
 اک بووک بر مدینهی ایلدی ظهور ؟
 مندیج اولماسه روحده اونک نامحصور
 بر تکامل ، بو قدر خارقه زدن طوغه حق ؟

متفکرلر کز ، آکلاشیلان ، یک تورقان ،
 یاخوده احق . . . ایکی-ئیدن بیله هم هانکیسیدر !
 سانبورلر که : « بو کزن اورویا ، کمنی کافر !
 متیدن کورونورساک ، دیسه چکلر : باربار ؟
 لیری یانور [۱] کیچیرسک دکیشیر بلکه نظر ، «
 شرقی باشدن باشه بیلارجه دولاشدم ، کزدم ؟
 همده اولدجی کوروردم ، نفا کزدرمزمدم .

[۱] دینیز

بوصرغش برجمشش ، بو تاروش دیمم ؟
 مسلمان عنصرینک هینسی کوردم گندیم .
 کوچوک آدملرینک روحنی تدقیق ایتمم ؟
 بویوک آدملرینک فیکرنی تعقیق ایتمم .
 ایستدم ، سوکره ، هؤدن بویه زاپونلر یوکسک ؟
 ندر اسباب ترقیسی ؟ یاقیندن کوردم .
 بو اوزون بویلو مساعی ، بو اوزون بویلو سفر ،
 برقاعت ویره چکش بکا دنیا ده مکر .
 اوقتاء ده شودر :

ترقی کزی سز ،
 باشقه برلر ده نیری به شایب ایچکیز .
 اونی کندنه بولور یوک له چک برملت ؟
 چونکه هر نقطه ده تقلید ایله سوکیز حرکت .
 آلیکز علمنی غریبک ، آلیکز صنعتی ؟
 ویریکیز همده مساعیکزه صوک سرعتی .
 چونکه قابل دکل آرتیق باشاق بو نلر سز ،
 چونکه مابنی یوق صنعت ، علمک . بالکیز ،
 انی خاطرده طونک ایندیکم اخطاری دین :
 بو تون ادوار ترقینی یازوب کچک ایچین ،
 کندی « مابیت روحیه » کز اولسون قلاغ ز ،
 چونکه یک ساچه در ابد سلامت اولنیز .

محمد خاک

اولدقلری فلاکت کونلری ایله بیک برسه ایت دورهمی حاضرله جقدر .
 بز آناطولی خانق بوقاعت وایانه شمعی ملک اولمش دکیز ، متقلل
 بزى سلاحلر سزون نجرید ایدرک اللرض باقلی ایکن یونان کبی برکلب
 عتور سورولری اوزرمنه صالحینی ، جبه لرده عسکر بولونغانی
 زمان قاعت وایانیز نصل ایسه شمعی ده آدن فرقی دکدر . آناطولی
 حکومتی بو ندر برنه اول نه سوکوه ، نه طوبه تشکک اعتقاد ایچور ،
 آنجق قوتلی عزمنه ، سارصیلماز ایمانه استناد ایچوردی .

ایته آناطولی عز وایانک تشددیدیکی ایمالی اردومن عایت
 حق ایله دشمنی قولای قولای ایچندن جیقلا میه جتی برحفره مغلوبیت
 وفلاکت ده شوریدی . وان شاه الله بو ندر بویه تمانیه وظیفه سی باه جتی ،
 ملتیز ایدیا قورتیله جقدر .

بز بونی بیلورور کوربوروز . فقط بز آناطولی مسلمانلری بو استقبالی
 اورویا سیاست مکتبیرینک دوریه نلریله دکیز ، اسلامیت دوریه نیله
 کوردک و کورمکده بز . جناب الهلک قر آمده بز وعد ایله بکی ظنلری
 بکلک و دعاهه بکلوروز . بزیم دینیز نصل عصر سعادتده اسلامک

خصله لر زک افکارنی نه ایچون آنی بر صورتده
 تحول ایلدی ؟

قاله کمال (مجموعهم جیماً وقلوبهم شتی والینبا یهم الداوة والبنضا .
 الیوم النیامة = سن کفاری منتق سانیرسک . سال برک اوبله دکدر . هر
 بیک قللی یکدیگریه ضد نیوت ایله منفرقد . یوم نیامت قدر بز کفار
 کورمنه عداوت الفا ایلهک .

آناطونک خاشانه بر صورتده چیکنه نیسی ، پارچه پارچه ایدیله ک
 برده اسلامه ملجأ اوله میه جتی بر درجه اض ، حلاله اوضر الیسی ایچون
 بایران خاشانه خافوک ، ایلسا نه عز مارک غالباً باغلی چورولمکده
 اولدیغی کوربوروز . اوت ، حقیق چورولمکده ، اسلامیتی اخطله
 ایدن منجوس فردک بولولری آقا زدن البه سیریلدیجی ، کاشانی
 سزورایدن شمس اسلامیت کسوفدن قورتیله برق دشمنلرینک کوزلری
 قاملیدریمه ، تکرار باشلیه جقدر . مسلمانلرک چوق زماندر کیچریمکده

ایمان آورد بر لری که مشکی زمان برنده و جاری ایله قطعین، ظفر و عدل لیه
تقویه و تأمین یبندی ایسه شیده اوله اوج عصر سکره امانلی هیچ
برمانتک باشنه کلامش بر فلاکت سفره - نه ایکن بز مسیله الحری
تطمین و تقویه ایتمکده در .

اوروپا تک معظم و مظفر دولترینه استاد ایدن بزآن سورورلرلرک
آناطولی ایچریلرلرلرک سلمه السلام اجرای شاعنه ، اجماعی اسلامیه
قورولدی برصبرده . سلاح و قوتون محرومیت بزنی یاسه دوشوره جک
رده بالعکس عزمه ، امانه سوق ایدیوردی . چونکه بو بوونک امانلی
ایان جلیله تک مقبورات منده ، سی لوب و حنیتمه لیم سبانی فصلد اور
و دیوردی کنده ای مسلمانلر سزنی اجماعه اعاده قرار ورن معظم
کوردیکلرک و شغلرکوزی نام مناسبه اجماع و اتفاق ایله بیامش ظن
ایتمکیز . هربری یکدیگرینه متناکس افکار سیاسی ایلمنترلرک . بوون
و ایلتان منافع سیاسی سنک برلشده سی قابل اولدینی کی ، انگلیز
و فرانسولر آرسنده کی قوتیه سیاستده کسب اجماع ایدیمن هر برولری
آری آری خطلمری استیفاف ایتمکده در . بو کونکی ط قند قوری وضعیت
جوق کچک کمترین دیکشه جکدر . اجماعی اسلامیه قیامه قدر ممکن
اوله جکدر . بو هر زمان بو یله جریان ایله جکدر . مر نه وقت اسلامیه
اطفایه اتفاق ایدرکی کوردورلرسه سز قورویکیز . مناسقه هنرم
و ایمانی بر اقیکنز .

ایشته دنیای حیرتله انا ایدن آناطولی مقاومتک بو کونکی
احوالک ایچ یوزی و حقیقی ناملی آتمنجی بودر . بو کونکی حال ارن
عصر اول بارلایان بو دینک آرقه سی کیسه یین والی الابد کیسه یینک
اولان معجزه لرلرلرک بریدر .

انگلیزله فرانسولرک لسانلری خیالیدن خلی دیکشیدی . انگلیز لری کجا
ایله داملی بر سلح عقدی لزومدن بحث ایتمک باشلادیلر . اگر انگلیز لری
بو سوزلرلرلرک حدیث و آیه بزنی سو دکرنلرلرک بوزنه قانوشی مر جملرلرلرک
سیاستلرلرک سوق طبعی ایله باشقه بر عجزا به دو کولمک مجبوریتده
قاله یینی حسن ایتلرلرلرک در . (کما اوقدوا نار الحرب اطفاها الله) آیت
جلیله سنده مکثور اسرار الیه تک بیکی بر مجلیسته عمیق ایتک لازمکولر .
اگر انگلیز رجال سیاسی بو کونکی سوزلرلرلرک صمیمتدن محروم
ایسار ، بو اولکی مادتلری وجهله بزنی اجماعی چون مرتب بر خدعه
سیستی ایسه (ویکرون ویکرو الله و الله خیر الما کرین) آیت جلیله سنک
اسراری ظهور ایدنجیه قدر صبر و ثبات ایله جکیز . یک قین بر آئیده
بزنی دوشورمک ایستد لری طوزاغنه ائنه کندیلری دوشه جک ،
یک صمیمی بر صورتله صلح عقد اجماعی آرزوده کچیکه جکدر .

بو قدر متن هنرم و امانه مالک اولان کشف بر اسلام کتله سنی
اجماعیه تک امکانلرلرلرک کلمات آکلامقده کچیکه جک ، ملت اسلامیه
و مسلمانلرک دشمنله رغماً بشایعنی ، پارلاق بر دوره حیاییه

کیرد جکدر . آناطولی ایله معصوم قانلری و کن ، عالم و خلیله کلدک شاعنلر
اورکتک ایدن او مله برن یونان لردولرلرک آناطولی یوزوم ایله تماماً
متهور اولدیغنی ان شالله یک قین بزنامه کوردکله قریب الین اوله جک .
اسلامیتک بو دفعه بانه کان وقفه سنه هر بریک دردیجیسنده

جریا ایدن وقفه همان های اکر رکنکدر . بزون مشرکین اسلامیه
اجماعه اتفاق ایدرک بوون قبیلدن ککر زاوردرلر طوبی ایلرک مذمت
منوره به هجوم ایستد لری بر صبره . بر مدت اسلامیتک بیخا راقند .
سلامتله کیشش اولان بی قریضه خلقی کوردکاری مرورله رغماً
مشرکین ایله برابر اولشردی . اسلام آوردنک تبارک و حاضرانی
آنجی مکه مشرک لریه منفق لری اولان قبائل عسکریه به قارشی بر دافعه
حری باهیه جک بر حاله ایدر . بی قریضه به دبلری هیچ حساب
بوغیدی . بی قریضه یک مشکل بز نامه اسلامیه اجماع ایدرله لحنای
ایتمش و مو قلمری اعتباریه صف حریده خندق کورلرلرک حرب
ایتمکده اولان محاربه دن زیاد ، مذمته ، منوره کی اسلامک حریم
عصمتی تهدید ایشدی . بو خبر مجاهدین اجماعی یک بیوک ده نلره
الفا ایدیلر ، قوه و یوبانی بزون بزون قورایلردی . حضرت پیغمبر
صلی الله علیه وسلم سعد ابن ، ماذا ایله سعد ابن عباده رضی الله عنهما
حضرت لری میستده کی بعض اجماعیه حقیقت حالی استکشاف ایچون بی
قریضه کوندردی . اورایه کله جک خبرک غایت مکثوم طولشی

ایچون امر ووردی . سعدین مشارالیه ما خبرک هفتی ، حقیقتک و خامتی
آکلادی . رسول اگر مک انین بیوردنی باروله و اشارتله - که
حرب لسانته اورمانکی اصطلاحده (لحن) تعبیر ایدرلرلرک -
گیرلیجه معلومات ووردیلر . متفق مشرکین عسکر بر طرفدن
صیقت بر مقدمه بر طرفدن بی قریضه بیوردیلری حریم عصمته و دغیر
پورومکده ایشته بویه مشکل بر آئیده حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم
- (ایشروا مشرک المسلمین) منزهه قدسیه اجماعی بشیر ایدیوردی :
بزون یمن ، کسری (ایران) ، قیصر و استانبول خزانلرک اجماعی
بکا و رلدی . قیصرک مادی ، کسرتک قهریزی کوشکلر بر قارشوده .
کوریوم . سز لری بو یله مالک اوله جکسکر .

کلام شرفی ایله جماعتین اجماعه سکینت بخش اولیوردی . همان بزناج کون
سکره مشرکین ، اجماعیک غیر قابل نفوذ مدافعه خطلرلرک ایلسنده کی
امکانلرلرک اکلایرک بر لرینه دوندیلر . احزاب وقفه سی دشمنک هنر شیه
تبعیه لندی . رحال اسلام آوردوسی بی قریضه آوزوبه یوردی . عمومی
أسیر آدی . اورا ده کی وقت وقت فوران ایدن فساد و اجانی اجماع ایدلر . حتی سعد
بن معاذ رضی الله عنه حضرت لری خندق حر بنده مجروح دوشمشدی .
جری بحسی آغیردی . والله لا تمنی حتی قهر عی من بی قریضه
یارب بکا قریضدن اسلامک انتقام آلدینی کورلری کورسرتلرلرک بی
اوراورده . دبه دعا ایدیوردی . شید مشارالیه تک دنیای قیوک

اوليندى. بىن قريشە جزاي سزاسى كوردىكىندە حضرت مشارالەك يازەسى انبىام پدیز اولمقده امدى. تکرار دعا ايندى: ه ارتق قرايين اولدم. اى اولو تکریم، سىم ايجون بىشقه بر جهاند. وصول ممکن دكسه، جهاددن اسيپم كىلدیسه هان بو اديغم جريجىنى سبب بوتم قىل كه توهم ومقدس جهادكشيدلر نذل اولام، دهرلك يا اوردى. قسارا جريشەسك اوزرینه بركى اوغراهن نتیجه سنده زف ددن حضرت مشارالیه شهيد اولدى.

خلاصه اروپا دولتری بك قین بر زمانده آناطولی استیلاسنك ۽ اسلامیت احماسك امكنزلنى ادرك ایدورك ایشك ايجون صیرلغه باشلايه قى، بز مسلمانلرده عن قریب حريم عفتزه صوفولان بونان خاشتریشن عامله نهر و اعما اولدییقى كورمكه دباى و قیرالین اوله جغز توفیق و امداد اللهدن. قه حصار صاحب بونق خواجە شكري

تنظیم اچمق بو مملکت ایچون محض فلاکت اولمشدر

بر عصره قریب زماندن بری تور طایفه آره سنده سالنق صورته حکم سوزن اصلاحات عاتبه طونولمان مفاکر لر مزبک زدر. مکتورده اوبکیرى محدود مقدارده بولسا بواصلاحی زمره اجنبی عرفانی ۽ فرنگ اصول تربیة اوزرینه قورولان مارف قاریشەسى محسول بومیه باشلاقدن سوکرا اجنبی چوتاندی. بوزلک امور ملیده حامل اولمه باشلا دینی زماندن بریدر که لکده بخاللات اجنبی باش کورتردی بونمک نتیجه سى اولق اوزره دزولو دزولو بجدیلر. بدعتر ایلککلر حسیله کلدی.

بر طرفدن عرفی وکئی ادارلرک حصول واستقرای ۽ دیگر ظرفون دولتک زمام مقدر آى افریده طونان رجال ادا ۽ علمیه ک دوچار اولدنی عطاک ورخاوتک تأیری ایله اشطاطله بوز ضریقه باشلاقدن سوکرة دولت عتاییه بری حلول جیری ۽ دیگر کورده حلول مصلحانه اولق اوزره اکی نوع تضییق ظاریقه مروض قیلدنی: روسیه جیر وقهر ایله سلطنت عتاییه ازمک، بر یوزدن قادیرقق ایسته بوردی. اروپا ایسه مصلحتا بر صورتده دولت هر وقه حلول ایدرک منافع اقتصادی و سیاسی سنى تأمین ایلک سبب ایلدی بوردی، واقعا بو حرکت برنجیسی کی شد بوسریع دکلی. اورونک عتاییه سالی ازملى اوزون زمانه متوقفدی. بئار علیه ظاهر آتله کسز کورونیه زدی. فقط مملکت موزولاننده اجرائی تأیر ایدرک اونی نمانه اروجندن صارصق اعتبارله تهلکسی اونه کندن دها مدعش ایلدی. روسیه بر آلی کی مادی حرکت ایلدی بوردی. اروپا ایسه اقصای سیاسی وحرئی ضرر ایله بر قوروت کی ايجون وجود دولتی کور بوردی. اولک ايجوندر که دولت عتاییه روسیه قارشى مدافع و ضربه کجدی کی حالده او. ویا قارشى قاپورلنى آجق غفلتده بولوندى. یا مملکتی سزمه بىرک، یاخود تحقیق اوزون زمانده متوقف اولدینه آلدانرق او خصوصده حقیقه مجادله به کیرشەدى بلسکس اروپا سرمایه سنک

اوروپا حریتک، اوروپا تأسیسات و نظاماتک مملکتک دخراتی کسیرل ایتدی. حتى ظن ایندی که مملکتک دوجار اولدنی اخطراتک سببى او تنظیمات و تشکیلاتن عرومى در.

اوروپا به کدورتده اورانک تشمس سله کوزلری قاناشان ۽ اولرک افکار و معلوماتیه ذهلری طولان بر خاشم قنات و طلیشیه عودت ایتدگدن سوکرة آرتیق هر یقى بزوق کورمه بیلش لادیار. مملکتی اخطاطدن قوزارنى ايجون موجودى سیترق غربیلاشمش اولان و قرف و قفارت ۽ فرسکشمش اولان اجنبی و سیاسى تصورلرینه کورده یکی بر هیئت اجنبیه تشکیلى لزم ۽ ایتدیله. مملکت مانیشنى، عفتای، اساسات اجنبیه و ذناتیر اعتقادیه سى هرچ نظر اهریه آلمایرق اوکا تمایله فریده کوردکلری نظام اجنبی و شکل سیاسى و بر مملکتن باشقه چاره سلامت اولمادی نهان دوشدیلر. حالیکه بزم بوتون مؤسسایم صرف اسلامی بیدلرینه اسلامی تلذذ سوزن طوقمش اولدینی ايجون بونلرک برینه بددی و تقیبات عربیه اوزرینه قورولمش یکی بر طاق مؤسسه اقامه ایدم سبک ايجور اسکولینک ازالهی لادم کابوردی. ذاتا دولتی بر قی دن ایتویا دن اولدنی فکری بعضى دختله بر لشمشى. علوم و فنون مملکت تکاملی تقییب ایتدی کوز ايجون غمزدن کرى قلدیشمز اولودواور، رفق و اخطاطتزدن بزه دهرک ایدن علما ورجالز لتمام اولوبورده بون سببات و ه شخص بک حقتز اولورق دینه عطب اولوبوردى اسلامک تشمسه مشار بر مدینه انسانی اعلا ایتدی کندن، دولت عتاییه بی امن مز بر علوت و شوکله اساس ایلدی کندن، بانصوص مدینت غریبه ک بیه اولکامدیون شکران بولونده دن انانل ایدرک مانع ترقی اولدینه حکم ایلدی بوردی. بئار علیه اولرله کورده دولت عتاییه ک نمایین ايجون بونون تشکیلات و مؤسسایى، قوانین و نظاماتى تحت تأثیر لده بولوا بیران دینک نفوذ و حاکمیتدن حکورق تجرید ایتک، فرانسه اولدینی کی صرف جنبانی بر شکله قویق

KAYNAKÇA

ATASE İSH 13 A / 3903 / 846 / 105

ATASE İSH 13 A / 4504 / 855 / 34

Hakimiyeti Milliye, 3 Mart 1924, s. 1061

Afyonkarahisar Şeriyye Sicili, nr.647, s.182, Belge 181.

Sebillürreşad C. 19, S. 476, s. 74

Sebillürreşad C. 19, S. 488, s. 213

Sebillürreşad C. 19, S. 486, s. 195

Tanin, 28 Şubat 1924, s.497.

Tanin, 29 Şubat 1924 s. 498

Tevhid-i Efkar 29 Şubat 1924, s. 3993.

- AKANDERE Osman, “Sivas Kongresinden Sonra Bazı İstanbul Gazeteleri Muhabirlerinin Mustafa Kemal Paşa’dan Aldıkları Demeçler ve Yaptıkları Mülakatlar.”, Atatürk Haftası Armağanı, (10 Kasım 2002), Ankara Genel Kurmay Basımevi, 2002
- AKBULUT Dursun Ali, Saltanattan Ulusal Egemenliğe : Saltanat, Hilafet ve Milli Hakimiyet, Temel Yayınları, İstanbul, 2006
- AKKOYUN Turan, Ömer Fevzi Atabek ve Afyon Vilayeti Tarihçesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, 1997
- ALTINTAŞ Ahmet, Milli Mücadele Döneminde Afyon ve Havalisi, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990.
- Anadolu ve Rumeli’de Gerçekleştirilen Ulusal Ve Yerel Kongreler Ve Kongre Kentleri Bibliyografyası, C. 4., Yerel Kongreler, TBMM Yayınları, s.75
- ATATÜRK Mustafa Kemal, Nutuk, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999
- AVCI Orhan, Türk Milli Mücadelesi Tarihinde Kuva-yı Milliye Devri, ATB, Y.23, S.45, Ankara, 1998
- BAYAR Muharrem, “Afyonkarahisar vilayetinde Milli Eğitim Tarihi”, 3.Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 22-24 Ekim 1993
- CEBESOY Ali Fuat, Milli Mücadele Hatıraları, Temel Yayınları, İstanbul, 2000
- ÇELİK Recep, Milli Mücadelede Din Adamları, Emre Yayınları, İstanbul, 1999
- ÇELİK Recep, “Bütün Yönleriyle İsmail Şükrü (Çelikalay) Efendi” , VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, 10 – 11 Ekim 2002, Afyonkarahisar, 2002
- ÇELİKALAY Şükrü, Milli Mücadele’de Din Uleması, Sebillürreşad, C.II. nr. 46

ÇELİKALAY İsmail Şükrü, Hilafet-i İslamiyye ve Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bedir Yayınları, İstanbul, 1993

DAŞDEMİR Latif, “Afyonkarahisar’da Müdafai Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri”, VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 10 – 11 Ekim 2002, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, Afyonkarahisar

DAŞDEMİR Latif, Cumhuriyet Döneminde Afyonkarahisar , Afyonkarahisar Kütüğü, C I, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları

GOLOĞLU Mahmut, Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı?, Niçin Kaldırıldı?, Ankara, 2003

İLGAR Yusuf, Afyonkarahisar’da Eğitim Öğretim, Afyonkarahisar Kütüğü, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon, 2001

İPLİKÇİOĞLU Niyazi, Afyon’da Milli Mücadele Başlarken Çelikalay’ın Kuruluşu, Beldemiz, S. 5, Ocak-Şubat-Mart, 1986

KASALAK Kadir, Milli Mücadele’de Manda ve Himaye Meselesi, Ankara, 1993

KESRİ Salih, Acı Günlerimizden, Taşpınar Dergisi, Cilt:3, 1935

KOCATÜRK Utkan, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1988

KÖSTÜKLÜ Nuri, Batı Cephesi Savaşlar ve Zaferler, Türkler, 16. Cilt

KURAT Yuluğ Tekin, Osmanlı İmparatorluğu’nun Paylaşılması, Turan Kitabevi , Ankara , 1986

LEWİS Bernard, Modern Türkiye’nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000

MİSİROĞLU Kadir, Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992

- OĞUZ Mustafa, Afyon'un İşgal Günleri, Sebât Gazetesi, nr. 1008, Afyonkarahisar, 11 Kasım 1960.
- ORBAY Rauf, Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım I, Emre Yayınevi, İstanbul, 1993
- ÖZALP Kazım, Milli Mücadele (1919-1922), Ankara, 1972, C.II, Belgeler
- PARLAK Türkmen, İşgalden Kurtuluşu- Yunan Ege'ye Nasıl Geldi?, C.I, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir, 1982
- POLAT Zelkif, Milli Mücadele Yıllarında Afyonkarahisar, Anadolu'nun Kilidi Afyon, Afyon Valiliği Yayınları, Afyonkarahisar, 2004
- SARI Mehmet, Afyonkarahisarlı Alimler, Şairler ve Yazarlar, Afyonkarahisar Kütüğü, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon, 2001
- SARIHAN Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993
- SARIKOYUNCU Ali, Milli Mücadele'de Din Adamları, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997
- SONYEL Salahi R., Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991
- ŞİŞMAN Adnan, Milli Mücadele'de Afyon ve Uşak'ın Kurtuluşu, X. Milli Egemenlik Sempozyumu, Afyon, 7 Mayıs 1996, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları
- TALİPOĞLU İsmail, Büyük Taaruz ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı, Gökçe Ofset Afyonkarahisar, 1998
- TANSEL Selahattin, Mondros'tan Musanya'ya Kadar, C.IV., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1974

TEKELİ İlhan, İLKİN Selim, Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyeti Merkeziyesi ve İbrahim Bey, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989

TUNCEL Bedrettin, Büyük Zafer ve Afyonkarahisar, Ankara, 1972

TÜRKGELDİ Ali Fuat, Görüp İşittiklerim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984

Türk İstiklal Harbi, İdari Faaliyetleri (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923) , C. VII, Ankara, 1975, s. 212.

YALÇIN Durmuş ve diğerleri, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C. I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000

YILMAZ Ertan, Milli Mücadelede Batı Anadolu Yerel Kongreleri ve Afyonkarahisar Kongresi, III. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu, Afyonkarahisar, 1989